

Kilpailuoikeudelliset vahingonkorvausjoukkokanteet Suomessa – asfaltti-
ja puukartellikanteiden vertailu.

Helsingin yliopisto

Prosessi- ja insolvenssioikeus

Pro gradu –tutkielma

Laatija: Juhani Lahtinen

Ohjaaja: Risto Koulu

10.10.2018

Tiedekunta/Osasto - Fakultet/Sektion – Faculty		Laitos - Institution – Department
Oikeustieteellinen tiedekunta		
Tekijä - Författare – Author Juhani Lahtinen		
Työn nimi - Arbetets titel – Title Kilpailuoikeudelliset vahingonkorvausjoukkokanteet Suomessa – asfaltti- ja puukartellikanteiden vertailu		
Oppiaine - Läroämne – Subject Prosessi- ja insolvenssioikeus		
Työn laji - Arbetets art – Level	Aika - Datum – Month and year	Sivumäärä - Sidoantal – Number of pages
Pro gradu -tutkielmat	10/2018	91
Tiivistelmä - Referat – Abstract		
<p>Suomessa on viimeisten vuosien aikana ollut kaksi todella laajaa kilpailuoikeudellista vahingonkorvausjoukkokannetta, joissa kantajat ovat vaatineet korvausta kartellien aiheuttamista vahingoista. Tapaukset tunnetaan nimillä asfaltti- ja puukartellikanteet ja ne ovat eräitä suurimmista riita-asioista, joita tuomioistuimissamme on koskaan käsitelty. Kartellit aiheuttavat yhteiskunnalle ja yksilöille valtavia kustannuksia, mutta niihin perustuvien vahingonkorvauskanteiden ajaminen on osoittautunut äärimmäisen vaikeaksi. Tutkielmassani pyrin jäsentämään niihin liittyvää lainsäädäntöä sekä havainnollistamaan oikeustilaa mainittujen kartellitapausten avulla.</p> <p>Tutkielmani lukeutuu ensisijaisesti prosessioikeudelliseen tutkimukseen, jossa se edustaa <i>access to justice</i> –tutkimussuuntausta, jonka kohde on oikeuden tosiasiallinen saatavuus. Kollektiivinen oikeussuoja on mielestäni keino, jolla oikeuden tosiasiallista saatavuutta pystyttäisiin parantamaan ja se on tutkielmassani keskiössä. Prosessioikeudellisen tutkimuksen lisäksi tutkielmani käsittelee myös luonnollisesti kilpailu- ja vahingonkorvausoikeutta soveltuvin osin.</p> <p>Tutkielmassani käsittelen kilpailuoikeudellisen vahingonkorvauksen riita-prosessiin liittyviä ominaispiirteitä sekä kollektiiviseen oikeuteen ja siinä erityisesti joukkokanteisiin liittyvää teoriaa ja lainoppia. Tuon tutkielmassani ilmi kilpailuoikeudellisen vahingonkorvauksen liittyviä systeemisiä ongelmia kuten todistelussa olevat sisäänrakennetut vaikeudet. Lainopin ja teorian lisäksi olen kerännyt asfaltti- ja puukartellien oikeudenkäyntiaineistoa, jota analysoimalla olen pyrkinyt muun muassa vastaamaan kysymykseen: ”Miksi tapauksissa oli erilaiset lopputulemat?”. Lisäksi aineisto tuo tietynlaisen, <i>law in action</i>, näkökulman ja empiirisen kosketuspinnan tutkielmalleni. Tutkielmani osoittaa, että kollektiivisen oikeussuojan kehittämisen tarve yhteiskunnassamme on merkittävä ja nykyinen järjestelmämme ei pysty vastaamaan tämän päivän laajamittaisissa riita-asioissa oleviin haasteisiin tyydyttävällä tavalla. Lisäksi tutkielma tuo ilmi nimenomaisesti kilpailuoikeudelliseen vahingonkorvaukseen liittyviä ongelmia sekä kritisoi tietyiltä osin kärjäoikeuden ratkaisua puukartelliasiassa.</p> <p>Lopuksi, olen pyrkinyt esittämään ehdotuksia vallitsevan oikeustilan kehittämiseksi kuten esimerkiksi discovery instituution käyttöönottamisen ja ryhmäkanteen soveltamisalan laajenuksen.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Prosessioikeus, Kollektiivinen oikeus, Access to justice, Kilpailuoikeus, Vahingonkorvaus		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited		
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information		

SISÄLLYSLUETTELO

LÄHTEET	I
LYHENTEET	XIII
KUVIO- JA TAULUKKOLUETTELO	XIII
1. JOHDANTO	1
1.1 Johdatus aihepiiriin	1
1.2 Oikeudenkäynti- eli prosessikynnyksen monet muodot	4
1.3 Tutkimuskysymykset ja metodit	7
1.4 Aiheen rajaus ja lähdeaineisto	9
1.5 Tutkimuksessa käytettävä terminologia	10
2. KILPAILUOIKEUDELLISEN VAHINGONKORVAUKSEN EDELLYTYKSET .	16
2.1 Taustaa ja kehityslinjoja	16
2.2 Kartelleista johtuvien vahingonkorvauskanteiden perusteena olevat säännökset	18
2.2.1 Vanhan kilpailunrajoituslain sääntely	18
2.2.2 Vaikutus joukkokanteiden kannalta	19
2.2.3 Siirtymävaiheen oikeustila	20
2.3 Vastuuperuste, vahingonmäärä ja syy-yhteys	21
3. VAHINGONKÄRSIJÖIDEN ESITTÄMÄ TODISTELU	25
3.1 Todistustaakan jakautuminen	25
3.2 Todistuskeinot	26
3.2.1 Ekonometriset eli taloustieteelliset todistuskeinot	27
3.2.2 Yhteisestä käsittelystä joukkokanteissa	31
3.3 Kilpailuviranomaisen tutkinnan ja päätöksen merkitys	32
4. ASFALTTI JA PUUKARTELLITAPAUKSET – VAHINKOA KOSKEVA TODISTELU JA VASTAKKAISSET LOPPUTULEMAT	34
4.1 Tapausten yhtenäiset piirteet	35
4.2 Tapausten eriävät piirteet	38
4.2.1 Joukkokanneluonteisuus: Puukartelli	40
4.2.2 Joukkokanneluonteisuus: Asfalttikartelli	43
4.3 Todistustaakkaa koskevat päätelmät tapauksissa	47
4.4 Vahingon syntymisen ja sen määrän arvioiminen erikseen	49
4.5 Kilpailunrajoitusaikaa koskevat perustelut	53
4.6 Taloustieteelliset tutkimukset ja vahingon arvioiminen OK 17:2.3:n nojalla	55

5.	KEHITYSEHDOTUKSIA	58
5.1	Laajennettu tietojensaantioikeus eli ns. discovery-instituutio	59
5.2	Ryhmäkanteen kehittäminen.....	62
5.2.1	Välttämätön soveltamisalan laajennus.....	63
5.2.2	Ryhmäkanteen suuria päätöksiä: Opt-in vai opt-out?.....	64
6.	JOHTOPÄÄTÖKSET	69

LÄHTEET

Oikeuskirjallisuus

Aarnio 1978

Aarnio, Aulis, 1978. Mitä lainoppi on? Helsinki.

Aarnio 1997

Aarnio, Aulis, 1997. Oikeussäännösten systematisointi ja tulkinta. Teoksessa: Juha Häyhä (toim.): Minun metodini. Helsinki. Ss. 35-56.

Aine 2012

Aine, Antti. Kilpailuoikeuden yksityisoikeudellisen soveltamisen kehityssuuntia. Defensor Legis 2012/4. Ss. 439-455.

Aine 2016

Aine, Antti. Kilpailunrajoitusvahinko. Helsinki

Boyer – Kotchoni 2014

Boyer, Marcel – Kotchoni, Rachidi. How Much Do Cartels Overcharge?, Toulouse School of Economics TSE-462, 2014.

Cappelletti 1981

Cappelletti, Mauro, 1981. Access to justice and the welfare state. Firenze.

Chomsky 2012

Chomsky, Noam, 2012. How the World Works. Berkeley: Soft Skull Press.

Connor – Lande 2006

Connor, John – Lande, Robert, 2006. The size of cartel overcharges: Implications for US and EU fining policies. The Antitrust Bulletin: Vol. 51, No. 4/Winter 2006. Ss. 983-1022.

Danov 2015

Danov, Mihail, 2015. Collective Redress and Competition Law Claims: Some Specific Issues. Teoksessa: Lein, Eva; Fairgrieve, Duncan; Crespo, Marta Otero; Smith, Vincent (toim.): Collective Redress in Europe – Why and How? Ss. 337-356.

Ervasti 2004

Ervasti, Kaijus, 2004. Yleiset tuomioistuimet. Teoksessa: Oikeusolot 2004 – Katsaus oikeudellisten instituutioiden toimintaan ja oikeuden saatavuuteen. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja. Helsinki. Ss. 49-76.

Ervasti 2009

Ervasti, Kaijus, 2009. Pääkäsittelyssä ratkaistut riita-asiat ja oikeudenkäyntikulut käräjäoikeuksissa. Defensor Legis 5/2009. Ss. 743-760.

Ervasti 2011

Ervasti, Kaijus, 2011. Oikeuden saamisen monet kasvot. Oikeus 2011. Ss. 347-360.

Flavian 2015

Flavian, Ariel. 2015. The Israeli Class Action – Foundation for a European Model?. Teoksessa: Lein, Eva; Fairgrieve, Duncan; Crespo, Marta Otero; Smith, Vincent (toim.): Collective Redress in Europe – Why and How? Ss. 273-291.

Halila 2006

Halila, Heikki, 2006. Onko meillä varaa oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin? Defensor Legis 2006/4 Ss. 644-649.

Havu – Kalliokoski – Wikberg 2010

Havu, Katri – Kalliokoski, Toni – Wikberg, Olli, 2010. Kilpailuoikeudellinen vahingonkorvaus. Helsinki.

Hemmo 2005

Hemmo, Mika. Vahingonkorvausoikeus. Helsinki 2005.

Hensler et al

Hensler, Deborah R – Hodges, Christopher – Tzankova, Ianika, 2016. Class Actions in Context. E-kirja, osoite: ProQuest Ebook Central, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/helsinki-ebooks/detail.action?docID=4556953>.

Hirvonen 2011

Hirvonen, Ari, 2011. Mitkä metodit? Opas Oikeustieteen Metodologiaan. Helsinki. Käyntipäivä 2.1.2018, osoite: www.helsinki.fi/oikeustiede/tutkimus_ja_julkaisut/julkaisut/yleinen_oikeustiede/hirvonen_mitka_metodit.pdf.

Hänninen – Peltola 2010

Hänninen, Harri – Peltola, Aarre. Metsämaan omistus 2006–2008. Metsätilastotiedote 28/2010. Metsäntutkimuslaitos.

Johnson 2015

Johnson, Adam, 2015. To 'Opt-in' or to 'Opt-out'?. Teoksessa: Lein, Eva; Fairgrieve, Duncan; Crespo, Marta Otero; Smith, Vincent (toim.): Collective Redress in Europe – Why and How? Ss. 61-65

Jokela 2015

Jokela, Antti, 2015. Pääkäsittely, todistelu ja tuomio. Oikeudenkäynti III. Helsinki.

Kalliokoski – Virtanen 2014

Kalliokoski, Toni – Virtanen, Pirita. Kilpailuoikeudellinen vahingonkorvaus asfalttikartelliratkaisun valossa. Defensor Legis 2014/1. Ss. 29-46.

Kalliokoski 2007

Kalliokoski, Toni, 2007. Vahingonkorvaus kilpailunrajoitusten seuraamuksena kartellitapauksissa. Helsinki.

Kanniainen – Saraste – Tammelin 2006

Kanniainen, Vesa – Saraste, Tuomas – Tammelin, Katja. Kartellivahingon ja sen määrän toteennäyttäminen vahingonkorvausoikeudenkäynnissä. Defensor Legis 2006/3. Ss. 419-440.

Karppinen et al.

Karppinen, Heimo – Hänninen, Harri. – Ripatti, Pekka. 2002. Suomalainen metsänomistaja 2000. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 852.

Kodek 2015

Kodek, Georg, 2015. Class Actions – Some Reflections from a European Perspective. Teoksessa: Lein, Eva; Fairgrieve, Duncan; Crespo, Marta Otero; Smith, Vincent (toim.): Collective Redress in Europe – Why and How? Ss. 117-132.

Koulu 2017a

Koulu, Risto, 2017. Kollektiivisen lainkäytön lupaus. Helsinki.

Koulu 2017b

Koulu, Risto, 2017. Kollektiivinen lainkäyttö – lupauksesta sovelluksiin. Helsinki.

Kuoppamäki 2014

Kuoppamäki, Petri, 2014. Uusi kilpailuoikeus. Helsinki. Käyntipäivä 9.1.2018, osoite: <http://verkkokirjahylly.almatalent.fi/teos/FAEBBXXTBFAEJ>.

Lappalainen – Hupli 2017

Lappalainen, Juha – Hupli, Tuomas, 2017. Juttujen yhdistäminen eli kumulaatio. Teoksessa: Frände, Dan (päätoim.): Prosessioikeus. 5., uudistettu painos. Helsinki. Ss. 567-587.

Lappalainen 2001

Lappalainen, Juha, 2001. Siviiliprosessioikeus: 2. Helsinki.

Leppänen 1998

Leppänen, Tatu, 1998. Riita-asian Valmistelu Todistusaineiston Osalta: Prosessioikeudellinen Tutkimus. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.

Motta 2008

Motta, Massimo, 2008. On Cartel Deterrence and Fines in the European Union, European Competition Law Review. Issue 4, 2008. Ss. 209–220.

Nordlander 2004

Nordlander, Kristina, 2004. Discovering Discovery: US Discovery of EC Leniency Statements. European Competition Law Review 2004, 25 (10), s. 646–659.

Pound 1910

Pound, Roscoe, 1910. Law in Books and Law in Action. American Law Review vol. 44 (1910). Ss. 12–36.

Pråhl – Puhakka 2014

Pråhl, Johan – Puhakka Pekka, 2014. Suomen ryhmäkannelaki erityisesti viimeaikaisen EU-oikeudellisen kehityksen valossa. Defensor Legis 2014/4. Ss. 680-685.

Pölönen – Tapanila 2015

Pölönen, Pasi – Tapanila, Antti, 2015. Todistelu oikeudenkäynnissä. Helsinki.

Rautio – Frände 2016

Rautio, Jaakko – Frände, Dan, 2016. Todistelu – Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun kommentaari. Helsinki.

Rodger 2014

Rodger, Barry, 2014. Collective Redress Mechanisms and Consumer Case-Law. Teoksessa: Rodger, Barry (päätoim.): Competition Law Comparative Private Enforcement and Collective Redress across the EU. Alphen aan den Rijn. Ss. 157-190.

Saarensola 2017

Saarensola, Satu, 2017. Oikeudenkäyntikulut ja jakautumisen ongelma. Lakimies 5/2017. Ss. 707-711.

Saranpää 2010

Saranpää, Timo, 2010. Näyttöenemmysperiaate riita-asiassa. Helsinki.

Saranpää 2013

Saranpää, Timo. Riita-asian näyttökynnys- ja todistustaakkasäännökset todistelutoimikunnan mietinnössä – eräitä näkökohtia ja ehdotuksia. Defensor Legis 2013/6. Ss. 951-966.

Sibony 2015

Sibony, Anne-Lise, 2015. A Behavioural Perspective on Collective Redress. Teoksessa: Lein, Eva; Fairgrieve, Duncan; Crespo, Marta Otero; Smith, Vincent (toim.): Collective Redress in Europe – Why and How? Ss. 47-57.

Stadler 2011

Stadler, Astrid, 2011. Mass Tort Litigation. Teoksessa: Comparative Studies on Business Tort Litigation. Mohr Siebeck 2011. Ss. 163-175.

Ståhlberg – Karhu 2013

Ståhlberg, Pauli – Karhu, Juha, 2013. Suomen vahingonkorvausoikeus. Helsinki.

Tiainen 2008

Tiainen, Emma, 2008. Luottamuksellinen tieto ja yrityksen oikeusasema transatlanttisen kilpailuasian käsittelyssä. Helsinki Law Review 2.12.2008. Referee-artikkeli. Ss. 115-143.

Viitala 2010

Viitala, Esa-Jussi, 2010. Kilpailuoikeus, kartellit ja raakapuumarkkinat. Metsätieteen aikakauskirja 4/2010. Ss. 399-424.

Viitanen 2011

Viitanen, Klaus, 2011. Asianajopalkkiot – kilpailu vai sääntely? Helsinki.

Virolainen – Vuorenpää 2017

Virolainen, Jyrki – Vuorenpää, Mikko, 2017. Prosessioikeus oikeudenalana. Teoksessa: Frände, Dan (päätoim.): Prosessioikeus. 5., uudistettu painos. Helsinki. Ss. 41–55.

Virolainen 1995

Virolainen, Jyrki, 1995. Lainkäyttö. Helsinki.

Välimäki 2008

Välimäki, Mikko, 2008. Uusi ryhmäkannelaki – eräs lainsäädäntöpoliittinen seikkailu. Lakimies 1/2008. Ss. 3-19.

Virallisaineisto

Hallituksen esitykset

HE 15/1990 vp

HE 114/2004 vp

HE 154/2006 vp

HE 46/2014 vp

HE 83/2016 vp

Muu säädösvalmisteluaineisto

Oikeudenhoidon uudistamisohjelma vuosille 2013–2025

Oikeudenhoidon uudistamisohjelma vuosille 2013–2025. Mietintöjä ja lausuntoja 16/2013. Oikeusministeriö. Käyntipäivä 6.11.2017, osoite:

https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/76427/omml_16_2013_oikeu_sturvaohjelma_80_s.pdf?sequence=1.

Euroopan unioni

Primäärilainsäädäntö

Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen konsolidoitu toisinto. EUVL C 326, 26.10.2012.

Sekundäärilainsäädäntö

Kilpailuoikeudellisista vahingonkorvauskanteista annettu EU-direktiivi

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi tietyistä säännöistä, joita sovelletaan jäsenvaltioiden ja Euroopan unionin kilpailuoikeuden säännösten rikkomisen johdosta kansallisen lainsäädännön nojalla nostettuihin vahingonkorvauskanteisiin, annettu 26 päivänä marraskuuta 2014, 2014/104/EU, EUVL L 349, 5.12.2014, s. 1-19.

Valmisteluasiakirjat, tiedonannot ja päätökset

KOM(2005) 672 lopullinen, 19.12.2005

Komission vihreä kirja yhteisön kilpailuoikeuden rikkomisesta johtuvista vahingonkorvauskanteista, KOM(2005) 672 lopullinen, Bryssel, 19.12.2005.

KOM(2013) 401 lopullinen, 11.6.2013

Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle ”Kohti kollektiivisia oikeussuojakeinoja koskevaa EU:n horisontaalista kehystä”. KOM(2013) 401 lopullinen, Strasbourg, 11.6.2013.

Komission tiedonanto vahingon määrittämisestä kilpailuoikeudellisissa vahingonkorvauskanteissa 2013/C 167/07

Komission tiedonanto vahingon määrittämisestä Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 tai 102 artiklan rikkomisesta johtuvissa vahingonkorvauskanteissa 2013/C 167/07, EUVL C 167, 13.6.2013, s. 19–21.

Komission tiedonanto sakoista vapauttamisesta ja sakkojen lieventämisestä kartelleja koskevissa asioissa. EUVL C 298, 8.12.2006, s. 17–22.

Komission käytännön opas vahingon määrittämisestä SEUT 101 ja 102 artiklan rikkomisesta johtuvissa vahingonkorvauskanteissa
Komission yksiköiden valmisteluasiakirja: Käytännön opas, vahingon määrittäminen 101 ja 102 artiklan rikkomisesta johtuvissa vahingonkorvauskanteissa. Oheisasiakirja komission tiedonantoon vahingon määrittämisestä Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 tai 102 artiklan rikkomisesta johtuvissa vahingonkorvauskanteissa 11.6.2013, SWD (2013) 205.

Euroopan parlamentin mietintö kollektiivisia oikeussuojakeinoja koskevasta johdonmukaisesta eurooppalaisesta lähestymistavasta (2011/2089(INI)). Oikeudellisten asioiden valiokunta. Esittelijä: Klaus-Heiner Lehne. 12.2.2012

Komission päätös EY:n perustamissopimuksen 81 artiklan 1 kohdan mukaisesta menettelystä 20.10.2004. Asia COMP/C.38.238/B.2. K(2004) 4030.

Komission päätös EY:n perustamissopimuksen 81 artiklan 1 kohdan mukaisesta menettelystä 20.10.2005. Asia COMP/C.38.281/B.2. K(2005) 4012.

Euroopan komission julkaisemat ulkopuoliset tutkimukset

Oxera raportti 2009

Oxera and a multi-jurisdictional team of lawyers led by Assimakis Komninos: Quantifying Antitrust Damages – Towards Non-binding Guidance for Courts. Study Prepared for the European Commission. Luxembourg 2009. Saatavissa komission internetsivuilta osoitteesta ec.europa.eu/competition/antitrust/actionsdamages/quantification_study.pdf, käyntipäivä 15.4.2018.

Ashurst report 2004

Study on the conditions of claims for damages in case of infringement of EC competition rules – Comparative and Economics Reports by Ashurst for the European Commission DG Competition. 31.8.2014.

Muut tutkimukset

Reform of Collective Redress in England and Wales 2008

Reform of Collective Redress in England and Wales 2008: A Perspective of Need. A Research Paper. Rachael Mulheron. Civil Justice Council.

Oikeuskäytäntö

Suomalainen oikeuskäytäntö

Asfalttikartelli

Käräjäoikeus

Helsingin käräjäoikeus, tuomio nro 13/64901

Helsingin käräjäoikeus 28.11.2013, L 08/16911. (Suomen valtiota koskeva käräjäoikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 13/64901)

Helsingin käräjäoikeus, tuomio nro 13/64903

Helsingin käräjäoikeus 28.11.2013, L 08/17126. (Äänekosken kaupunkia koskeva käräjäoikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 13/64903)

Helsingin käräjäoikeus, tuomio nro 13/64915

Helsingin käräjäoikeus 28.11.2013, L 09/10852. (Lieksan kaupunkia koskeva käräjäoikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 13/64915)

Helsingin käräjäoikeus, tuomio nro 13/64919

Helsingin käräjäoikeus 28.11.2013, L 09/11592. (Turun kaupunkia koskeva käräjäoikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 13/64919)

Helsingin käräjäoikeus, tuomio nro 13/64920

Helsingin käräjäoikeus 28.11.2013, L 09/11594. (Naantalın kaupunkia koskeva käräjäoikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 13/64920)

Helsingin käräjäoikeus, tuomio nro 13/64926

Helsingin käräjäoikeus 28.11.2013, L 09/42969. (Kuopion kaupunkia koskeva käräjäoikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 13/64926)

Helsingin käräjäoikeus, tuomio nro 13/64927

Helsingin käräjäoikeus 28.11.2013, L 09/47990. (Vantaan kaupunkia koskeva käräjäoikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 13/64927)

Helsingin käräjäoikeus, tuomio nro 13/64929

Helsingin käräjäoikeus 28.11.2013, L 09/49467. (Espoon kaupunkia koskeva käräjäoikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 13/64929)

Helsingin käräjäoikeus, tuomio nro 13/64939

Helsingin käräjäoikeus 28.11.2013, L 10/24357. (Tuusulan kuntaa koskeva käräjäoikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 13/64939)

Helsingin käräjäoikeus, tuomio nro 13/64942

Helsingin käräjäoikeus 28.11.2013, L 10/28694. (Nurmijärven kuntaa koskeva käräjäoikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 13/64942)

Helsingin käräjäoikeus, tuomio nro 13/64943

Helsingin käräjäoikeus 28.11.2013, L 10/43991. (Kajaanin kaupunkia koskeva käräjäoikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 13/64943)

Helsingin käräjäoikeus, tuomio nro 13/64945

Helsingin käräjäoikeus 28.11.2013, L 19/43995. (Suomussalmen kuntaa koskeva käräjäoikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 13/64945)

Helsingin käräjäoikeus, tuomio nro 13/64946

Helsingin käräjäoikeus 28.11.2013, L 10/43997. (Mikkelin kaupunkia koskeva käräjäoikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 13/64946)

Helsingin käräjäoikeus, tuomio nro 13/64949

Helsingin käräjäoikeus 28.11.2013, L 10/49370. (Keravan kaupunkia koskeva käräjäoikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 13/64949)

Helsingin käräjäoikeus, tuomio nro 13/64951

Helsingin käräjäoikeus 28.11.2013, L 11/2569. (Kemijärven kaupunkia koskeva käräjäoikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 13/64951)

Helsingin käräjäoikeus, tuomio nro 13/64952

Helsingin käräjäoikeus 28.11.2013, L 11/2570. (Rovaniemen kaupunkia koskeva käräjäoikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 13/64952)

Helsingin käräjäoikeus, tuomio nro 13/64954

Helsingin käräjäoikeus 28.11.2013, L 11/2575. (Sodankylän kaupunkia koskeva käräjäoikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 13/64954)

Hovioikeus

Helsingin hovioikeus, tuomio nro 1369

Helsingin hovioikeus 20.10.2016, S 14. (Keravan kaupunkia koskeva hovioikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 1369)

Helsingin hovioikeus, tuomio nro 1449

Helsingin hovioikeus 20.10.2016, S 14/1364. (Espoon kaupunkia koskeva hovioikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 1449)

Helsingin hovioikeus, tuomio nro 1450

Helsingin hovioikeus 20.10.2016, S 14/1365. (Kajaanin kaupunkia koskeva hovioikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 1450)

Helsingin hovioikeus, tuomio nro 1451

Helsingin hovioikeus 20.10.2016, S 14/1366. (Vantaan kaupunkia koskeva hovioikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 1451)

Helsingin hovioikeus, tuomio nro 1452

Helsingin hovioikeus 20.10.2016, S 14/1367. (Nurmijärven kuntaa koskeva hovioikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 1452)

Helsingin hovioikeus, tuomio nro 1453

Helsingin hovioikeus 20.10.2016, S 14/1368. (Valtiota kaupunkia koskeva hovioikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 1453)

Helsingin hovioikeus, tuomio nro 1455

Helsingin hovioikeus 20.10.2016, S 14/1370. (Rovaniemen kaupunkia koskeva hovioikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 1455)

Helsingin hovioikeus, tuomio nro 1457

Helsingin hovioikeus 20.10.2016, S 14/1372. (Siilinjärven kuntaa koskeva hovioikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 1457)

Helsingin hovioikeus, tuomio nro 1458

Helsingin hovioikeus 20.10.2016, S 14/1373. (Sodankylän kuntaa koskeva hovioikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 1458)

Helsingin hovioikeus, tuomio nro 1462

Helsingin hovioikeus 20.10.2016, S 14/1376. (Naantalın kaupunkia koskeva hovioikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 1462)

Helsingin hovioikeus, tuomio nro 1463

Helsingin hovioikeus 20.10.2016, S 14/1377. (Mikkelin kaupunkia koskeva hovioikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 1463)

Helsingin hovioikeus, tuomio nro 1464.

Helsingin hovioikeus 20.10.2016, S 14/1378. (Lieksan kaupunkia koskeva hovioikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 1464)

Helsingin hovioikeus, tuomio nro 1466

Helsingin hovioikeus 20.10.2016, S 14/1380. (Kuopion kaupunkia koskeva hovioikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 1466)

Helsingin hovioikeus, tuomio nro 1467

Helsingin hovioikeus 20.10.2016, S 14/1381. (Äänekosken kaupunkia koskeva hovioikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 1467)

Helsingin hovioikeus, tuomio nro 1468

Helsingin hovioikeus 20.10.2016, S 14/1382. (Tuusulan kuntaa koskeva hovioikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 1468)

Helsingin hovioikeus, tuomio nro 1469

Helsingin hovioikeus 20.10.2016, S 14/1383. (Turun kaupunkia koskeva hovioikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 1469)

Helsingin hovioikeus, tuomio nro 1471

Helsingin hovioikeus 20.10.2016, S 14/1385. (Suomussalmen kuntaa koskeva hovioikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 1471)

Helsingin hovioikeus, tuomio nro 1472

Helsingin hovioikeus 20.10.2016, S 14/1386. (Paimion kaupunkia koskeva hovioikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 1472)

Helsingin hovioikeus, tuomio nro 1473

Helsingin hovioikeus 20.10.2016, S 14/1387. (Porin kaupunkia koskeva hovioikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 1473)

Helsingin hovioikeus, tuomio nro 1474

Helsingin hovioikeus 20.10.2016, S 14/1388. (Raaseporin kaupunkia koskeva hovioikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 1474)

Helsingin hovioikeus, tuomio nro 1475

Helsingin hovioikeus 20.10.2016, S 14/1389. (Raision kaupunkia koskeva hovioikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 1475)

Helsingin hovioikeus, tuomio nro 1476

Helsingin hovioikeus 20.10.2016, S 14/1390. (Salon kaupunkia koskeva hovioikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 1476)

Helsingin hovioikeus, tuomio nro 1477

Helsingin hovioikeus 20.10.2016, S 14/1391. (Imatran kaupunkia koskeva hovioikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 1477)

Helsingin hovioikeus, tuomio nro 1478

Helsingin hovioikeus 20.10.2016, S 14/1392. (Joensuun kaupunkia koskeva hovioikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 1478)

Helsingin hovioikeus, tuomio nro 1479

Helsingin hovioikeus 20.10.2016, S 14/1393. (Jyväskylän kaupunkia koskeva hovioikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 1479)

Helsingin hovioikeus, tuomio nro 1480

Helsingin hovioikeus 20.10.2016, S 14/1394. (Kaarinan kaupunkia koskeva hovioikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 1480)

Helsingin hovioikeus, tuomio nro 1482

Helsingin hovioikeus 20.10.2016, S 14/1396. (Kouvolan kaupunkia koskeva hovioikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 1482)

Helsingin hovioikeus, tuomio nro 1483

Helsingin hovioikeus 20.10.2016, S 14/1397. (Kuhmon kaupunkia koskeva hovioikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 1483)

Helsingin hovioikeus, tuomio nro 1484

Helsingin hovioikeus 20.10.2016, S 14/1398. (Iisalmen kaupunkia koskeva hovioikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 1484)

Helsingin hovioikeus, tuomio nro 1485

Helsingin hovioikeus 20.10.2016, S 14/1399. (Hyvinkään kaupunkia koskeva hovioikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 1485)

Helsingin hovioikeus, tuomio nro 1486

Helsingin hovioikeus 20.10.2016, S 14/1400. (Hollolan kaupunkia koskeva hovioikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 1486)

Helsingin hovioikeus, tuomio nro 1487

Helsingin hovioikeus 20.10.2016, S 14/1401. (Helsingin kaupunkia koskeva hovioikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 1487)

Helsingin hovioikeus, tuomio nro 1489

Helsingin hovioikeus 20.10.2016, S 14/1403. (Forssan kaupunkia koskeva hovioikeuden ratkaisu asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 1489)

Muut asfalttikartelliin liittyvät

KHO:2009:83

MAO:441:07

Kilpailuviraston esitys markkinaoikeudelle

Esitys kilpailunrikkomusmaksun määräämisestä eräille asfalttialalla toimiville yrityksille kilpailunrajoituslain 5 §:ssä ja 6 §:ssä kiellyttä hinta- ja tarjousyhteistyöstä, markkinoiden jakamisesta ja tietojenvaihdosta. Dnro 1198/61/2001, 31.3.2014. s. 1-118.

Puukartelli

Käräjäoikeus

Helsingin käräjäoikeus, tuomio nro 17/43711

Helsingin käräjäoikeus 31.8.2017, L 11/53888. (Esa Peuraa koskeva käräjäoikeuden ratkaisu puukartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 17/43711)

Helsingin käräjäoikeus, tuomio nro 17/43713

Helsingin käräjäoikeus 31.8.2017, L 11/53452. (Veikko Paldaniuksen kuolinpesää koskeva käräjäoikeuden ratkaisu puukartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 17/43613)

Helsingin käräjäoikeus, tuomio nro 17/43727

Helsingin käräjäoikeus 31.8.2017, L 11/53036. (Juha Rissasta koskeva käräjäoikeuden ratkaisu puukartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 17/43727)

Helsingin käräjäoikeus, tuomio nro 17/43731

Helsingin käräjäoikeus 31.8.2017, L 11/53959. (Sulo Mäenpäästä koskeva käräjäoikeuden ratkaisu puukartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 17/43731)

Helsingin käräjäoikeus, tuomio nro 17/43744

Helsingin käräjäoikeus 31.8.2017, L 11/52989. (Tyyne Järvistä koskeva käräjäoikeuden ratkaisu puukartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 17/43744)

Helsingin käräjäoikeus, tuomio nro 17/43782

Helsingin käräjäoikeus 31.8.2017, L 11/53753. (Kaija Välikangasta koskeva käräjäoikeuden ratkaisu puukartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 17/43782)

Helsingin käräjäoikeus, tuomio nro 17/45247

Helsingin käräjäoikeus 28.9.2017, L 11/53175. (Teuvo ja Raimo Kiukasta koskeva käräjäoikeuden ratkaisu puukartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 17/45247)

Helsingin käräjäoikeus, tuomio nro 17/45907

Helsingin käräjäoikeus 28.9.2017, L 11/53181. (Ari Mastomäkeä koskeva käräjäoikeuden ratkaisu puukartellin vahingonkorvausasiassa, tuomio nro 17/45907)

Muut puukartelliin liittyvät:

KKO:2016:11

MAO 614/09, 3.12.2009.

Kilpailuviraston esitys markkinaoikeudelle

Esitys kilpailunrajoituslain (480/1992) 6 §:n ja Euroopan yhteisöjen perustamissopimuksen 81 artiklan mukaisen kilpailunrajoituksen toteamisesta ja kilpailunrikkomusmaksun määrittämisestä Stora Enso Oyj:lle ja Metsäliitto Osuuskunnalle. Dnro 416/61/2004, 21.12.2006. s. 1-108.

Muut

Alemman asteiset oikeudet

Tampereen käräjäoikeus, tuomio nro § 251

Tampereen käräjäoikeus 26.1.1995, S 93/91. (Suomen yrittäjien keskusliitto v. Tampereen kaupunki, tuomio nro § 251)

Turun hovioikeus, tuomio nro 2797

Turun hovioikeus 6.9.1996, S 95/357. (Suomen yrittäjien keskusliitto v. Tampereen kaupunki, tuomio nro 2797)

Korkein oikeus

KKO:1992:50

Ulkomainen oikeuskäytäntö

Oberlandesgericht Karlsruhe, 11.6.2010, Asia N:o 6 U 118/05.

Euroopan unionin tuomioistuin

Asia 127/73

Belgische Radio en Televisie v. SV SABAM ja NV FONIOR, ennakkoratkaisupyyntö: Tribunal de première instance de Bruxelles, Belgia, tuomio 21.3.1974, Kok. 1974, s. 313, Kok. Ep., s. 249.

Asia C-7/95 P

John Deere Ltd. v. Euroopan yhteisöjen komissio. tuomio 28.5.1998. Kok. 1998, s. I-3138

Asia C-453/99

Courage Ltd. v. Bernard Crehan ja Bernard Crehan v. Courage Ltd ym., ennakkoratkaisupyyntö: Court of Appeal – Yhdistynyt kuningaskunta, tuomio 20.9.2001, Kok. 2001, s. I-6297.

Yhdistetyt asiat C-295/04 - C-298/04

Vincenzo Manfredi v. Lloyd Adriatico Assicurazioni SpA, Antonio Cannito v. Fondiaria Sai SpA ja Nicolò Tricarico sekä Pasqualina Murgolo v. Assitalia SpA, ennakkoratkaisupyyntö: Giudice di pace di Bitonto – Italia, tuomio 13.7.2006, Kok. 2006, s. I-6619.

Verkkoaineisto

24/7 uutiset.comin uutinen 12.1.2018

24/7 uutiset.comin uutinen: Suurisavotta päättyi – metsänomistajat vetäytyvät kanteestaan. Käyntipäivä: 15.3.2018, osoite: <https://247uutiset.com/read/384/suurisavotta-paattyi-metsanomistajat-vetaytyvat-kanteestaan>.

Aamulehden uutinen 9.7.2012 (Edilexin kautta, alkuperäinen osoite ei toiminnassa)

Aamulehden uutinen: Ryhmäkanteita ei nosteta - Kuluttajavirasto pelkää isoja oikeudenkäyntikuluja. Käyntipäivä: 30.10.2017, osoite: <https://www.edilex.fi/uutiset/33032>.

Demokraatin uutinen 2.7.2018

Kunnat vetivät valituksensa hovioikeudesta puukartellijutusta – useiden miljoonien korvausvaateet eivät toteudu. Käyntipäivä: 9.10.2018, osoite: <https://demokraatti.fi/kunnat-vetivat-valituksensa-hovioikeudesta-puukartellijutusta-useiden-miljoonien-korvausvaateet-eivat-toteudu/>

Maaseuden tulevaisuuden uutinen 9.9.2016

Maaseudun tulevaisuus: Metsänomistajien oikeuskulut puukartellista jo 8–9 miljoonaa euroa, vaikka oikeudenkäynti ei ole vielä edes alkanut. Käyntipäivä: 20.3.2018, osoite: <https://www.maaseuduntulevaisuus.fi/mets%C3%A4/mets%C3%A4nomistajien->

[oikeuskulut-puukartellista-jo-8-9-miljoonaa-euroa-vaikka-oikeudenk%C3%A4ynti-ei-ole-viel%C3%A4-edes-alkanut-1.161311](#)

MTV uutinen 23.7.2018

Metsähallitus jätti KKO:lle valituslupahakemuksen puukartellijutussa. Käyntipäivä: 9.10.2018, osoite: <https://www.mtv.fi/uutiset/kotimaa/artikkeli/metsahallitus-jatti-kko-lle-valituslupahakemuksen-puukartellijutussa/7003852#gs.xo4z3Qk>

Virolainen blogikirjoitus 8.3.2011

Jyrki Virolaisen blogikirjoitus: 407. Ryhmäkannelaki - desuetudo jo syntyessään. Käyntipäivä: 6.11.2017, osoite: <http://jyrkivirolainen.blogspot.fi/2011/03/407-ryhmakannelaki-desuetudo-jo.html>.

Ylen uutinen 27.3.2017

Yle uutinen - Oikeudenkäynti alkoi: Metsänomistajat vaativat miljoonakorvauksia kartellista – kyse on puun hinnasta. Käyntipäivä: 15.10.2017, osoite: <https://yle.fi/uutiset/3-9531919>.

Ylen uutinen 28.11.2013

Yle Uutinen - Asfalttikartelli paisui Helsingin käräjäoikeuden suurimmaksi riita-asiaksi. Käyntipäivä: 15.10.2017, osoite: <https://yle.fi/uutiset/3-6958337>.

LYHENTEET

EU	Euroopan unioni
EY	Euroopan yhteisö
HE	Hallituksen esitys
KilpVahL	Laki kilpailuoikeudellisista vahingonkorvauksista
KKO	Korkein oikeus
KRL	Laki kilpailunrajoituksista (kumottu)
MAO	Markkinaoikeus
OK	Oikeudenkäymiskaari
RyhmäKL	Ryhmäkannelaki
SEUT	Euroopan unionin toiminnasta tehty sopimus

KUVIO- JA TAULUKKOLUETTELO

Taulukko 1	Vahingonkorvaus ja oikeudenkäyntikuluvaatimukset (Puukartelli)
------------	--

Taulukko 2

Vahingonkorvaus ja oikeudenkäyntikuluvaatimukset
(Asfalttikartelli)

Kuvio 1

Sisällysluettelo Helsingin hovioikeuden tuomiosta asiassa
Naantalin kaupunki vs. Lemminkäinen Oyj, tuomio nro 1462,
drno S 14/1376

1. JOHDANTO

1.1 Johdatus aihepiiriin

Suomessa on viime vuosina nähty kaksi poikkeuksellisen laajaa vahingonkorvausoikeudenkäyntiä valtakunnallisia kartelleja pitäneitä yrityksiä vastaan. Kartelleiden johdosta nostetuissa yksityisoikeudellisissa joukkokanteissa sadat tahot ovat yhdessä toimien vaatineet vahingonkorvausta kartellien aiheuttamista vahingoista. Niin kutsutut asfaltti- ja puukartellijoukkokanteet ovat yksiä laajimmista riitaoikeudenkäynneistä, joita Suomessa on koskaan nähty ja ne ovat poikkeuksellisen suuruutensa ansiosta nousseet myös laajalti koko kansan tietoisuuteen.¹

Kanteet olivat poikkeuksellisia paitsi rahamääräisen intressin suuruusluokan, niin myös niiden kollektiivisen luonteen vuoksi. Kollektiivisella oikeussuojalla tarkoitetaan sitä, että useat samankaltaisessa asemassa olevat oikeudenhaltijat saavat oikeussuojaa samalla kertaa, tällä saavutetaan muun muassa prosessiekonomisia säästöjä sekä muita etuja kuten oikeudenkäynnin henkisen taakan jakautumista.²

Erityisesti puukartellikanteiden johdosta on myös käyty yhteiskunnallista keskustelua oikeuden saatavuudesta Suomessa. Oikeudenkäyntien kestoja ja niihin osallistumisen kustannuksia on kauhisteltu ja sen voidaan jopa sanoa johtavan aineellisen oikeuden toteutumatta jäämiseen monissa tapauksissa. Kenties kollektiivisen oikeuden aika on käsillä, sillä suurten yritysten yleistymisen ja massatuotannon johdosta myös massavahinkojen määrä on lisääntynyt.³ Näitä massavahinkoja usein yhdistää vahingon suhteellisen pieni taloudellinen intressi sekä vahingonaiheuttajan selvästi voimakkaampi asema suhteessa vahingonkärsijään. Massavahinkoja ei ole monesti tarkoituksenmukaista ajaa yksilöllisen oikeudenkäynnin kautta⁴, sillä oikeudenkäyntikulut ja oikeudenkäynnin epävarmuus merkitsevät suhteetonta taloudellista riskiä vahingonkärsijälle. Monet näistä vahingoista jäävät siten kokonaan vahingonkärsijöiden tappioksi.

¹ Laajasta uutisoinnista kts. esimerkiksi: Yle uutinen - Asfalttikartelli paisui Helsingin käräjäoikeuden suurimmaksi riita-asiaksi (28.11.2013) ja Yle uutinen - Oikeudenkäynti alkoi: Metsänomistajat vaativat miljoonakorvauksia kartellista – kyse on puun hinnasta (27.3.2017).

² Koulu 2017a, s. 16.

³ Hensler et al, s. 4 ja Koulu 2017b, s.11.

⁴ Tuomioistuimilla ei myöskään ole välttämättä valmiuksia hallita valtavia määriä samanaikaisesti ilmaantuvia yksittäisiä kanteita. (Hensler et al, s. 4.)

Lääkkeeksi tähän vaivaan on ehdotettu oikeudenkäyntikulujen laskemista, ulkopuolisen rahoituksen lisäämistä ja kollektiivisten oikeussuojan kehittämistä.⁵

Erityisen ongelmallinen tilanne syntyy sellaisissa tapauksissa, jotka perustuvat jonkin vaihtoehdoisen tapahtumankulun mukaisiin arvioihin menetetyistä tulosta tai joissa vahingon uskottavaan toteen näyttämiseen vaadittavat todisteet ovat vastapuolen tai kolmannen osapuolen hallussa. Näitä tilanteita syntyy erityisesti kartellien toiminnasta aiheutuneissa vahingonkorvauskanteissa.

Kartelleista johtuvien yksityisoikeudellisten vahingonkorvauskanteiden ajamisen edellytysten parantaminen palvelee useaa eri funktiota. Ensisijaisesti vahingonkorvauksessa on kysymys vahingon jälkikäteisestä hyvittämisestä eli reparatiivisesta funktiosta. Jos mainitun kaltaiset vahingot eivät ole tehokkaasti ajettavissa, menettää lisäksi aineellinen oikeus siltä osin läpäisykykyään. Kilpailuoikeudelliselta kannalta taas vahingonkorvausoikeudenkäynnit palvelevat yhdessä seuraamusmaksujärjestelmän kanssa pelotteena, jonka tarkoituksena on kartellitoiminnan preventio, eli niillä on vahinkoa ennaltaehkäisevä funktio.⁶

Pohjoismaissa ja erityisesti Suomessa kollektiivinen oikeussuoja on edelleen varsin kehittymätöntä. Suomessa on säädetty vuonna 2007 voimaan tullut ryhmäkannelaki (myöhemmin RyhmäKL, 13.4.2007/444), jonka mahdollistama instrumentti, ryhmäkanne, on jäänyt täysin vailla käyttöä – yhtä ainuttakaan ryhmäkannetta ei ole nostettu lain 10 vuoden olemassaolon aikana. Syynä käyttämättä jäämiseen on epäilemättä ollut lain suppea soveltamisala ja muut kanteen nostamisen eteen kootut esteet, ei niinkään ryhmäkannetyypin tarpeettomuus kollektiivisen oikeuden instrumenttina.⁷ Laki saatiin säädettyä pitkän, jo 1990-luvulla alkaneen prosessin päätteeksi.⁸ Sen soveltamisalaksi jäi vain kuluttajansuoja-asiat ja ainoa taho kenelle annettiin kanteennosto-oikeus, oli kuluttaja-asiamies (RyhmäKL 1§ ja 4§).

Muut Suomessa olevat kollektiiviset oikeussuojakeinot ovat kehittyneet varsin vapaasti ilman konkreettista visiota niiden toiminnasta ja sijoittumisesta prosessioikeudelliseen

⁵ Koulu 2017a, s. 16.

⁶ kts mm. Motta 2008, s. 215-216; Havu – Kalliokoski – Wikberg 2010, s. 17-18. Vahingonkorvauksen tavoitteet jaotellaan yleisesti kahteen funktioon: reparatiivinen funktio eli jälkikäteinen vahingon hyvittävä funktio sekä preventiivinen vahinkoa ennaltaehkäisevä funktio.

⁷ Suomessa viimeisen vuosikymmenen aikana ollut useita tapauksia, joissa ryhmäkanne olisi voitu nostaa. Kuluttaja-asiamies ei kuitenkaan ole sitä halunnut syyistä tai toisesta nostaa. Isoimmaksi esteeksi on monesti esitetty ryhmäkanteen nostamiselle osoitettujen määrärahojen pienuutta.

⁸ Lainsäädäntöprosessin taustasta, katso Välimäki 2008 s. 4-11.

kehikkoon, myöskään kollektiivisen oikeuden suuriin kysymyksiin ei ole vastattu.⁹ Käytännössä merkittävimmäksi kollektiivisen oikeussuojan instrumentiksi Suomessa on noussut niin kutsuttu joukkokanne, jollaisiksi tutkielman fokuksena olevat asfaltti- ja puukartellikanteet luokitellaan.

Tämän tutkielman tarkastelun kohteena olevissa joukkoluonteisissa kilpailuoikeudellisissa vahingonkorvauskanteissa usein vaikein ongelma on ollut vahingon ja sen määrän todistaminen.¹⁰ Tähän problematiikkaan on tullut kuitenkin helpotus vuoden 2016 lopussa voimaan tulleen lain kilpailuoikeudellisista vahingonkorvauksista (myöhemmin KilpVahL, 1077/2016) muodossa.¹¹ Merkittävin helpotus on lain 2 §:n 3 momentti, jonka mukaan kartellin oletetaan aiheuttaneen vahinkoa, jollei rikkomiseen syylistynyt muuta näytä. Pykälässä siis käännetään todistustaakka vastaajalle ja kartellin vahingollisuus otetaan oletukseksi.¹² KilpVahL:a ei ole vielä päästy soveltamaan käytännössä, sillä ennen lain voimaantuloa vireillä olleisiin kilpailuoikeudellisiin vahingonkorvauskanteisiin ja siltä osin kuin kilpailuoikeuden rikkominen on tapahtunut ennen lain voimaan tuloa, sovelletaan edelleen vanhaa lakia kilpailunrajoituksista. Näin ollen, on vaikea arvioida, kuinka suurta näyttötaakkaa oletetaan vastaajan pystyvän esittämään kääntääkseen kartellin vahinko-oletuksen. Helpotus kantajan asemaan kuvatun kaltaisissa kanteissa on mielestäni ehdottoman tarpeellinen ja positiivinen muutos. En kuitenkaan ole täysin vakuuttunut, että helpotus on riittävä, sillä kantajan taakalle jää vielä vahingon määrän ja vahingon syy-yhteyden näyttäminen. Tämän lisäksi joukkokanteille tyypillinen kantajan ja vastaajan voimasuhteiden ja resurssien epätasapaino on edelleen läsnä pohdittaessa kanteen nostamista. Ryhmäkanteen kaltaisen vahingonkärsijälle edullisen, oikeudellisen

⁹ Koulou 2017a, s. 145.

¹⁰ Kts. vahingon todistamisen vaikeudesta kirjallisuudessa mm. Havu – Kalliokoski – Wikberg 2010, s. 2-3, 69 sekä Kanninen – Saraste – Tammelin 2006, s. 419-440. Lisäksi Euroopan yhteisöjen komission vihreä kirja yhteisön kilpailuoikeuden rikkomisesta johtuvista vahingonkorvauskanteista, Bryssel 19.12.2005, KOM(2005) 672 lopullinen sekä Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle ”Kohti kollektiivisia oikeussuojakeinoja koskevaa EU:n horisontaalista kehystä”. KOM(2013) 401 lopullinen, s. 4, 20.

¹¹ Laki kilpailuoikeudellisista vahingonkorvauksista perustuu Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviin tietyistä säännöistä, joita sovelletaan jäsenvaltioiden ja Euroopan unionin kilpailuoikeuden säännösten rikkomisen johdosta kansallisen lainsäädännön nojalla nostettuihin vahingonkorvauskanteisiin (2014/104/EU).

¹² Vahinko-oletuksen kääntäminen on looginen valinta, sillä empiirinen tutkimustieto, jota käsittelee myöhemmin kartelleja koskevassa jaksossa sekä pelkkä maalaisjärki osoittavat, ettei kartelleihin ole mitään muuta rationaalista syytä ryhtyä kuin taloudellinen hyötyminen muiden kilpailijoiden ja asiakkaiden kustannuksella.

instrumentin puuttuessa on oikeudenkäyntiin ryhtyminen myös tulevaisuudessa suuri taloudellinen riski sitä pohtivalle yksityishenkilölle tai pienemmälle yritykselle.¹³

Kilpailuoikeuden julkinen täytäntöönpano on usein viranomaisille ongelmallista juuri riittävän todistusaineiston puuttumisen vuoksi.¹⁴ Kilpailuviraston¹⁵ asema on kuitenkin ollut huomattavasti parempi kuin kilpailuoikeuden vastaisesta toiminnasta vahinkoa kärsineen. Tiedollisten ja taidollisten etujen lisäksi Kilpailuvirastolla on ollut etunaan kartelleja koskeva vahinko-olettama, eli viranomaisen ei ole täytynyt pystyä osoittamaan kartellien vahingollisuutta vaan se on ollut oletus. Uusi KilpVahL siis tietyllä tapaa laajentaa oletuksen soveltumista myös yksityisoikeudellisiin vahingonkorvauskanteisiin.

Todistelu, näyttötaakan siirtyminen ja näytön arviointi tulevat olemaan myös tulevaisuuden kartellivahinkoihin perustuvissa vahingonkorvauskanteissa merkittävässä asemassa paitsi kilpailuoikeudellisen vahingonkorvauksen preventiivisen funktion toteutumisen niin myös itse aineellisen oikeuden läpäisykyvyn kannalta.

1.2 Oikeudenkäynti- eli prosessikynnyksen monet muodot

Oikeusvaltion käsitteeseen kuuluu ajatus, että valtiossa on olemassa tehokkaita yksilön oikeuksia suojaavia oikeusjärjestelyjä.¹⁶ Jotta oikeuksien suojan voitaisiin edes ajatella olevan tehokasta, tulisi sitä turvaavien oikeusjärjestelyjen käyttö olla myös tosiasiallisesti mahdollista.¹⁷ Tosiasiallisten mahdollisuuksien olemassaolo voidaan nähdä olevan myös perustuslain (11.6.1999/731) 21 §:n sekä Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan (nk. *access to court* –periaate) takaama.¹⁸

Yksityishenkilöiden osalta oikeuden saatavuus on huomattavasti vaikeutunut, sillä oikeudenkäyntikulut ovat kasvaneet moninkertaisiksi viimeisen parinkymmenen vuoden

¹³ Ryhmäkanne on tietenkin jo teoreettisesti vaihtoehto Suomessa, mutta kuten edellä totesin, on ryhmäkanne ollut mahdollinen vain teoriassa. Sen käyttäminen ei ole ensinnäkään vahingonkärsijän kontrollissa ja koska sitä ei tosiasiallisesti ole käytetty kertaakaan ei sitä myöskään mielestäni voi lukea osaksi vahingonkärsijöiden vaihtoehtoja.

¹⁴ Havu – Kalliokoski – Wikberg 2010, s. 145;

¹⁵ Kilpailuvirasto ja kuluttajavirasto yhdistyivät 1.1.2013 Kilpailu- ja kuluttajavirastoksi. Käytän tutkielmassani vapaasti termiä Kilpailuvirasto silloinkin, kun viitataan 1.1.2013 jälkeiseen aikaan jolloin korrekti termi olisi Kilpailu- ja kuluttajavirasto.

¹⁶ Virolainen – Vuorenpää 2017, s. 43.

¹⁷ Viitanen 2011, s. 2; Koulu 2017a, s. 24.

¹⁸ Halila 2006, s. 644; Viitanen 2011, s. 385.

aikana.¹⁹ Oikeudenkäyntikulujen nousuun ovat vaikuttaneet monet tekijät, mutta muutosten katalysaattorina pidetään usein vuoden 1993 alioikeusuudistusta, joka teki riitaprosessista entistä monimutkaisemman ja juristivetoisemman.²⁰ Alioikeusuudistus ja sitä seuranneet uudistukset vahvistivat myös oikeudenkäyntikuluissa sovellettavaa häviöjä maksaa -periaatteen asemaa huomattavasti ja siitä on tullut nykyisin vahva pääsääntö.²¹

Oikeudenkäynti- eli prosessikynnyksellä viitataan niihin tekijöihin, joiden yhteisvaikutuksen perusteella määräytyy se, minkälaiset käytännön mahdollisuudet henkilöllä on saattaa riita-asia tuomioistuimen käsiteltäväksi.²² Prosessikynnys on sateenvarjotermi, joka on tapana jaotella taloudellisiin, tiedollisiin, psykologisiin, sosiaalisiin ja kulttuurisiin tekijöihin.²³

Näistä taloudellinen prosessikynnys syntyy kyvyttömyydestä (todellisesta tai oletetusta) maksaa oikeudenkäynnin kustannukset.²⁴ Mielestäni kyvyttömyys voitaisiin vielä jaotella edelleen, se voi olla absoluuttista tai suhteellista riideltävän intressin arvoon.²⁵ Absoluuttisesti kyvytön on yleisesti niin vähä varainen, ettei oikeudenkäyntiin ryhtyminen tunnu edes todella selvässä tapauksessa mahdolliselta ja suhteellinen silloin kun oikeudenkäynnin kohteena olevan riidan intressi on niin pieni, ettei oikeudenkäyntiin ryhtyminen ole siinä tapauksessa rationaalista. Kasvaneet oikeudenkäyntikulut ovat nostaneet tavallisen kuluttaja-palkansaajan taloudellista prosessikynnystä kohtuuttomasti ja tämä on näkynyt riita-asioiden voimakkaana vähenemisenä käräjäoikeuksissa.²⁶

¹⁹ Ervasti 2009, s. 758; Viitanen 2011 s. 385–286.

²⁰ lähemmin kts. Koulu 2017a, s. 27–29 ja Ervasti 2004 s. 54–55, 61–63.

²¹ Saarensola 2017, s. 709–711. Saarensola tuo esille, että taloudellisesti tai muutoin heikommassa asemassa olevan asianosaisen suojaksi vuonna 1999 säädetyn kohtuullisuussäännön merkitys on jäänyt odotettua vähäisemmäksi. Laittaan tällaisten asianosaisten pääsyn tuomioistuimeen ja siten oikeuksiinsa vaakalaudalle.

²² Viitanen 2011, s. 3; Koulu 2017b s. 16;

²³ Ervasti 2011, s. 350–352; Koulu 2017b s. 17.

²⁴ Koulu 2017b, s. 17.

²⁵ Jaottelu on itseni pohtima ja perustan näkemykseni siihen, että kun jo tavanomainen kuluttaja-palkansaaja on vaikeuksissa taloudellisen prosessikynnyksen kanssa, nousee kynnys ylitsepääsemättömäksi esimerkiksi täysin varattoman, velkaantuneen, syrjäytyneen tai muuten moniongelmaisen henkilön kohdalla. Tosin tällöin voitaisiin myös puhua tiedollisten, taloudellisten ja psykologisten esteiden muodostamasta yhteisvaikutuksesta eikä absoluuttisesta taloudellisesta prosessikynnyksestä. Joka tapauksessa on vaikea ajatella, että esimerkiksi toimeentulotuella elävä pystyisi mitenkään kantamaan oikeudenkäynnin kustannukset, kun jopa oikeudenkäyntimaksu voisi silloin viedä ison siivun hänen kuukausitulostaan. Jaottelu on joka tapauksessa arbitraarinen, koska jokaisessa tapauksessa erilaiset kynnykset vaikuttavat eri vahvuisesti ja yhteisesti (Viitanen 2011, s. 3–4).

²⁶ Ervasti 2009, s. 758. Ervasti toteakin, että Suomalaiset käräjäoikeudet ovat vahvasti muuttumassa rikostuomioistuimiksi (Ervasti 2009, s. 760). Koulu tulkitsee riita-asioiden vähenemisen johtaneen aineellisen oikeuden läpäisykyvyn ja uskottavuuden heikkenemiseen, koska sen takaamat oikeudet eivät tosiasiallisesti toteudu (Koulu 2017a, s. 15–16).

Tiedollisissa tekijöissä on kyse siitä, ettei oikeutettu henkilö tiedä oikeuksistaan tai toimenpiteistä niihin pääsemiseksi. Näihin esteisiin Koulu esittää ratkaisuksi valistusta ja erilaisia oikeudellisia neuvontapalveluja.²⁷

Psykologinen tai henkinen prosessikynnys viittaa henkilöiden tosiasialliseen halukkuuteen saattaa riita-asia vireille tuomioistuimessa. Halukkuuteen vaikuttavia tekijöitä voivat olla esimerkiksi tuomioistuinta kohteen tunnettu pelko, yleinen haluttomuus olla osallisena oikeudenkäynnissä, halu oikeudenkäynnin aiheuttaman stressin välttämiseen ja niin edelleen.²⁸ Henkinen prosessikynnys liittyy myös vääryyden kokemuksen tunteeseen ja on siten mahdollista, että henkilö aloittaa oikeudenkäynnin, vaikkei se olisi taloudellisesti rationaalista.²⁹ Esimerkiksi voidaan mainita niin sanotut ”oikeustaistelut” periaatteen vuoksi ilman taloudellisen rationaalisuuden häivääkään. Joskus näitä ”oikeustaistelijoita” käy kiittäminen, sillä monet tällaiset tapaukset viedään loppuun asti ja ne päätyvät Korkeimman oikeuden ratkaistaviksi. Tällöin saamme kullannarvoisia KKO:n tulkintalinjoja epäselviin oikeuskysymyksiin, joita ei ilman näitä oikeustaistelijoita olisi muuten saatu.

Sosiaaliset tekijät ovat taas huolia sosiaalisten rakenteiden vahingoittumisesta oikeudenkäynnin vuoksi. Tällaiset tekijät ovat tyypillisesti vahvemmat pienissä ja tiiviissä yhteisöissä, joissa yhteisön jäsenten välinen kanssakäyminen on jatkuvaa ja yhteisöön kuulumisen muodostaa olennaisen osan henkilön identiteettiä.³⁰ Sosiaaliset tekijät jaotellaan joskus yhteen psykologisten kanssa, molemmat ovat kuitenkin kognitiivisesti muodostuvia ja psyykeen kautta oikeudenkäynnin vireillepano halukkuuteen vaikuttavia. Mielestäni niiden pitäminen erillään on kuitenkin perusteltua, sillä sosiaaliset tekijät kohdistuvat ulkoisten tekijöiden – eli yhteisön oletettuun suhtautumiseen ja sen vaikutukseen omaan oikeudenkäynti halukkuuteen. Kun taas psykologiset tekijät ovat sisäisiä, itsestä lähtöisiä tekijöitä ja irrallaan muiden mielipiteistä. Esimerkiksi henkilö voi voimakkaan vääryyskokemuksen vuoksi omata alhaisen psykologisen kynnyksen, mutta pienen ja tiiviin yhteisön aiheuttama sosiaalinen kynnys ja pelko yhteisön paheksunnasta muodostuvat ratkaisevaksi esteeksi oikeudenkäyntiin ryhtymiselle.

²⁷ Koulu 2017b s. 17.

²⁸ Viitanen 2011, s. 4; Koulu 2017b s. 18.

²⁹ Viitanen 2011, s. 4; Koulu 2017b s. 18.

³⁰ Koulu 2017b, s. 19. Koulun tarkoittama yhteisö on ymmärrettävä laajasti, se voi viitata lokaaliseen, etniseen, uskonnolliseen tai professionaaliseen yhteisöön.

Kulttuuriset tekijät liittyvät laajemmin yhteiskunnassa vallitseviin käsityksiin riitelystä. Tavanomaisesti suomalaiseseen kulttuuriin on liitetty riitelyn ja käräjöinnin aversio sekä niitä harrastavien paheksuminen, vaikkakin sen voidaan arvioida olevan vähentymään päin.³¹

Näiden tekijöiden yhteisvaikutus luo siis käsitteen prosessikynnys, jonka laskeminen on ollut myös yksi lainsäätäjien ilmaisemista tavoitteista erilaisten prosessioikeudellisten uudistusten yhteydessä.³²

1.3 Tutkimuskysymykset ja metodit

Tutkielmani tavoitteina on tehdä nykytilan arviointi kartelleista johtuvien joukkokanteen luontoisten vahingonkorvauskanteiden osalta, pääasiallisesti arvioimalla voimassaolevaa kotimaista ja EU:sta tulevaa lainsäädäntöä sekä vertaamalla kahta viimeaikaista laajaa tapauskokonaisuutta, asfaltti- ja puukartellitapauksia. Aion myös pohtia joukkokanteiden todisteluun liittyviä ongelmia ja joukkokanteiden onnistumista yleisessä kollektiivisoikeudellisessa tavoitteessaan saattaa vahingonkärsijät aineellisiin oikeuksiinsa ja alentaa prosessikynnystä. Pohdin myös tuomioistuinten johdonmukaisuutta kahta edellä mainittua tapauskokonaisuutta silmällä pitäen.

Lisäksi pyrin arvioimaan KilpVahL:n myötä voimaan tulleen vahinko-olettaman³³ vaikutusta tulevaisuuden kilpailuoikeudellisiin joukkokanteisiin. Huomio kiinnittyy myös joukkokanteen soveltuvuuteen tällaisten massavahinkotapausten ajamiseen ja pyrkimyksenä on löytää sen heikkoudet ja vahvuudet sekä esittää de lege ferenda tyyppisiä ehdotuksia lainsäädännön parantamiseksi.

Tiivistäen tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

- Minkä vuoksi asfalttikartellikanteissa tuomioistuin päätyi tuomitsemaan vahingonkorvausta ja puukartellikanteissa kantajien vaatimukset hylättiin? Tähän kysymykseen haen vastausta tutustumalla lukuisten asfaltti- ja

³¹ Koulu 2017a, s. 15.

³² HE 114/2004 vp s. 18. Tuomioistuinsovittelun toivottiin vaikuttavan oikeudenkäyntikustannuksia alentavasti, sen vaikutus on kuitenkin jäänyt kokonaisuutena arvioiden vähäiseksi.

³³ Kyseinen säännös on, kuten edellä mainittua, KilpVahL:n 2.3 §:ssä. Lakia koskevassa hallituksen esityksessä vahinko-olettama säännöstä ja sen toivottua vaikutusta on hieman täsmennetty (HE 83/2016 mm. s. 22, 26, 32).

puukartellikanteiden oikeudenkäyntiaineistoon ja vertaamalla niissä tehtyjä ratkaisuja.

- Mikä on kantajan näyttökynnys kartellivahingon olemassaolosta? Tarkastelen tätä kysymystä myös vertaamalla kahta merkittävää viimeaikaista kartellitapausta – asfaltti- ja puukartellia.
- Onko joukkokanne toimivin ratkaisu kollektiivisen oikeuden instrumenteista kartellivahinkojen tehokkaaseen ajamiseen? Näkökulma on ensisijaisesti *access to justice* painotteinen, mutta tutkielman kytkeytyessä kilpailuoikeuteen on syytä myös tarkastella toimivuutta kilpailuoikeuden tavoitteiden toteutumisen näkökulmasta.

Metodina käytän ensisijaisesti lainoppia eli oikeusdogmatiikkaa³⁴. Lainopillista metodia soveltaessa näkökulma oikeuteen on sisäinen eli se sitoutuu kulloinkin voimassaolevaan oikeuteen³⁵ – kuitenkin silloin kun tarkastelun kohteena on jokin menneisyyden tapahtuma, tulee tulkittavaksi sen ajankohdan aikana voimassa ollut oikeus. Tavoitteenani on tämän oikeudellisen aineksen systematisointi ja sisällön selvittäminen eli tulkinta³⁶. Tämän normatiivisen tiedon perusteella pyrin luomaan kuvan siitä kentästä, jossa kartelleista johtuvissa vahingonkorvausjoukkokanteissa liikutaan. Lainopin lisäksi hyödynnän tutkielmassani myös empiiristä aineistoa käräjäoikeuden ja hovioikeuden käsittelemistä kartelleihin liittyvistä vahingonkorvausjoukkokanteista. Käräjäoikeuden ja hovioikeuden ratkaisuilla ei ole, Korkeimman oikeuden ratkaisusta poiketen, prejudikaatin asemaa eikä niitä voida pitää siten varsinaisina oikeuslähteinä. Silti on tunnustettava, että niiden päätöksillä voi olla, erityisesti samassa tuomioistuimessa, vaikutusta myöhemmin nostettaviin kanteisiin.³⁷ Tältä osin tarkoituksena on tutkia erityisesti todistelun käytäntöä ja miten siinä syntyvät ongelmat ovat aktualisoituneet. Tällä tavoin tutkielman kohde laajenee pelkästä *law in books* näkökulmasta kattamaan myös *law in action* näkökulman.³⁸

³⁴ Hirvonen 2011, s. 21–22; Aarnio 1978 s. 52.

³⁵ Aarnio 1997, s. 36–37.

³⁶ Aarnio 1978, s. 52.

³⁷ Virolainen 1995, s. 160. ”Alempien tuomioistuinten ratkaisutkin voivat vaikuttaa tulevaan lainkäyttöön eri tavoin, mutta niiltä puuttuu prejudikaateille luonteenomainen ohjaus- ja yhtenäistämiskäyttö.” Lisää lainkäytön funktioista kts. Virolainen 1995, s. 80-97.

³⁸ Näkökulmista kts. esim. Pound 1910.

1.4 Aiheen rajaus ja lähdeaineisto

Tutkielmani aihe koskettaa useita oikeudenaloja, erityisesti prosessioikeus-, kilpailuoikeus ja vahingonkorvausoikeus ovat tutkielman keskiössä. Pääpaino tulee kuitenkin olemaan prosessioikeudessa ja prosessioikeudellisen tutkimuksen kehikossa tutkielmani edustaa *access to justice*³⁹ näkökulmaa, joka suomennettuna tarkoittaa oikeudensaantimahdollisuuksia, oikeuteen pääsyä tai oikeuden saatavuutta. Modernissa *access to justice* tutkimuksessa huomio keskitetään oikeuden tosiasialliseen saatavuuteen ja siten näkökulmalla on luonnostaan vahva empiiris-oikeussosiologinen painotus.⁴⁰ Empiiris-oikeussosiologinen painotus ei tule kuitenkaan olemaan tutkielman hallitseva osa, vaan sitä käytetään apuvälineenä tulkintojen ja johtopäätöksen tukena.

Muiden oikeudenalojen osalta pyrin mahdollisimman suppeaan käsittelyyn. Kartelleista johtuvissa vahingonkorvausoikeudenkäynneissä kilpailuoikeus on kuitenkin läsnä erottamattomasti, siitä johtuen tutkielmassani käydään läpi nimenomaan kartelleihin liittyvää kilpailuoikeudellista säännöstöä, tavoitteita sekä oikeuskäytäntöä. Käsittelen myös relevantein osin yleisiä vahingonkorvausoikeudellisia periaatteita ja säännöstöä, mutta muiden kuin prosessioikeudellisten seikkojen suhteen pyrin pro gradu tutkielman suppeuden vuoksi pidättymään liian syvällisestä aihepiirin seulonnasta. Erityisesti tämä suppeus tulee näkymään kilpailuoikeuteen liittyvien taloustieteellisten teorioiden käsittelyn vähäisyytenä, joskin todistelun osalta niillä on tunnetusti kartelleista johtuvissa vahingonkorvausoikeudenkäynneissä ollut suuri merkitys, joten en voi täysin sivuuttaa niiden käsittelyä.

Lähdeaineistona käytän relevanttien oikeusnormien ja oikeuskäytännön (erityisesti asfaltti- ja puukartellikanteiden oikeudenkäyntiaineisto) lisäksi kotimaista sekä ulkomaalaista oikeuskirjallisuutta. Kollektiivisen oikeuden ollessa Suomessa vielä jokseenkin kehittämätöntä⁴¹, on monissa kysymyksissä hyötyä tutustua ulkomailla hyödynnettyihin ratkaisuihin. Oikeuskulttuurien läheisyyden vuoksi erityisesti Ruotsin oikeusjärjestelmästä on saatavilla hyödyllistä tietoa. EU:n toimielimet ja useat Euroopan valtiot ovat myös viimeisen vuosikymmenen aikana pyrkineet kehittämään kollektiivista oikeutta, siten EU:n toimielinten päätökset, suositukset ja muu viranomaisaineisto sekä eurooppalainen

³⁹ Access to justice liikkeestä kts. esim. Ervasti 2011, Cappelletti 1981 sekä Koulu 2017a s. 21–26.

⁴⁰ Ervasti 2011, s. 347.

⁴¹ Koulun mukaan kollektiivisen oikeussuojan kehittämättömyyteen Suomessa on vaikuttanut ”yliarvostettu yksilöllisyyden eetos” riidanratkaisussa (Koulu 2017a, s. 70).

oikeuskäytäntö, tutkimus, kokemukset ovat relevanttia ja hyödyllistä aineistoa tutkimukselle. Kolmas ulkomainen ja oleellinen lähde on yhdysvaltalainen oikeuskirjallisuus, siitä huolimatta, että *common law* maana sen oikeusjärjestelmä sekä -kulttuuri eroavat merkittävästi suomalaisesta. Yhdysvaltaisesta oikeuskirjallisuudesta on kuitenkin hyötyä, koska siellä kollektiivinen oikeussuoja on pitkälle kehittyntä ja vakiintunut osa riidanratkaisun kenttää.⁴²

1.5 Tutkimuksessa käytettävä terminologia

Suomessa kollektiivinen oikeus ei ole, kuten edellä mainittua, kehittyntä verrattuna esimerkiksi *common law* maihin. Tästä johtuen monet kollektiivisen oikeuden käsitteet ovat vielä suhteellisen jäsentymättömät ja vakiintumattomat.⁴³ Sen vuoksi, on tarpeellista täsmentää tutkielmassa käytettävät termit.

Näistä ensimmäinen on *kollektiivinen oikeussuoja*, jolla viitataan siihen, kun useat asianosaiset saavat oikeussuojaa yhtäaikaaisesti ja heidän vaateensa kohdistuvat samaan tai samoihin vastaajiin. Kollektiivinen oikeussuoja on sateenvarjo termi, jonka alle kaikki kollektiivisen oikeuden instrumentit asettuvat.

Joukkokanteella tarkoitetaan tässä tutkielmassa useiden asianosaisten nostamia, itsenäisiä ja erillisiä kanteita samaa tai samoja vastaajia vastaan ja jotka ainakin osittain käsitellään yhdessä.⁴⁴ Joukkokanne on tämän tutkielman kannalta merkityksellisin kollektiivisen oikeussuojan instrumentti – myöhemmin käsiteltävät kartelleista johtuvat vahingonkorvauskanteet olivat juuri joukkokanteita. Kartelleista johtuvia kanteita on myös pidetty yhtenä joukkokanteiden pääryhmistä.⁴⁵ Joukkokanne soveltuu kartellikanteisiin kohtuullisen hyvin sen vuoksi, että kartellivahingot kohdistuvat tavanomaisesti suureen määrään vahingonkärsijöitä, josta syntyy laaja potentiaalisten kantajien joukko. Kartellivahingot perustuvat myös usein automaattisesti samaan perusteeseen eli kartelliin ja

⁴² Kts. Yhdysvaltaisesta kollektiivisen oikeuden toiminnasta esimerkiksi Hensler 2016.

⁴³ Koulu 2017a, s. 34

⁴⁴ Määrittely nojaa Koulun esittämään jaksoon joukkokanteista (Koulu 2017a, s. 33–38). Sen mukaan ei ole tarpeellista rajata joukkokanne termiä tiukasti ajallisiin tai määrällisiin (Koulu 2017a, s. 36–37) vaatimuksiin. Olennaista on, että kanteilla on jokin yhteys toisiinsa ja niillä pyritään ainakin osittain yhteiseen käsittelyyn ja siten kollektiivisen käsittelyn hyötyihin.

⁴⁵ Stadler 2011, s. 165. Muut joukkokanteiden pääryhmät ovat Stadlerin mukaan sijoittajakanteet sekä tuotevastuukanteet.

ennen kaikkea, tyypillisesti kartellivahingot aiheuttavat taloudellisesti suuria vahinkoja.⁴⁶ Nimenomaan taloudellisen intressin suuruus on yksi välttämätön elementti joukkokanteille, sillä se ei ole, monesta muusta kollektiivisen oikeuden instrumentista poiketen, erityisen edullinen.⁴⁷

Vaikka moderneissa joukkokanteissa on tyypillisesti yhteistyötä harjoittava taustaryhmä tai muu vastaava koordinoiva elin⁴⁸, on yksittäinen joukkokanne taustaryhmästä huolimatta aina faktisesti itsenäinen kanne, johon annetaan oma itsenäinen tuomio. Joukkokanteesta ei ole prosessilaeissa mainintaa, vaan yhteinen käsittely perustuu oikeudenkäymiskaaren (1.1.1734/4, myöhemmin OK) 18 luvussa oleviin *subjektiivista kumulaatiota* koskeviin säännöksiin. OK 18:6:ssa säädetään tuomioistuimen tekemästä harkinnanvaraisesta tai fakultatiivisesta subjektiivisesta kumulaatiosta. Säännöksen mukaan:

Samojen tai eri asianosaisten väliset asiat voidaan myös muissa kuin edellä mainituissa tapauksissa käsitellä samassa oikeudenkäynnissä, jos se edistää asioiden selvittämistä.

Tuomioistuin voi, milloin syytä on, erottaa 1 momentissa tarkoitetut asiat käsiteltäviksi erillisinä asioina.

Fakultatiivinen kumulaatio on tarkoitettu niihin tilanteisiin, joissa OK 18 luvun 1-5 §:n mukaisia edellytyksiä pakolliselle kumulaatiolle ei ole, mutta joissa kanteiden yhdistäminen edesauttaa kanteiden selvittämistä verrattuna erilliskäsittelyihin.⁴⁹ Tällainen tilanne voi esimerkiksi olla kyseessä silloin kun kanteet pohjautuvat eri tosiseikastoihin, mutta niitä koskee yhteinen näyttö tai silloin kun kanteet ovat vaatimustensa ja perusteidensa osalta saman tyyppisiä, vaikka ne perustuisivat erilaiseen tapahtumankulkuun.⁵⁰ Käytännössä OK 18:6:n säännös on se peruste, jolla valtaosa joukkokanteista pääsevät yhteiseen käsittelyyn

⁴⁶ Connor ja Lande tekivät laajan (845 tapausta käsittävän) empiirisen tutkimuksen paljaista kartelleista, tutkimuksen mukaan kartellien veloittaman ylihinnan mediaani oli 25 % (Connor – Lande 2006, s. 1006–1007) ja keskimääräinen kesto 7-8 vuotta (Connor – Lande 2006, s. 986). Tästä voidaan päätellä, että potentiaaliset vahingot voivat olla tähtitieteelliset. Tutkimuksessa oli myös mukana ns. epäonnistuneita kartelleja, joiden veloittama ylihinta oli 0 %, joten mediaaneja voidaan pitää kohtuullisen konservatiivisina.

⁴⁷ Koulu 2017b, s. 54-55. Joukkokanteet voivat myös hyvin järjestettynä ja mainostettuna houkutella mukaan asianosaisia joilla on suhteellisen pieni intressi, kuitenkin loppujen lopuksi joukkokanteen kantajan on varauduttava siihen, että hänen kanteensa käsitellään erillisenä jolloin kuluvastuu on yksin hänen (Koulu 2017b, s. 55).

⁴⁸ Esimerkiksi puukartellikanteissa kantajapuolella oli omat internet sivut, facebook -ryhmä ja säännöllisiä kokouksia. Kantajat käyttivät myös samaa asianajotoimistoa asianajamiseen.

⁴⁹ HE 15/1990 vp, s. 123.

⁵⁰ Lappalainen – Hupli 2017, s. 586.

ja siten saavat joukkokanne luonteensa. Näin oli myös esimerkiksi asfaltti- ja puukartellitapauksissa.

Ryhmäkanteella tarkoitetaan kannetta, jota ajetaan ilman nimenomaista valtuutusta kanteessa määritellyn ryhmän puolesta siten, että asiassa annettu tuomio tulee ryhmän jäseniä sitovaksi.⁵¹ Ryhmäkanteesta on säädetty 1.7.2007 voimaantullut erityislaki, RyhmäKL (13.4.2007/444).

Ryhmäkanne on edustuksellinen kannemalli ja ainoa kollektiivisen oikeussuojan kanteista, joka on juridiselta soveltamisalaltaan erityinen⁵². Suomalainen ryhmäkanne onkin poikkeuksellisen suppea soveltamisalaltaan, sillä se on mahdollinen vain kuluttaja-asioissa ja ainoa mahdollinen kanteen vireille panija on kuluttaja-asiamies (RyhmäKL 1 § ja 4 §). Erityisyys on siten kaksinkertaista, ensinnäkin yksinomaisen kanneoikeus on vain kuluttaja-asiamiehellä ja silloinkin vain kuluttaja-asioissa.⁵³ Merkittävä ero ryhmäkanteen ja joukkokanteen välillä on, että asiallisesti ryhmäkanne on yksi kanne, johon annetaan yksi tuomio, joka tulee koskemaan kaikkia ryhmän jäseniä.

Ryhmäkanteelle ominainen piirre on se, etteivät ryhmän jäsenet tule asianosaisiksi oikeudenkäynnissä ja siten he eivät pääsäännön mukaan joudu myöskään vastuuseen oikeudenkäyntikuluista (RyhmäKL 17.2 §). Oikeudenkäyntikuluriskin häviäminen on yksi ryhmäkanteen suurimmista eduista ja sen vuoksi se soveltuisi parhaiten nimenomaan pienten intressien kollektiiviseen ajamiseen.⁵⁴ Tosin etu on jäänyt toistaiseksi teoreettiseksi sillä ainuttakaan ryhmäkannetta ei ole Suomessa nostettu lain kymmenen vuoden voimassaoloajan aikana.

Syitä sille, miksi ryhmäkanne on jäänyt vaille käyttöä, ei ole vaikea hahmottaa. Kapean soveltamisalan lisäksi isoksi ongelmaksi muodostuu ryhmäkanteen rahoitus ja mahdollinen kuluriski Kuluttajavirastolle, mikäli ryhmäkanne hävittäisiin.⁵⁵ On myös todella merkillistä, että lakia säädettäessä Kuluttajavirastolle ei annettu lisämäärärahoja ryhmäkanteiden

⁵¹ Ryhmäkannelaki 1.2 § ja HE 154/2006 vp. s. 4.

⁵² Koulu 2017b, s. 58. Jako yleiseen ja erityiseen juridiseen soveltamisalaan tapahtuu sen mukaan, rajoitetaanko kanteen soveltamisalaa jollain tavalla, esimerkiksi asiatyypin tai aineellisen lainsäädännön yhteyden mukaan. Yleisen kanteen soveltamisalaa ei ole rajoitettu.

⁵³ Koulu 2017b, s. 59. Sisältää viittauksen Koulu 2017a, s. 249.

⁵⁴ Koulu 2017a, s. 250.

⁵⁵ Prähl – Puhakka 2014, s. 684. ”Kuluttaja-asiamies Päivi Hentunen on vuonna 2012 haastattelussa todennut, että ryhmäkanteiden ajamisen myötä Kuluttajavirastolle lankeava kuluriski vaikuttaa negatiivisesti viraston halukkuuteen ottaa ryhmäkanteita ajettavakseen.” Haastattelu: Aamulehti, ”Ryhmäkanteita ei nosteta – Kuluttajavirasto pelkää isoja oikeudenkäyntikuluja”, 8.7.2012.

ajamiseen.⁵⁶ Kyynikko voisi jopa sanoa, että todellista halua luoda ryhmäkanteesta toimiva oikeussuoja keino ei ole ollut – tätä kantaa tukee myös kapean soveltamisalan perustelut⁵⁷ ja muut ryhmäkanteen eteen kasatut esteet.⁵⁸

Virolainen luonnehti ryhmäkannetta blogikirjoituksessaan sanoin: ”*desuetudo* jo syntyessään”.⁵⁹ Luonnehdinta on epäilemättä osunut naulan kantaan.

Ryhmäkanteessa on kuitenkin potentiaalia erityisesti niiden pienten kollektiivisten vaateiden ajamiseen, jotka eivät nyt prosessikynnyksen korkeuden vuoksi päädy tuomioistuimeen. Ryhmäkanteen käyttämättä jääminen ei ole jäänyt huomaamatta vaan se on otettu oikeudenhoidon uudistamisohjelmaan – tavoitteena selvittää olisiko ryhmäkanteen soveltamisalaa mahdollista laajentaa koskemaan muitakin kuin kuluttajasopimuksiin liittyviä oikeudenkäyntejä.⁶⁰ Ryhmäkanteen kehittäminen olisi myös *access to justice* näkökulmasta toivottavaa.

Tässä tutkielmassa ryhmäkanteen asema verrattuna joukkokanteeseen, mutta soveltuvien osin ryhmäkanteeseen liittyvää runsasta oikeuskirjallisuutta ja muuta tutkimusta sekä oikeustapauksia voidaan hyödyntää myös joukkokanteiden tutkimuksessa.

Pilottikanteella viitataan kanteeseen, joka nostetaan koska sen halutaan tai luullaan vaikuttavan ”prejudisiaalisesti” muissa samankaltaisissa oikeudenkäynneissä.⁶¹ Kanteen voi olla joukkokannetta edeltävä (nk. aito pilottikanteen) tai sen välivaihe (nk. sisäinen pilottikanteen).⁶² Pilottikanteella pyritään säästämään työtä ja kustannuksia, mikäli tuomioistuimessa on vireillä tai vireillepanoa harkitaan usean samankaltaisen kanteen osalta, on kustannustehokasta käsitellä yksi pilottikanteen eikä kaikkia samankaltaisia kanteita erikseen.⁶³ Tosin pilottikanteen heikkoutena voidaan pitää sitä, että pilottituomion oikeusvaikutus ei ylety muihin samankaltaisiin kanteisiin vaan sen vaikutus toisiin vastaaviin kanteisiin on vain tosiasiallinen.⁶⁴ Näin ollen mikäli pilottikanteen hävinnyt

⁵⁶ Kuluttaja-asiamies toteaa asian Aamulehden haastattelussa. Aamulehti, ”Ryhmäkanteita ei nosteta – Kuluttajavirasto pelkää isoja oikeudenkäyntikuluja”, 8.7.2012.

⁵⁷ HE 154/2006 vp, s. 15–17. Perusteluista paistaa läpi se, että elinkeinoelämän huolille on annettu suhteettoman suuri painoarvo.

⁵⁸ Yksi merkittävistä esteistä on ehdoton *opt in* malli joka Suomessa omaksuttiin. Suomen ryhmäkanteen instituution vertailusta Pohjoismaiden sekä Yhdysvaltojen ryhmäkanteen instituution välillä, kts. Välimäki 2008, s. 15–17. Yleisesti lainsäädäntöprosessista, kts. Välimäki 2008, s. 4–11.

⁵⁹ Virolainen/blogikirjoitus 8.3.2011 no. 407.

⁶⁰ Oikeudenhoidon uudistamisohjelma vuosille 2013–2025, s. 37.

⁶¹ Koulu 2017a, s. 38.

⁶² Ibid, s. 38.

⁶³ HE 154/2006 vp, s. 6.

⁶⁴ Koulu 2017a, s. 39.

osapuoli ei hyväksy vapaaehtoisesti pilottikanteen vaikutusta, ei muille kantajille jää muuta vaihtoehtoa kuin aloittaa oma yksilöllinen oikeudenkäyntinsä.⁶⁵ Pilottikanteen vaikutus on sen kolmansiin ulottuvan oikeusvoiman puuttumisesta huolimatta merkittävä, sillä on hyvin todennäköistä, että tuomioistuimien tulee menettelemään muissa samankaltaisissa jutuissa samalla tavoin ja häviäjän kontolle tulevat oikeudenkäyntikulut kaikista hävityistä kanteista. Näin ollen on tavallista, että pilottikanteen jälkeiset oikeudenkäynnit sovitellaan pilottituomion antamisen jälkeen. Yksi kotimainen esimerkki pilottikanteesta on KKO 1992:50, siinä oli kysymys vakioidun asuntolainasopimuksen tulkinnasta. Jutussa pankki oli korottanut kantajan asuntolainan korkoa yksipuolisella päätöksellä. Pankki oli aikaisemmin antanut vastaavista lainoista kuvan, että niiden korko oli sidottu Suomen Pankin vahvistamaan peruskorkoon. Kantajille oli syntynyt odotus siitä, että korko muuttuisi vain, mikäli peruskorkoa muutettaisiin. Tapauksessa nostettiin pilottikanne, jonka pankki lopulta hävisi. Hävityn kanteen seurauksena pankki alkoi soveltamaan oikeusratkaisua myös muissa luottosuhteissaan ja vaikutus levisi myös muiden pankkien käytäntöihin.⁶⁶

Moderneissa pilottikanteissa on aina järjestäytynyt taustaryhmä sekä useimmiten jonkinlainen sopimus, jolla taataan, ettei pilottikantaja esimerkiksi sovittelu tapausta joka johtaisi pilottikanteen hyödyttömyyteen muiden joukkokanteiden osalta.⁶⁷

Tässä tutkielmassa pilottikanteista tarkastellaan lähinnä joukkokanteiden sisäisiä pilottikanteita, joita on käytetty esimerkiksi puukartellikanteissa. Sisäisillä pilottikanteilla pyritään saamaan nopeasti käsiteltyä rajattu määrä kattavia tapauksia, joista saatavaa lopputulosta ja oikeudenkäyntiaineistoa hyödynnetään muissa joukkokanteissa.⁶⁸ Luonnollisesti kantajan intressissä on valita pilottikanteiksi mahdollisimman vahvat ja kattavat tapaukset kun taas vastaaja pyrkii päinvastaiseen.

Kartelli on horisontaalinen kilpailunrajoitus, eli samalla tuotannon tasolla toimivien elinkeinonharjoittajien muodostama järjestely, joka pyrkii sovittamaan toimintansa yhteen luoden monopolin markkinoille.⁶⁹ Tiivistettynä kartelli on kaikki kilpailevien yritysten väliset keskinäiset sopimukset ja menettelytavat kilpailun rajoittamiseksi.⁷⁰

⁶⁵ HE 154/2006 vp, s. 6.

⁶⁶ KKO:1992:50.

⁶⁷ Koulu 2017a, s. 123.

⁶⁸ Koulu 2017a, s. 53.

⁶⁹ Kalliokoski 2007, s. 6; Kuoppamäki 2014, s. 127.

⁷⁰ Kuoppamäki 2014, s. 1.

Kartelli nimenomaisesti kielletään kilpailulain 5 §:ssä, jonka kolme ensimmäistä kohtaa koskevat kartelleja:

Sellaiset elinkeinonharjoittajien väliset sopimukset, elinkeinonharjoittajien yhteenliittymien päätökset sekä elinkeinonharjoittajien yhdenmukaistetut menettelytavat, joiden tarkoituksena on merkittävästi estää, rajoittaa tai vääristää kilpailua tai joista seuraa, että kilpailu merkittävästi estyy, rajoittuu tai vääristyy, ovat kiellettyjä.

Kiellettyjä ovat erityisesti sellaiset sopimukset, päätökset ja menettelytavat:

- 1) joilla suoraan tai välillisesti vahvistetaan osto- tai myyntihintoja taikka muita kauppaehtoja;*
- 2) joilla rajoitetaan tai valvotaan tuotantoa, markkinoita, teknistä kehitystä taikka investointeja;*
- 3) joilla jaetaan markkinoita tai hankintalähteitä; ...*

Muita kiellettyjä kilpailunrajoituksia ovat mm. määräävän markkina-aseman väärinkäyttö, tuotteen valmistajan tai jakelijan seuraavalle myyntiportaalle asettamat rajoitukset (nk. *vertikaaliset kilpailunrajoitukset*). Lisäksi Kilpailu- ja kuluttajavirasto sekä komissio voivat puuttua kilpailua merkittävästi estäviin yrityskaappoihin.⁷¹

Tässä tutkielmassa tarkasteltavana on vain kartelleista johtuvat joukkovahingonkorvauskanteet, muut kilpailunrajoitukset ja niistä johtuvat yksityisoikeudelliset kanteet rajaan tarkastelun ulkopuolelle.

⁷¹ Kuoppamäki 2014, s. 210, 171 sekä 287.

2. KILPAILUOIKEUDELLISEN VAHINGONKORVAUKSEN EDELLYTYKSET

Tässä jaksossa tarkoitukseni on luoda yleiskatsaus kilpailuoikeudellisen vahingonkorvauksen taustoihin ja kehityslinjoihin, siihen mihin säännöksiin tutkielman kohteena olevissa joukkokanteissa on vedottu sekä lopuksi eritellä vahingonkorvauksen yleisiä sekä kilpailunrajoitusvahinkojen erityisiä edellytyksiä. Tämän ja kolmannen jakson tarkoituksena on luoda teoreettinen pohja puu- ja asfalttikartellitapausten käsittelyä varten.

2.1 Taustaa ja kehityslinjoja

Kilpailuoikeuden tavoitteiden toteuttaminen pelkästään viranomaisvoimin⁷² on havaittu riittämättömäksi ja siksi Euroopan komissio on asettanut yhdeksi tavoitteekseen parantaa edellytyksiä siviilioikeudellisten vahingonkorvauskanteiden nostamiseen alentamalla niiden nostamiskynnystä.⁷³ Yksityisellä täytäntöönpanolla pyritään edistämään kilpailun toimivuutta sekä ennaltaehkäistä kilpailurikkomusten syntymistä tekemällä niistä vähemmän houkuttelevia.⁷⁴ Oikeustila kilpailuoikeudellisen vahingonkorvauksen ympärillä oli pitkään epäselvä, sillä nimenomaista EU-tason sääntelyä taikka yksiselitteisiä ratkaisuja ei ollut.⁷⁵ Hajanaisia ratkaisuja kuitenkin oli ja niistä pystyi päättämään vahingonkorvausoikeuden olemassaoloa, esimerkiksi yhteisöjen tuomioistuin on ilmaissut ETY:n perustamissopimuksen 86 ja 90 artiklojen (nykyiset SEUT 101 ja 102 artiklat) välittömän oikeusvaikutuksen tapauksessa *BRT v. SABAM (I)*. Tapauksen mukaan artikkelit muodostavat yksityisten toimijoiden välille välittömiä oikeusvaikutuksia, joita kansallisten tuomioistuimen on suojattava.⁷⁶ Oikeustila selveni ratkaisevasti vasta *Courage v. Crehan*⁷⁷-tapauksessa, jonka merkittävä lausuma oli, että EU:n kilpailusääntöjä voi käyttää vahingonkorvausperusteena ja että korvaukseen oikeutettujen piirin määrittely on hyvin

⁷² Viranomaisvoimin (joihin kuuluu komissio ja jäsenvaltioiden kilpailuviranomaiset) tehtävää kilpailusääntöjen valvontaa kutsutaan julkiseksi täytäntöönpanoksi (englanniksi *public enforcement*). Siviilioikeudelliset vahingonkorvauskanteet kilpailusääntöjen rikkomisesta ovat puolestaan yksityistä täytäntöönpanoa (englanniksi *private enforcement*).

⁷³ Komission vihreä kirja 19.12.2005/KOM (2005) 672 s. 4-5 sekä Kanniainen – Saraste – Tammelin 2006, s. 419.

⁷⁴ Asia C-453/99, *Courage v. Crehan*, (2001) Euroopan yhteisöjen tuomioistuimen tuomio 20.9.2001, 26 ja 27 kohta sekä Komission vihreä kirja 19.12.2005/KOM (2005) 672 s. 5.

⁷⁵ Havu – Kalliokoski – Wikberg 2010, s. 12.

⁷⁶ Asia 127/73 *BRT v. SABAM (I)*, (1974) ECR 51 sekä Aine 2012, s. 440.

⁷⁷ Asia C-453/99, *Courage v. Crehan*, (2001) Euroopan yhteisöjen tuomioistuimen tuomio 20.9.2001

laaja.⁷⁸ Myöhemmin *Manfredi*⁷⁹ -tapauksessa EY-tuomioistuin kokosi vastauksia aihepiiristä yhteen.⁸⁰

Mahdollisuuksista huolimatta, kilpailuoikeuden yksityisoikeudellinen täytäntöönpano ei ole noussut merkittäväksi tekijäksi Suomessa, eikä muutoinkaan EU jäsenvaltioissa. Aine esittää mahdollisiksi syiksi kilpailuviranomaisten vahvaa roolia kilpailuoikeuden alalla, tuomioistuimen puutteellisia valmiuksia käsitellä monimutkaisia taloustieteellisiä asioita sisältäviä tapauksia sekä kanteiden aiheuttamaa taloudellista riskiä kantajalle.⁸¹ Yksityisoikeudellisissa kanteissa kaikki vahingonkorvauksen edellytykset, eli vahingon ja sen määrän todistaminen sekä syy-yhteys vahingon ja tuottamuksellisen teon välillä, ovat tuottaneet ongelmia.

Komission lausumista voidaan kuitenkin päätellä, että tulevaisuudessa yksityinen täytäntöönpano nähdään yhä merkittävämpänä osana kilpailuoikeudellista palettia paitsi edesauttamaan ehkäisevästi kartellien syntymistä niin myös reparatiivisesti päästämään vahingonkärsijät oikeuksiinsa ja korvaamaan heidän kärsimänsä taloudellinen tappio kilpailunvastaisesta toiminnasta.⁸²

Euroopan parlamentti ja neuvosto antoivat 26.11.2014 direktiivin (2014/104/EU) kilpailuoikeudellisista vahingonkorvauksista⁸³, jonka seurauksena Suomessa säädettiin laki kilpailuoikeudellisista vahingonkorvauksista sekä tehtiin eräitä muutoksia kilpailulakiin, jotta direktiivi saatiin implementoitua.⁸⁴

Uutta on muun muassa vahinko-olettama kartellista, ylihinnan siirtämiseen liittyvät todistustaakkasäännöt, sakoista vapauttamista koskevan ohjelman mukaisen vapautuksen (ns. leniency) vaikutus yhteis- ja takautumisvastuuseen ja ajanjakso, jolta korkoa maksetaan. Uutta on niin ikään lopullisen rikkomuksen toteavan päätöksen vaikutus vahingonkorvausoikeudenkäynnissä. Jatkossa sekä komission rikkomisen toteavalla

⁷⁸ Havu – Kalliokoski – Wikberg 2010, s. 14.

⁷⁹ Yhdistetyt asiat C-295/04-C-298/04, Vincenzo Manfredi v. Lloyd Adriatico Assicurazioni SpA, Antonio Cannito v. Fondiaria Sai SpA ja Nicolò Tricarico sekä Pasqualina Murgolo v. Assitalia SpA, ennakkoratkaisupyyntö: Giudice di pace di Bitonto – Italia, Euroopan yhteisöjen tuomioistuimen tuomio 13.7.2006.

⁸⁰ Havu – Kalliokoski – Wikberg 2010, s. 15–17.

⁸¹ Aine 2012, s. 440.

⁸² Komission vihreä kirja 19.12.2005/KOM (2005) 672 s. 4.

⁸³ Kilpailuoikeudellisista vahingonkorvauksenteista annettu EU-direktiivi Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi tietyistä säännöistä, joita sovelletaan jäsenvaltioiden ja Euroopan unionin kilpailuoikeuden säännösten rikkomisen johdosta kansallisen lainsäädännön nojalla nostettuihin vahingonkorvauksenteisiin. Annettu: 26.11.2014 (2014/104/EU).

⁸⁴ kts. HE 83/2016 vp s. 5, 8.

päätöksellä, että lainvoimaisella kansallisella rikkomisen toteavalla päätöksellä olisi sitova vaikutus suhteessa kansallisiin kilpailuoikeudellisia vahingonkorvauksia käsitteleviin tuomioistuimiin. Erityisen merkitykselliset muutokset tämän tutkielman kannalta ovat vahinko-olettaman käyttöönotto sekä lopullisen rikkomuksen toteavan päätöksen sitovuus vahingonkorvausoikeudenkäynnissä. Merkityksellisiä direktiivin säännöksiä ovat myös asiakirjojen esittämistä koskevat artiklat, vanhentumissäännöt ja välillisen ostajan asemaa selkeyttävät artiklat.⁸⁵

2.2 Kartelleista johtuvien vahingonkorvauskanteiden perusteena olevat säännökset

Kartellista johtuvia vahingonkorvauskanteita koskeva sääntely on, kuten mainittua, kehittynyt vuonna 2016 voimaan tulleen KilpVahL:n voimaantulon myötä. Käsittelemäni kanteet ovat kuitenkin ratkaistu vanhan kilpailunrajoituslain mukaisesti, joten käyn seuraavassa jaksossa lyhyesti läpi vanhan lain mukaisen sääntelyn (sekä muita perusteita, joihin käsittelemissäni joukkokanteissa on vedottu), vaikutuksen joukkokanteiden kannalta sekä käsittelen siirtymävaiheen oikeustilan tuomat haasteet.

2.2.1 Vanhan kilpailunrajoituslain sääntely

Suomen viime vuosien merkittävät kartelleista johtuvat vahingonkorvausjoukkokanteet ovat perustuneet, nykyisin kumotun, lain kilpailunrajoituksista 18a §:ään (kumottu Kilpailulailla 12.8.2011/948, joka on voimassa 1.11.2011 alkaen, säännökseen viitataan myöhemmin KRL) tai yleiseen vahingonkorvausoikeuteen (silloin kun kantaja ei ole pystynyt vetoamaan KRL 18 a §:n).

KRL 18 a § perustui pääosin yleiseen vahingonkorvausoikeuteen, mutta siinä oli muutamia erityispiirteitä. Ensinnäkin säännös loi oikeuden puhtaaseen varallisuusvahinkoon ilman vahingonkorvauslain lisäedellytyksiä. Toiseksi säännökseen pystyi vedota riippumatta siitä, oliko vahingonaiheuttajan kanssa sopimussuhdetta ja kolmanneksi myös epäsuorat

⁸⁵ HE 83/2016 vp, s. 22.

vahingonkärsijät saivat mahdollisesti oikeuden vahingonkorvaukseen. Neljänneksi säännös antoi tuomioistuimelle oikeuden pyytää kilpailuviraston lausuntoa. Nykyinen OK:n 17:7 antaa tosin saman oikeuden riippumatta asianlaadusta. Asiantuntijan lausunto ei ole kuitenkaan todiste, vaikka kilpailuviraston antamaa lausuntoa voidaan hyödyntää todistelussa näyttönä. Dispositiivisissa riita-asioissa asianosaisilla on väittämistaakka ja se myös määrittää tuomioistuimen tutkintavallan rajoja.⁸⁶

Säännös myös pidensi vanhentumisaikaa normaalista kolmesta vuodesta viiteen vuoteen. Merkittävä soveltamisalan rajausta oli kuitenkin se, että säännökseen pystyi vedota vain elinkeinonharjoittaja.⁸⁷ Soveltamisalan rajausta vain elinkeinonharjoittajiin aiheutti rajanveto-ongelmia paitsi julkisyhteisöjen⁸⁸ niin myös yksityishenkilöiden kohdalla.⁸⁹

Aikaisempaa oikeustilaa voitiin syystäkin pitää puutteellisena ja epäselvänä, sillä esimerkiksi asfalttikartellikanteissa kantajat perustivat vaatimuksiaan KRL 18 a §:n ohella sopimusperusteiseen vahingonkorvaukseen, vahingonkorvauslakiin, perusteettoman edun palautukseen sekä erilaisiin ylihinnanpalautus- tai kohtuullistamisoppeihin.⁹⁰

KRL 18 a §:n mukaisen korvauksen edellytyksenä on normaalin vahingonkorvausoikeuden mukaisesti se, että kantaja pystyy näyttämään toteen vahingon ja tuottamuksen olemassaolon, teon ja vahingon välisen syy-yhteyden sekä vahingon määrän.⁹¹

2.2.2 Vaikutus joukkokanteiden kannalta

Kollektiivisen oikeuden kannalta vanha kilpailunrajoituslaki ei ollut optimaalinen. Säännöksen soveltamisalan rajausta antoi nimittäin mahdollisuuden kanteen strategiseen viivyttämiseen. Vastaaja pystyi esimerkiksi kiistämällä kantajan elinkeinonharjoittaja statuksen aiheuttamaan niin kutsutun riidan riidassa.⁹² Tuomioistuin joutui tällöin ensiksi ratkaisemaan, onko kantaja elinkeinonharjoittaja, ennen kuin itse substanssiasiaan voitiin perehtyä. Kollektiivisessä lainkäytössä ajan kulumista on pidetty myrkkynä, sillä sen myötä

⁸⁶ Saranpää 2013, s. 956, 962–964.

⁸⁷ Havu – Kalliokoski – Wikberg 2010, s. 22–23.

⁸⁸ Ibid, s. 23 ja 142.

⁸⁹ Puukartelli tapauksissa vastaaja esimerkiksi kiisti metsäomistajien olevan elinkeinonharjoittajia KRL 18 a §:ssä tarkoitetulla tavalla.

⁹⁰ Havu – Kalliokoski – Wikberg 2010 s. 142 sekä Kalliokoski – Virtanen 2014, s. 33–34.

⁹¹ Havu – Kalliokoski – Wikberg 2010, s. 33.

⁹² Riita riidassa ongelmasta kts. Koulu 2017b, s. 154–165.

oikeudenkäyntikulut kasvavat, asianosaisten kiinnostus asiansa ajamiseen vähenee⁹³, asiakirjamuotoiset selvitykset hukkuvat ja mahdollinen ”suuren yleisön sympatia” menetetään. Näin ollen rationaalisesti toimiva vastaajapuoli pyrkii osana strategiaansa viivyttämään oikeudenkäyntiä mahdollisuuksiensa mukaan.⁹⁴

Julkisyhteisöjen kohdalla viivytystrategia ei ole yhtä tehokas, sillä kunnilla tavanomaisesti on huomattavasti paremmat taloudelliset ja tiedolliset edellytykset ajaa kannetta kuin yksityishenkilöllä. Muut hyödyt sen sijaan houkuttelevat vastaajaa pyrkimään siihen, ettei KRL 18 a § tule tapauksessa sovellettavaksi.⁹⁵

2.2.3 Siirtymävaiheen oikeustila

Ennen 26. joulukuuta 2016 vireille tullessiin kilpailuoikeudellisiin vahingonkorvauskanteisiin ei sovelleta nykyistä lakia kilpailuoikeudellisista vahingonkorvauksista (9.12.2016/1077, myöhemmin KilpVahL) vaan ne tulee perustaa vanhaan lakiin kilpailunrajoituksista 18 a §:n (kumottu Kilpailulalla 12.8.2011/948, joka on voimassa 1.11.2011 alkaen).

Lisäksi mm. nykyisen KilpVahL:n lain tuomaa kartelleista johtuvaa vahinko-olettamaa ei sovelleta siltä osin kuin lainvastainen menettely on tapahtunut ennen KilpVahL:n voimaantuloa. Näin ollen on hyvin mahdollista, että seuraavan kymmenen vuoden aikana mahdollisesti vireille tulevat kartelleista johtuvat vahingonkorvauskanteet tullaan ratkaisemaan ilman vahinko-olettaman tuomaa helpotusta todisteluun, vähintään siltä osin, kun lainvastainen menettely on tapahtunut ennen KilpVahL:n voimaantuloa. On siis mahdollista, että vireille tulee tapaus, jossa lainvastainen menettely ajoittuu lain voimaantulon molemmin puolin. Tällöin kantajalla olisi todistustaakka näyttää vahingon aiheutuneen ennen lain voimaantuloa käsittäneeltä ajalta ja vastaajalla taas näyttää, ettei

⁹³ Erityisesti tämä efekti näkyy niin kutsutuissa kollektiivisen oikeuden tyyppitilanteissa, joissa kantajilla on yksilökohtaisesti pieni intressi, oikeudenkäynnistä seuraava suuri taloudellinen riski ja heikko kyky kantaa tätä riskiä. Usein vastapuoli on myös taloudellisesti ja tiedollisesti selvästi voimakkaampi osapuoli (Koulu 2017a, s. 97–98).

⁹⁴ Koulu 2017a, s. 97–102 sekä Koulu 2017b, s. 125, 153 ja 156–157.

⁹⁵ Hyötyjä (tai vastaajan kannalta haittoja) KRL 18 a §:ä sovellettaessa ovat mm. edellä mainittu pidempi vanhentumisaika, varallisuusvahinkojen sekä epäsuorien vahinkojen korvattavuutta koskevat helpotukset. KRL 18 a §:n soveltuminen voi vaikuttaa myös muihin ns. liitännäiskysymyksiin kuten siihen voidaanko tuottokorkoa tuomita. Kartellien pitkäkestoisuuden vuoksi korkoihin liittyvät kysymykset voivat olla taloudellisesti todella merkittäviä.

vahinkoa ole tapahtunut lain voimaantulon jälkeisellä ajalla. Aika näyttää tullaanko tällaista tapausta näkemään, nykyisin tunnetut tapaukset ajoittuvat kaikki KilpVahL:n voimaantuloa edeltävään aikaan, joten niissä ei päästä hyötymään vahinko-olettaman tuomista helpotuksista.

Luonnollisesti myös OK:n säännökset tulevat oikeudenkäynnin aikana sovellettavaksi. OK:n todistelua koskevaa 17 lukua on hiljattain uudistettu ja uudistukset tulivat voimaan vuoden 2016 alkaessa. Yleisen prosessioikeudellisen periaatteen mukaan oikeudenkäynnissä noudatetaan kulloinkin voimassa olevaa prosessilakia vaikka oikeudenkäynti olisi pantu vireille ennen lain voimaantuloa, jollei toisin ole erikseen säädetty.⁹⁶ Näin ollen OK:n 17 luvun todistelua koskevia säännöksiä sovelletaan vaikka pääkäsittely olisi alkanut jo ennen vuotta 2016 ja jatkuu mainitun vuoden jälkeen.⁹⁷

2.3 Vastuuperuste, vahingonmäärä ja syy-yhteys

Vahingonkorvausoikeuden tavoitteiden mukaisesti vahingonkorvausvastuu palvelee pääasiallisesti kahta päätehtävää: preventiivinen eli vahinkoja ennalta ehkäisevä vaikutus syntyy korvausvastuun pelotteesta sekä yleisestä moraalista ja vahingonaiheuttamisen paheksumisesta. Toinen ja nykypäivänä keskeisempi vaikutus on vahingonkorvauksen reparatiivinen vaikutus, joka syntyy kun vahingonkorvausvelvollisuus aktualisoituu ja vahingonkärsijä saa hyvityksen kärsimästään vahingosta.⁹⁸

Vahingonkorvausoikeuden mukaan vahingonkorvausvastuun edellytyksenä ovat

- 1) vastuuperuste,
- 2) oikeudellisesti riittävä eli adekvaattinen syy-yhteys ja
- 3) vahingon määrän osoittaminen, joskin vahingon määrä voidaan jossakin tapauksissa arvioida tuomioistuimen toimesta.⁹⁹

Kilpailunrajoitusvahinkojen osalta vastuuperuste on pääasiassa kilpailulainsäädännön vastainen menettely, jolloin velvollisuus vahinkojen korvaamiseen seuraa suoraan

⁹⁶ Virolainen – Vuorenperä 2017, s. 102.

⁹⁷ Rautio – Frände 2016, s. 355.

⁹⁸ Ståhlberg – Karhu 2013, s. 7-8.

⁹⁹ Ståhlberg – Karhu 2013, s. 9–12.

kilpailulainsäädännön vahingonkorvausperusteen mukaisesti. Lisäksi vastuuperustetta voidaan arvioida sopimusperusteisen vahingonkorvausvastuun tai deliktivastuun nojalla.¹⁰⁰ Muutamissa tapauksissa on myös vedottu perusteettoman edun palautukseen.¹⁰¹ Viimeaikaisissa kilpailuoikeudellisissa vahingonkorvaustapauksissa on jokaisessa vedottu kilpailulainsäädäntöön lukuun ottamatta tapausta Suomen yrittäjien keskusliitto ry v. Tampereen kaupunki¹⁰², jossa oli kysymys määräävän markkina-aseman väärinkäytöstä hinnoittelussa.¹⁰³

Vahingon määrän osalta lähtökohtana on *täyden korvauksen periaate*, eli vahingonkärsijä on vahingonkorvauksella saatettava asemaan, jossa hän olisi ilman vahingon tapahtumista.¹⁰⁴ Täyden korvauksen periaate määrittää siis vahingonkorvauksen kaavamaisen ylärajan sekä alarajan. Korvaus ei saa ylittää sitä ylärajaa jonka täyden korvauksen periaate asettaa eli vahingonkärsijä ei saa hyötyä vahingosta (ns. *rikastumiskielto*) eikä alittaa sitä niin, ettei vahingonkärsijä pääse siihen asemaan jossa olisi ollut ilman vahinkotapahtumaa.¹⁰⁵

Vahingon määrän laskemiseen kilpailunrajoitusvahingoissa sovelletaan periaatteessa samoja menetelmiä kuin muuhunkin vahingonkorvaukseen. Vakiintuneesti se on perustunut *differenssioppiin*, eli vahingon määrä saadaan vertaamalla vahinkotapahtuman jälkeistä asiantilaa sellaiseen hypoteettiseen tilanteeseen, jossa vahinkotapahtumaa ei olisi aiheutunut.¹⁰⁶ Tämä yksinkertainen teoreettinen kaava ei kuitenkaan tuo juurikaan lohtua tosielämän tilanteissa, joissa monimutkaiset taloudelliset tekijät hämärtävät ja vaikeuttavat minkäänlaisen objektiivisen arvion suorittamista ja parhaimmassakin tapauksessa kilpailunrajoituksen aiheuttaman vahingon määrää voidaan vain arvioida.¹⁰⁷ Tavanomaisessa liiketoiminnassa on useita mahdollisia selityksiä heikentyneelle tulokselle ja kilpailunrajoituksen vaikutus on vain yksi niistä.¹⁰⁸ Kilpailunrajoituksen vaikutus voi myös hävitä näkymättömäksi, jos samanaikaisesti muut tekijät ovat kohentaneet tulosta.

¹⁰⁰ Aine 2016, s. 135.

¹⁰¹ Tästä esimerkkinä on mm. asfalttikartelli -tapaukset.

¹⁰² Tampereen kärjäoikeuden tuomio nro § 251, 26.1.1995, dnro S 93/91 ja Turun hovioikeuden tuomio nro 2797, 6.9.1996, dnro S 95/357.

¹⁰³ Tapauksesta lisää, kts. Havu – Kalliokoski – Wikberg 2010, s. 134–135.

¹⁰⁴ Aine 2016, s. 409 sekä Ståhlberg – Karhu 2013, s. 397–398.

¹⁰⁵ Ståhlberg – Karhu 2013, s. 397.

¹⁰⁶ Aine 2016, s. 141–142, Ståhlberg – Karhu 2013, s. 393 sekä Havu – Kalliokoski – Wikberg 2010, s. 72.

¹⁰⁷ Yritysten tulokseen vaikuttavat lukemattomat eri tekijät, joiden kaikkien huomioonottaminen hypoteettisissa mallinnuksissa on mahdotonta. Siitä johtuen edistyneimmätäkään ekonometriset mallinnukset eivät pysty kiistattomasti osoittamaan vahingon tarkkaa määrää. Kts kappale 3.2.1 ekonometrisistä todistuskeinoista.

¹⁰⁸ Havu – Kalliokoski – Wikberg 2010, s. 73.

Ongelma on korostunut erityisesti siksi, että tarvittava näyttö on usein vahingonaiheuttajan hallussa, kokonaan hävitetty tai muuten saavuttamattomissa.

Oikeudenkäymiskaassa on käytännön tilanteissa vahingon määrän arviointia helpottava nk. arviointivaltuussäännös OK 17:2.3 (ennen vuotta 2016 säännös löytyi lähes samanmuotoisena OK 17:6:sta).

Momentin mukaan, jos yksityisoikeudellisen saatavan määrästä ei ole saatavissa uskottavaa näyttöä taikka se olisi saatavissa vain vaikeuksin tai asian laatuun nähden kohtuuttomilla kustannuksilla tai kohtuuttomalla vaivalla, tuomioistuin arvioi määrän.

Arviointivaltuussäännös voidaan hahmottaa eräänlaiseksi varaventiiliksi estämään vahingonkärsijälle kohtuuttomien tilanteiden syntymistä. Sitä ei kuitenkaan ole tarkoitettu mekanismiksi, joka vähentäisi kantajan kannustimia esittää näyttöä kärsimästään vahingosta.¹⁰⁹ Arviointivaltuussäännös on ollut käytössä muun muassa suurimassa osissa asfalttikartellitapauksia, silloin hovioikeus on esitetyn näytön perusteella pitänyt vahingon olemassaoloa ilmeisenä ja mutta vahingon tarkka määrä on ollut kiistanalainen. Esimerkki hovioikeuden suorittamasta vahingon määrän arvioinnista tapauksesta Lemminkäinen Oyj ja Skansa Asfaltti Oy v. Rovaniemen kaupunki:

”Hovioikeus katsoo, että kartellilisää ei ole edellä selostetut todistajankertomukset suuntaa antavina seikkoina huomioon ottaen perusteita arvioida kovin alhaiseksi, esimerkiksi muutaman prosentin suuruisiksi osuudeksi urakkahinnoista. Kartellilisän arviointiin liittyvät huomattavat epävarmuustekijät huomioon ottaen, kun arvioidaan uskottavaa kartellilisän määrää, arvioinnin tulee toisaalta perustua varovaisuuteen...

...Hovioikeus arvioi vahingon määräksi 15 prosenttia maksettujen urakkasummien arvonlisäverollisesta kokonaismäärästä.”¹¹⁰

Vahingon oikeudellisen perusteen lisäksi vahingonkorvausvastuu edellyttää toiminnan tai laiminlyönnin olevan syy-yhteydessä vahinkoon.¹¹¹ Syy-yhteys on alun perin kehittynyt rikosoikeudessa jo varhain ennen kuin vahingonkorvausoikeus oli muodostunut omaksi oikeudenalaksi.¹¹² Siinä on kysymys seurauksen, eli vahingonkorvaus tapauksissa vahingon, suhdetta kaikkiin mahdollisiin tekijöihin, joista sen kaltainen seuraus voisi johtua.

¹⁰⁹ Aine 2016, s. 144.

¹¹⁰ Helsingin hovioikeuden tuomio nro 1455, 20.10.2016, dnro S 14/1370, s. 118–119.

¹¹¹ Havu – Kalliokoski – Wikberg 2010, s. 89.

¹¹² kts. Ståhlberg – Karhu 2013, s. 335-339

Seurausta tarkastellaan suhteessa potentiaalisiin syihin ja sitä arvioidaan yhteiskunnassa vallitsevien kausaalisuhteiden perusteella.¹¹³ Kilpailunrajoitusvahingoissa edellytetään, että kilpailulakien vastaisella toiminnalla on ollut läheinen ja suora syy-yhteys aiheutettuun vahinkoon.¹¹⁴ Epämääräisyytensä vuoksi syy-yhteyden käsite avaa runsaasti tilaa tulkinnalle.

Vahingonkorvausoikeudessa syy-yhteyden käsitettä on jäsennelty puhumalla riittävästä ja välttämättömästä syystä. Riittävällä syyllä tarkoitetaan tekijää, joka yleisten yhteiskunnassa vallitsevien kausaalisuhteiden mukaan yksin saa aikaan tietyn tuloksen. Kysymys on siis siitä, voiko tarkasteltu tekijä tavanomaisissa olosuhteissa olla riittävä syy seurauksen aiheutumiselle. Välttämättömällä syyllä (*conditio sine qua non*) tarkoitetaan taas syytä, jota ilman seurausta ei olisi tapahtunut.¹¹⁵ Havu et al. käyttävät esimerkkinä pallolla rikottua ikkunaa: mikäli palloa ei olisi heitetty ikkunaa päin, se ei olisi mennyt rikki. Näin ollen pallon lentäminen ikkunaa päin oli välttämätön syy sen rikkoutumiselle ja sillä, että on hahmotettavissa useita hypoteettisia ”välttämättömiä syitä” ikkunan rikkoutumiselle kuten ”frisbee, lintu tai ohjus” ei ole merkitystä, jos konkreettisesti tapauksessa pallon heittäminen oli käsillä.¹¹⁶

Palatakseni kilpailunrajoitusvahingon kontekstiin, ongelmaksi nousee usein sen todistaminen, että mikä osa kärsitystä vahingosta johtui kilpailunrajoituksen vastaisesta toiminnasta. Kartelliyhtiöt voivat jopa kokonaan vapautua vahingonkorvausvastuusta, mikäli he voivat osoittaa, että vahinko olisi aiheutunut riippumatta kartellista eli se ei ollut syy-yhteydessä siihen. Mutkikkuus syntyy siis siitä, että yritysten voittoihin ja tappioihin on löydettävissä suuri määrä erilaisia potentiaalisia aiheuttajia. Esimerkiksi puukartelli kanteissa kantaja väitti kärsineensä vahinkoa myytyään puuta alihintaan, johtuen kartellista. Vastaaja taas vetosi mm. Venäjän tuontipuun aiheuttamaan tarjonnan kasvamiseen, joka puolestaan vaikutti siihen, ettei kotimaisen raakapuun hinnat nousseet. Lisäksi vastaajat kiistivät kantajan vahingon määrää koskevien taloustieteellisten laskelmien paikkaansa pitävyyden ynnä muuta.¹¹⁷

Tuomioistuimen taakalle jää vaikea arviointi siitä, minkälainen vaikutus kilpailunrajoituksella on todellisuudessa ollut väitettyyn vahinkoon nähden. Erityisesti

¹¹³ Havu – Kalliokoski – Karhu 2013, s. 90

¹¹⁴ Kanniainen – Saraste – Tammelin 2006, s. 423.

¹¹⁵ Hemmo 2005, s. 112.

¹¹⁶ Havu – Kalliokoski – Wikberg 2010, s. 91.

¹¹⁷ esim. Helsingin käräjäoikeuden tuomio nro 17/43782, 31.8.2017, dnro L 11/53753, s. 5–11.

kartellien kohdalla arvion tekeminen vaatisi syvällistä taloustieteellistä osaamista, jota tuomareilla ei välttämättä ole. Asiantuntijoiden käyttäminen todistelussa tuo tätä osaamista ja tietoa oikeudenkäyntiin, mutta se ei välttämättä helpota tuomareiden päätöksentekoa, sillä molemmat osapuolet hankkivat asiantuntijoita puolustamaan omia vaateitaan ja usein toistensa argumentit kiistäen. Loppujen lopuksi tuomarin tulee itse pystyä tekemään päätös siitä, mitä tapauksessa on esitetyn todistelun valossa todellisuudessa tapahtunut ja kumman osapuolen argumentit ja todistelu on ollut vakuuttavampaa.

3. VAHINGONKÄRSIJÖIDEN ESITTÄMÄ TODISTELU

3.1 Todistustaakan jakautuminen

Lähtökohtaisesti kantajalla on todistustaakka vaatimuksiensa perusteena olevista väitteistä (OK 17:2). Lain esitöissä paljastetaan, että muotoilu liittyy väittämistaakan jakoon, pääsääntöisesti se kenellä on jotakin asiaa koskeva väittämistaakka, on myös sitä koskeva todistustaakka.¹¹⁸

Tästä tavanomaisesta asetelmasta poikkeavaa tilannetta, jossa asiaosaisella on väittämistaakka, mutta ei todistustaakkaa kutsutaan käännettyksi todistustaakaksi.¹¹⁹ OK 17.2.4:n mukaan pääsääntöä ”se joka väittää, näyttää” (*ei incumbit probatio qui dicit non qui negat*) sovelletaan¹²⁰, jollei todistustaakasta tai näytöltä vaadittavasta vahvuudesta laissa toisin säädetä tai asian laadusta muuta johdu.

Tällaisia todistustaakan kääntäviä säännöksiä on useissa laeissa, esimerkiksi edellä mainittu kartellien vahinko-olettama KilpVahL:ssa on yksi tällainen säännös. Toiseksi esimerkiksi voidaan mainita sopimusrikkomukset, joissa vastaajan on näytettävä, ettei sopimusrikkomus johtunut hänen huolimattomuudestaan (näin on esimerkiksi MK 2:32.2, ValmismatkaL 23.1, MeriL 13:25.1).¹²¹

¹¹⁸ HE 46/2014 vp, s. 46.

¹¹⁹ Saranpää 2010, s. 93; Jokela 2015 s. 347; Rautio – Frände 2016 s. 36 sekä Pölönen – Tapanila 2015, s. 128.

¹²⁰ Pölönen – Tapanila 2015, s. 127. ”Kyseinen formulointi on peräisin antiikin roomalaisilta, ja siitä voidaan havaita, että näyttötaakka on todistusoikeuden peruskysymyksiä ja sen jakamista koskevat periaatteet ovat sangen vanhaa perua.”

¹²¹ Pölönen – Tapanila 2015 s. 128.

Asian laadusta johtuva todistustaakan käänös ei ole aivan yhtä helposti hahmottuva. Ideaalisesti näistä tilanteista olisi aina prejudikaatti ja niitä onkin mm. vahingonkorvausoikeuden ja siviilioikeuden alalla.¹²² Todistustaakan jaon perusteina on esitetty seuraavia kriteerejä, joita punnitaan keskenään: aineellisen oikeuden tarpeet, kokemusperäinen todennäköisyys ja asianosaisten näyttömahdollisuudet. Näiden lisäksi myös kohtuullisuusnäkökohdat voidaan ottaa huomioon punnintaa tehdessä.¹²³ Prejudikaatin puuttuessa punninta jää asiaa käsittelevän tuomarin vastuulle.¹²⁴

Tutkielmassa analysoitavissa tapauksissa on sovellettu vanhan KRL mukaisia säännöksiä, joten vahinko-olettaman tarjoamaa etua ei ole ollut käytettävissä kantaja puolella. Toisaalta vielä on vaikea arvioida, kuinka suuri merkitys vahinko-olettamalla tulee olemaan, sillä vahingon määrän ja syy-yhteyden osoittaminen tulee jatkossakin olemaan problemaattista ja vahinko-olettaman on myös mahdollista kumota vastanäytöllä. Joka tapauksessa ainakin todistustaakka tulee lähtökohtaisesti olemaan tulevaisuuden kartellikanteissa vastaajan puolella. Ottaen huomioon asianosaisten näyttömahdollisuudet ja kartellien yleisen vahingollisuuden, muutosta voidaan pitää erittäin positiivisena.

3.2 Todistuskeinot

OK 17:1.1:ssä todetaan, että asianosaisella on oikeus esittää haluamansa näyttö asian tutkivalle tuomioistuimelle. Riita-asioissa todistelu on siis vapaata eli asianosaiset voivat esittää haluamiaan todisteita ja lähtökohtaisesti myös todisteiden määrää ei ole rajoitettu. Ennen OK 17 luvun uudistusta vapaasta todistelusta ei ollut yksiselitteistä säännöstä lainsäädännössä, vaikka sen katsottiin olleen voimassa Suomessa.¹²⁵

Säännöksen toisen momentin mukaan tuomioistuimen on perusteellisesti ja tasapuolisesti arvioitava todisteiden ja muiden seikkojen näyttöarvo *vapaalla todistusharkinnalla*, jollei laissa toisin säädetä (OK 17:1.2). Vapaalla todistusharkinnalla tarkoitetaan, että

¹²² Rautio – Frände 2016, s. 38.

¹²³ Jokela 2015, s. 349–351.

¹²⁴ Rautio – Frände 2016, s. 39.

¹²⁵ Lappalainen 2001, s. 138.

tuomioistuimella on oikeus ja velvollisuus vapaasti arvioida esitettyjen todisteiden todistusvoiman, se ei siis ole sidottu mihinkään muodollisiin määräyksiin.¹²⁶

Todistuskeinot ovat kartelleista johtuvissa vahingonkorvauskanteissa samat kuin yleensäkin. Todistuskeinoja ovat asiakirjatodistelu, todistajien kuuleminen, asianosaisten kuuleminen todistelutarkoituksessa sekä asiantuntijatodistelu.¹²⁷

Asiakirjatodisteluna voidaan mainita esimerkiksi erilaiset kartelliyhtiöiden kokouspöytäkirjat, kiellettyihin kilpailijatapaamisiin osallistuneiden yritysten edustajien muistiot, kalenterimerkinnät sekä sähköpostiviestit, joista ilmenee kiellettyä toimintaa kuten hinnoista sopimista tai asiakkaiden jakoa.¹²⁸

OK:n mukaan todistajina voidaan kuulla periaatteessa kaikkia muita paitsi asianosaisia (OK 17:29.1). Asianosaisiksi rinnastetaan myös lakimääräiset eli legaaliset edustajat, joita ovat oikeushenkilöiden kohdalla esimerkiksi hallituksen jäsenet, varajäsenet sekä toimitusjohtaja.¹²⁹ Asianosaisia voidaan sen sijaan kuulla todistelutarkoituksessa ja se on syytä tehdä ennen kuin aletaan kuulustella todistajia, jotta asianosaiset eivät muuta kertomustaan todistajien lausuntojen seurauksena. Erona todistajan kuulemisen kanssa on se, ettei asianosaisella ole todistajanvakuutusta – eli hänen ei tarvitse puhua totta.¹³⁰

Asiantuntijatodistelulla on kartellikanteissa usein suuri merkitys. Asiantuntijoita ja taloustieteellisiä mallinnuksia käytetään osoittamaan vahingon olemassaoloa, arvioimaan sen määrää ja tuomaan ilmi vastaajan menettelyn ja vahingon välinen syy-yhteys.¹³¹

3.2.1 Ekonomiset eli taloustieteelliset todistuskeinot

Kilpailunrajoitusten vahingollisista vaikutuksista on hyvin harvoin saatavilla suoraa näyttöä, joten niiden arvioinnissa joudutaan turvautumaan erilaisiin arviointimenetelmiin. Ongelma

¹²⁶ Jokela 2015, s. 191-192. Vuoden 1734 lain säätämisen aikaan oikeudenkäymiskaari rakentui nk. legaalisen todistusteorian varaan. Siinä laissa sitovasti millainen näyttöarvo eri todisteille oli annettava. Legaalisesta todistusteoriasta ruvettiin siirtymään kohti nykyistä vapaata todisteiden harkintaa jo 1800-luvun puolivälissä ja se siirtyi historiaan lopullisesti vuoden 1948 todistusoikeuden uudistuksen yhteydessä kun laissa omaksuttiin vapaa todistelu ja vapaa todistusharkinta (Jokela 2015, s. 190).

¹²⁷ Kannianen – Saraste – Tammelin 2006, s. 426.

¹²⁸ Kannianen – Saraste – Tammelin 2006, s. 426.

¹²⁹ Jokela 2015, s. 246.

¹³⁰ Jokela 2015, s. 22–23.

¹³¹ Aine 2016, s. 135 sekä Kanninen – Saraste – Tammelin s. 426.

on huomioitu myös Komission toimesta ja se onkin julkaissut tiedonannon sekä käytännön oppaan vahingon määrittämisestä kilpailuoikeuden rikkomisen uhreille.¹³² Varsinkin käytännön oppaassa on paljon hyödyllisiä menetelmiä ja tekniikoita, joita on käytetty hyväksi myös Suomessa nostetuissa kilpailuoikeudellisissa vahingonkorvausoikeudenkäynneissä. Tämän tutkielman kannalta on tarpeellista avata joitain näistä menetelmistä, jotta varsinaisten tapausten käsittelyn yhteydessä niiden soveltamista voidaan arvioida. Tässä kappaleessa käsitellyt menetelmät ovat tulleet sovellettavaksi puu- ja asfalttikartellikanteissa. Kuitenkin koska tutkielman teema on juridinen ja pääasiallisesti prosessioikeudellinen, ei tässä yhteydessä ole mahdollista avata kaikkia tapauksessa esiintyneitä taloustieteellisiä todistuskeinoja vaan keskityn niihin, jotka ovat olleet yhteisiä molemmille tapauksille ja joita voidaan pitää merkittävänä tapausten lopputuloksen kannalta.

Kilpailuoikeudellisessa vahingon määrittämisessä on vakiintuneesti käytetty niin kutsuttuja ajallisia vertailuja.¹³³ Näissä vertailuissa tarkoituksena on verrata todellista tilannetta ennen kilpailunrajoitusta, kilpailunrajoituksen aikana ja sen jälkeen. Vertauksen kohteena voi olla esimerkiksi jonkin hyödykkeen hinta, yritysten markkinaosuudet, taloudellinen tulos jne. Vertailussa on tällöinen kolme eri viitekohtaa jota voidaan käyttää osoittamaan kilpailunrajoituksen vaikutus:¹³⁴

- vertailu ”ennen ja aikana”
- vertailu ”aikana ja jälkeen”
- vertailu ”ennen, aikana ja jälkeen”¹³⁵

Tilanteesta ja saatavilla olevan tiedon määrästä riippuen voidaan valita relevantein ja luotettavin viitekohta, tosin täytyy muistaa, että varsinaisessa oikeudenkäynnissä

¹³² Komission tiedonanto vahingon määrittämisestä Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 tai 102 artiklan rikkomisesta johtuvissa vahingonkorvauskanteissa. (2013/C 167/07) sekä Komission yksiköiden valmisteluasiakirja. Käytännön opas. Vahingonmäärittäminen Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 tai 102 artiklan rikkomisesta johtuvissa vahingonkorvauskanteissa. Ohjeasiakirja komission tiedonantoon vahingon määrittämisestä Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 tai 102 artiklan rikkomisesta johtuvissa vahingonkorvauskanteissa. Bryssel 2013.

¹³³ Aine 2016, s. 441 sekä Komission yksiköiden valmisteluasiakirja: Käytännön opas. Vahingon määrittäminen Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 tai 102 artiklan rikkomisesta johtuvissa vahingonkorvauskanteissa. 2013, s. 14–20.

¹³⁴ Aine 2016, s. 441 sekä Komission yksiköiden valmisteluasiakirja: Käytännön opas. Vahingon määrittäminen Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 tai 102 artiklan rikkomisesta johtuvissa vahingonkorvauskanteissa. 2013, s. 17–18.

¹³⁵ Komission yksiköiden valmisteluasiakirja: Käytännön opas. Vahingon määrittäminen Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 tai 102 artiklan rikkomisesta johtuvissa vahingonkorvauskanteissa. 2013, s. 39.

molemmilla osapuolilla on omat intressinsä löytää heille edullisimmasta viitekohdasta vahvuuksia ja taas vähätellä sekä epäillä vastapuolen valitsemaa viitekohtaa.

Ennen ja jälkeen vertailujen vahvuuksia ovat sen suoraviivaisuus, laajan taloustieteellisen analyysin tarpeen vähäisyys sekä vahingonkärsijälle on usein kohtalaisen helppoa saada vertailun edellyttämät tiedot haltuunsa. Menetelmän luotettavuuden kannalta on välttämätöntä, että kilpailunrajoituksen ajallinen kesto pystytään määrittelemään.¹³⁶ Se ei kuitenkaan ole helppo tehtävä, sillä esimerkiksi kartellilla on sen päättymisenkin jälkeen alasta, kilpailusta ja monista muista tekijöistä riippuva niin kutsuttu *jälkivaikutus*.¹³⁷ Komission käytännön oppaan mukaan erityisesti oligopolistisilla markkinoilla, kuten esimerkiksi kotimaisten puukartellin ja asfalttikartellin tapauksissa, ongelmana voi olla se, että kartellin jäsenet voivat käyttää kartellin toiminnan aikana saamiaan tietoja käyttäytymisensä yhteensovittamiseen jälkeenpäin rikkomatta kilpailuoikeudellisia säännöksiä. Pitkän kartellin päättymisen jälkeen markkinaolosuhteet palaavat jonkinasteisella viiveellä samalle tasolle kuin ne olisivat ilman rikkomista. Etenkin oligopolistisilla markkinoilla kukaan toimijoista ei luultavasti edes tiedä, mikä kilpailullinen hintataso olisi ilman kartellia. Jälkivaikutuksen vuoksi rikkomisen päättymistä välittömästi seuraavaa ajanjaksoa koskevien tietojen käyttäminen voisi johtaa rikkomisen vaikutuksen aliarviointiin tai pahimmillaan vaikutuksen häviämiseen.¹³⁸

Tämän vuoksi komission käytännön oppaassa suositellaan olemaan käyttämättä vertailussa sellaisen ajanjakson hintatietoja, joihin kilpailuoikeuden rikkominen on saattanut vaikuttaa.¹³⁹ Esimerkiksi jälkivaikutuksen huomioimisesta voidaan mainita Saksassa Karlsruhen ylioikeus, joka totesi päätöksessään, että kartelli vaikutti perittyihin hintoihin vielä viisi kuukautta rikkomisen päättymisen jälkeen.¹⁴⁰

Lisäksi ajallisen vertailujen luotettavuuden kannalta edellytetään riittävän pitkiä vertailujaksoja. Tässäkin tapauksessa konkreettisen oikeudenkäynnin aikana molemmat

¹³⁶ Aine 2016 s. 442.

¹³⁷ Komission yksiköiden valmisteluasiakirja: Käytännön opas. Vahingon määrittäminen Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 tai 102 artiklan rikkomisesta johtuvissa vahingonkorvauskanteissa. 2013, s. 18-19.

¹³⁸ Komission yksiköiden valmisteluasiakirja: Käytännön opas. Vahingon määrittäminen Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 tai 102 artiklan rikkomisesta johtuvissa vahingonkorvauskanteissa. 2013, s. 19.

¹³⁹ Komission yksiköiden valmisteluasiakirja: Käytännön opas. Vahingon määrittäminen Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 tai 102 artiklan rikkomisesta johtuvissa vahingonkorvauskanteissa. 2013, s. 49.

¹⁴⁰ Kts. Oberlandesgericht Karlsruhe, 11.6.2010, Asia N:o 6 U 118/05.

osapuolet luonnollisesti pyrkivät samalla valitsemaan heille mahdollisimman edulliset ajanjaksot, jolloin tuomioistuimen haastavaksi tehtäväksi jää tulosten luotettavuuden arviointi.

Ajallisissa vertailuissa tulisi myös pystyä ottamaan huomioon kilpailunrajoitusten ulkopuolisten tekijöiden vaikutus markkinatilanteeseen. Tämä ongelma on erityisen tähdellinen kun on kysymyksessä pitkälle ajanjaksolle sijoittuva vertailu, sillä mitä pidempi ajanjakso sitä suuremmalla todennäköisyydellä se sisältää kilpailunrajoitusten ulkopuolisia tekijöitä jotka ovat vaikuttaneet suuntaan tai toiseen.¹⁴¹

Regressioanalyysi on yksi tyypillinen kilpailunrajoitus oikeudenkäynneissä käytetty taloustieteellinen menetelmä kilpailunrajoituksen aiheuttaman vahingon suuruuden arvioimiseen. Regressioanalyysissä tutkitaan taloudellisten muuttujien välistä yhteyttä tilastollisilla menetelmillä ja mitataan, missä määrin tiettyyn kiinnostavaan muuttujaan vaikuttavat rikkomisen lisäksi muut muuttujat, joihin rikkominen ei ole vaikuttanut.¹⁴² Regressioanalyysi on erikseen mainittu myös Komission käytännön oppaassa, jossa on sitä koskeva laaja osio.¹⁴³

Käytännön esimerkkinä mainittakoon puukartellikanteet, joissa regressioanalyysiä sovellettiin pyrkimyksenä selvittää, mitkä muut muuttujat vaikuttivat puiden hintojen kehitykseen kartellivaikutuksen lisäksi. Kantajan stepwise-regressio mallissa valittiin merkittävät hintoihin vaikuttaneet muuttujat, jonka jälkeen niiden vaikutuksia poistettiin mallista yksi kerrallaan ja lopulta jäljelle jäänyt alihinta oli kantajan mallin mukaan kuvaus kartellin aiheuttamasta vahingosta.¹⁴⁴ Regressioanalyysin heikkoudet ovat sitä kautta saadun tuloksen epävarmuus, sillä se on parhaimmillaankin vain arvio. Tosin mikään muukaan mallinnus ei pysty täysin luotettavasti arvioimaan vahingon suuruutta. Tilastollisten menetelmien luonteesta riippuvien syiden vuoksi niiden kanssa operoidaan lähes poikkeuksetta maastossa, jossa on sisäänrakennettuna jonkintasoinen virhemarginaali.¹⁴⁵

¹⁴¹ Aine 2016, s. 442-443.

¹⁴² Komission yksiköiden valmisteluasiakirja: Käytännön opas. Vahingon määrittäminen Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 tai 102 artiklan rikkomisesta johtuvissa vahingonkorvauskanteissa. 2013, s. 26.

¹⁴³ Kts. Komission yksiköiden valmisteluasiakirja: Käytännön opas. Vahingon määrittäminen Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 tai 102 artiklan rikkomisesta johtuvissa vahingonkorvauskanteissa. 2013, s. 26–32.

¹⁴⁴ Helsingin käräjäoikeuden tuomio nro 17/43744, 31.8.2017, dnro L 11/52989. s. 91-92.

¹⁴⁵ Aine 2016, s. 448.

Regressioanalyysin luotettavuuden kannalta on oleellista, että siihen käytetään riittävää tilastollista aineistoa ja muuttujat valitaan huolellisesti, tämä edellyttää käytännössä paitsi tilastotieteellistä osaamista niin myös toimialan perusteellista tuntemista.¹⁴⁶ Komission käytännön oppaassa todetaan, että vaikka pääsääntöisesti edellytetään riittävä määrä havaintoja (tilastollinen aineisto on kattava), jotta voidaan määrittää vaikuttavien muuttujien vaikutus kiinnostavaan muuttujaan. On kuitenkin mahdollista, että joissain tilanteissa suppeampikin havaintoaineisto voi olla mielekäs.¹⁴⁷

Oikeudellisesti merkittävää on myös kyky perustella tehdyt valinnat esimerkiksi kontrollimuuttujien ja aika periodien valinnassa.¹⁴⁸

3.2.2 Yhteisestä käsittelystä joukkokanteissa

Yhteiseen käsittelyyn pääseminen on joukkokanteiden kantajille kohtalonkysymys, sillä se tehostaa heidän asianajamistaan ja vähentää merkittävästi todistelusta syntyviä kustannuksia ja siten oikeudenkäynnin taloudellista riskiä.¹⁴⁹

Ilman yhteiskäsittelyä kantajat eivät pääse osalliseksi kollektiivisuuden suomista hyödyistä ja asianajaminen pirstoutuu. Näin ollen kantajat luontaisesti pyrkivät mahdollisimman perusteelliseen yhteiskäsittelyyn, kun taas vastaajien kannalta strategisesti paras ratkaisu on vastustaa yhteiskäsittelyä.¹⁵⁰

Yhteinen todistelu pienentää oikeudenkäynnin kokonaiskustannuksia molemmille osapuolille ja nopeuttaa prosessin kestoa, kun tuomioistuimen ei tarvitse kuulla todistajia tai arvioida samaa aineistoa useaan kertaan. Yhteinen todistelu edellyttää kuitenkin tietyntasoista homogeenisyyttä kanteiden välillä ja tehokasta asianhallintatapaa

¹⁴⁶ Komission yksiköiden valmisteluasiakirja: Käytännön opas. Vahingon määrittäminen Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 tai 102 artiklan rikkomisesta johtuvissa vahingonkorvauskanteissa. 2013, s. 31.

¹⁴⁷ Suppeamman aineiston soveltuvuus regressioanalyysiin on täysin tapaussidonnainen. Tosiasia kuitenkin on, ettei kaikissa tapauksissa ole realistisesti saatavilla riittävän kattavaa aineistoa. Regressioanalyysi ei kuitenkaan koskaan voi olla kuin vain osa todistelua, joten tuomioistuimen tehtäväksi jää arvioida sen suhdetta todisteluun kokonaisuudessaan sekä arvioida menetelmän luotettavuus yksittäistapauksessa. kts. Komission yksiköiden valmisteluasiakirja: Käytännön opas. Vahingon määrittäminen Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 tai 102 artiklan rikkomisesta johtuvissa vahingonkorvauskanteissa. 2013, s. 32.

¹⁴⁸ Aine 2016, s. 449.

¹⁴⁹ Koulu 2017b, s. 232.

¹⁵⁰ Koulu 2017b, s. 235.

tuomioistuimelta. Erityisesti syy-yhteyden ja yksilöllisen vahingon suuruus ovat sellaisia asioita, jotka monesti edellyttävät yksilöllistä todistelua eikä niiden osalta usein saavuteta todistelun ”keskittämisestä” seuraavia etuja.¹⁵¹

3.3 Kilpailuviranomaisen tutkinnan ja päätöksen merkitys

Kilpailunrajoituksen todistaminen on monesti hyvin vaikeaa jopa kilpailuviranomaisille, jotka omaavat selvästi keskivertokantajaa laajemman kokemuksen ja asiantuntemuksen kilpailunrajoitusasioissa sekä paremmat tiedonsaantimahdollisuudet.¹⁵²

Kilpailunrajoituksen toteamisen ollessa kuitenkin ehdoton edellytys kilpailuoikeudelliselle vahingonkorvaukselle ei ole yllättävää, että kaikki Suomessa tiedossa olevat kilpailuoikeudelliset vahingonkorvauskanteet ovat perustuneet kilpailuviranomaisten tutkintaan ja rikkomuspäätökseen. Kilpailuviranomaisen rikkomuspäätökseen, siihen liittyvän markkinaoikeuden tai korkeimman hallinto-oikeuden tuomioon perustuvia yksityisoikeudellisia kanteita kutsutaan *seurannaiskanteiksi*.¹⁵³ Seurannaiskanteissa julkisoikeudellinen kilpailuviranomaisen tutkinta tai markkina- tai hallintotuomioistuimen päätös tarjoaa pohjan, jonka päälle rakentaa vahingonkorvausvaatimuksia erityisesti näyttökysymysten osalta.¹⁵⁴ Seurannaiskanteissa erääksi merkitykselliseksi kysymykseksi nousee myös se, miltä osin julkisoikeudellinen päätös tai tuomio sitoo samoihin oikeustositseikkoihin perustuvassa yksityisoikeudellisessa vahingonkorvauskanteessa.

Tästä problematiikasta on hyvänä esimerkkinä *asfalttikartellitapaus*. Helsingin käräjäoikeus tarkasteli kysymystä ensiasteena, päätyen siihen, että korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisulla on ollut ennakkoluonteinen asema ja positiivinen oikeusvoimavaikutus käsiteltävässä asiassa kilpailurikkomuksen olemassaolon ja siihen osallistuneiden tahojen osalta eikä siten uusi tuomioistuin tutkinta olisi ollut sallittua. Helsingin hovioikeus päätyi eri lopputulokseen, sen mukaan hallintolainkäytössä annetun tuomion oikeusvoima ulottuu vain asianosaisiin eli oikeudenkäynnissä vastapuolina olleisiin tahoihin.

¹⁵¹ Koulu 2017b, s. 242.

¹⁵² Havu – Kalliokoski – Wikberg 2010, s. 2 sekä Aine 2016, s. 68.

¹⁵³ Kutsutaan myös *follow-on* kanteiksi, eli kanteet jotka nostetaan kilpailurikkomuksen toteavan päätöksen jälkeen. Niiden merkityksen on arvioitu kasvavan entisestään uuden KilpVahL:n myötä. HE 83/2016 vp s. 32, 62.

¹⁵⁴ Aine 2016, s. 581.

Seuraamusmaksuasiassa ja vahingonkorvausasiassa olivat eri asianosaiset, joten seuraamusmaksun määräämistä koskevassa asiassa annettu ratkaisu ei voinut tästä syystä saada sitovaa vaikutusta myöhemmässä oikeudenkäynnissä. Lisäksi hovioikeus totesi, että silloinkin kun hallintolainkäytössä ratkaistu asia on yleisessä tuomioistuimessa käsiteltävän asiassa ennakkokysymyksen asemassa, tuomioistuimen on asetettava se tuomion perustaksi. Kuitenkin oikeusvoimaiseksi tulee yksin tuomion lopputulos eli vaatimuksessa vaadittua oikeusseurausta koskeva kannanotto, joka ilmenee tuomion johtopäätösosasta, tuomiolauselmasta.¹⁵⁵

Puukartellitapauksessa sen sijaan kärjätuomari Pasi Lilja toteaa lausunnossaan, ettei markkinaoikeuden päätöksellä ole oikeusvoimavaikutusta, mutta sen sijaan sillä on vahva todistusvaikutus käsiteltävässä asiassa.¹⁵⁶

Mielestäni Liljan linjaus tapauksessa oli virheellinen ja ainakin EU-oikeuden kanssa ristiriidassa. Sillä Euroopan parlamentin ja neuvoston antama 26.11.2014 antaman direktiivin¹⁵⁷ 9 artiklan mukaan kilpailuoikeuden rikkominen, joka on todettu kansallisen kilpailuviranomaisen tai muutoksenhakutuomioistuimen lopullisella päätöksellä, katsotaan peruuttamattomasti vahvistetuksi niiden kansallisissa tuomioistuimissa SEUT 101 tai 102 artiklan taikka kansallisen kilpailuoikeuden nojalla nostettua vahingonkorvauskannetta varten. Näin ollen ainakin kilpailuoikeuden vastaisen toiminnan toteavan tuomiolauselmalla tulisi mielestäni olla positiivinen oikeusvoimavaikutus yksityisoikeudelliseen vahingonkorvausasiaan.¹⁵⁸ Nykyisin asiasta on säännös laissa kilpailuoikeudellisista vahingonkorvauksista (9.12.2006/1077) pykälässä 3, sen ensimmäisen momentin mukaan:

”Tuomioistuimen on oma-aloitteisesti otettava vahingonkorvaustuomionsa perustaksi Kilpailu- ja kuluttajaviraston, markkinaoikeuden tai korkeimman hallinto-oikeuden lainvoimaisessa päätöksessä todettu kilpailuoikeuden rikkominen.”

Kyseinen laki ei tosin tullut sovellettavaksi puukartellioikeudenkäynneissä, sillä kanteet olivat tulleet vireille ennen lain voimaantuloa.

¹⁵⁵ Helsingin hovioikeuden tuomio nro 1449, 20.10.2016, S 14/1364, s. 72.

¹⁵⁶ Helsingin kärjäoikeuden tuomio nro 17/45907, 28.9.2017, L 11/53181, s. 72.

¹⁵⁷ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi tietyistä säännöistä, joita sovelletaan jäsenvaltioiden ja Euroopan unionin kilpailuoikeuden säännösten rikkomisen johdosta kansallisen lainsäädännön nojalla nostettuihin vahingonkorvauskanteisiin, annettu 26.11.2014, 2014/104/EU.

¹⁵⁸ Kts. aiheesta tarkemmin Aine 2016, s. 549–558.

Kilpailuviranomaisten suorittamalla tutkimuksella ja päätöksellä on aina käytännössä suuri vaikutus samasta asiasta johtuvaan vahingonkorvausoikeudenkäyntiin. Siitä ammennettava tieto kilpailunrajoituksen luonteesta, laajuudesta, ajallisesta ja henkilöllisestä ulottuvuudesta tarjoaa vahingonkorvauskanteen kantajille tietoa, jonka pohjalta rakentaa kannettaan. Vahingon todistelun osalta myös kilpailuviranomaisen mahdolliset kannanotot kilpailunrajoituksen vahingollisuuteen voivat toimia yllättävänkin tehokkaina argumentteina vahingonkorvausoikeudenkäynnissä.

4. ASFALTTI JA PUUKARTELLITAPAUKSET – VAHINKOA KOSKEVA TODISTELU JA VASTAKKAISET LOPPUTULEMAT

Kilpailuoikeudellinen vahingonkorvaus on ajankohtainen myös kotimaassa, sillä Suomessa on viime vuosina ollut kaksi todella laajaa ja merkittävää kartellitapausta, joita nyt tulen käsittelemään. Molemmissa joukkokanteissa on ollut ongelmia vahingon ja sen määrän todistamisessa ja syy-yhteyden osoittamisessa. Lisäksi molemmissa tapauksissa kanteita on käsitelty osin yhteisesti, joten ne sopivat kollektiivisen lainkäytön tutkimuskohteiksi. Kartellitapauksille tyypillisesti molempiin tapauksiin on liittynyt myös Suomen mittapuulla poikkeuksellisen suuret taloudelliset intressit.

Asfalttikartellikanteiden tuomiot annettiin ensin, loppuvuodesta 2016, joten ne ovat tätä tutkielmaa kirjoittaessa kaikki saaneet lainvoiman. Yksityisten metsänomistajien niin kutsutut Suuri Savotta kanteet ovat myös lainvoimaisia kun kantajat päättivät olla valittamatta hovioikeuteen.¹⁵⁹ Puukartellikanteiden toinen ”haara”, eli kuntien ajamat vahingonkorvauskanteet päätyivät hovioikeuteen asti, mutta valitukset on sittemmin peruutettu. Näin ollen ainoa puukartelliin liittyvä kanne, joka ei ole lainvoimainen on Metsähallituksen 120 miljoonan euron vahingonkorvausvaatimus, jonka osalta hovioikeus on antanut kantajalle kielteisen päätöksen.¹⁶⁰ Metsähallitus on kesäkuussa 2018 jättänyt Korkeimmalle oikeudelle valituslupahakemuksen, jossa se hakee 60 miljoonan euron edestä korvauksia – Metsähallituksen korvausvaatimusta on supistettu koskemaan vain

¹⁵⁹ Suurisavotta päättyi – metsänomistajat vetäytyvät kanteestaan.

<https://247uutiset.com/read/384/suurisavotta-paattyi-metsanomistajat-vetaytyvat-kanteestaan>

¹⁶⁰ Kunnat vetivät valituksensa hovioikeudesta puukartellijutusta – useiden miljoonien korvausvaateet eivät toteudu. <https://demokraatti.fi/kunnat-vetivat-valituksensa-hovioikeudesta-puukartellijutusta-useiden-miljoonien-korvausvaateet-eivat-toteudu/>

mäntypuuta.¹⁶¹ Tämän tutkielman kannalta keskityin yksityisten metsänomistajien tekemiin kanteisiin ja niiden osalta käsittely on siis ohi.

Molemmat tapaukset ajoittuvat aikaan ennen uutta lakia kilpailuoikeudellisista vahingonkorvauksista. Näin ollen KilpVahL:n suoma kartellien vahinko-olettama (§2.3) tai pidempää vanhentumisaikaa (§10) ei ole sovellettu. Vanhan lain mukaan myös kysymys elinkeinonharjoittaja statuksen omaamisesta nousi esille, sillä se oli edellytys KRL 18 a §:n soveltumiselle. Tämänkin suhteen uusi KilpVahL on tuonut toivotun muutoksen oikeustilaan, kun elinkeinonharjoittaja statusta ei enää edellytetä.

4.1 Tapausten yhtenäiset piirteet

Korkein hallinto-oikeus antoi syyskuussa 2009 ratkaisun, jonka mukaan Suomessa toimi vuosina 1994–2002, jatkuva, valtakunnallinen ja kaikki urakkatyypit käsittävä yksi ja yhtenäinen asfalttikartelli, johon olivat osallisena kaikki alan merkittävät toimijat. Kartellia oli johtanut Lemminkäinen Oyj:n ja kartellin tarkoituksena oli sopia asfalttimarkkinoiden jakamisesta ja niistä toimista, joiden avulla markkinoiden jako toteutetaan. Kartelli on kattanut niin yksityisten, kuntien kuin valtion teettämät asfaltointiurakat ja kartellin päämääränä oli poistaa toimiva kilpailu Suomen asfalttimarkkinoilta.¹⁶²

Vain kaksi kuukautta myöhemmin KHO:n ratkaisun ohjaamana markkinaoikeus vahvisti kilpailuviraston kolme vuotta aikaisemmin tekemän esityksen, jonka mukaan raakapuumarkkinoilla toimi vuosina 1997–2004 kilpailunrajoituslaissa kielletty kartelli, jonka puitteissa suuret metsäyhtiöt (Metsäliitto Osuuskunta, Stora Enso Oyj ja UPM-Kymmene Oyj) olivat sopineet keskinäisen kilpailun rajoittamisesta ja raakapuun hinnan hallintaan tähtäävistä menettelytavoista.¹⁶³

Kartellipäätökset olivat todella merkittävät Suomen kilpailuoikeuden soveltamiskäytännön kannalta. KHO määräsi asfalttikartelliin kuuluville yhtiöille yhteensä 82,55 miljoonan euron seuraamusmaksut ja puukartellissa seuraamusmaksut olivat markkinaoikeuden päätöksen mukaisesti 51 miljoonaa euroa. Puukartelli asian seuraamusmaksut olisivat todennäköisesti

¹⁶¹ Metsähallitus jätti KKO:lle valituslupahakemuksen puukartellijutussa.
<https://www.mtv.fi/uutiset/kotimaa/artikkeli/metsahallitus-jatti-kko-ille-valituslupahakemuksen-puukartellijutussa/7003852#gs.xo4z3Qk>

¹⁶² KHO:2009:83, kohta 581.

¹⁶³ MAO:614:09

ylittäneet jopa asfalttikartellin, jollei kartellia johtanut UPM Kymmene Oyj olisi välttynyt niiltä kokonaan *leniency* vapautuksen ansiosta. Myös Metsäliitto sai alennuksen seuraamusmaksuihinsa tekemällä yhteistyötä ja auttamalla kartellin selvittämisen kanssa.¹⁶⁴

Merkittävä muutos kilpailuoikeudelliseen soveltamiskäytäntöön oli myös KHO:n asfalttikartellin kohdalla suorittama näytön arviointi, linjaus poikkesi olennaisesti siitä, mitä markkinaoikeus oli kaksi vuotta aikaisemmin noudattanut kyseistä tapausta koskevassa ratkaisussaan¹⁶⁵. KHO:n päätöksen mukaan kilpailuasiassa esitetulle näytölle ei voida asettaa samoja vaatimuksia kuin näytölle rikosasiassa, vaan todistelussa voidaan rikosasioita laajemmin käyttää tapahtumiin, toimintamalleihin ja muihin aihetodisteisiin perustuvaa kokonaisvaltaista päättelyä.¹⁶⁶

Molemmissa kartellitapauksissa oli paljon yhteneviä piirteitä, mutta myös joitain merkittäviä eroja. Ensinnäkin molemmat kartellit olivat niin sanottuja paljaita kartelleja (*hard core cartels*), joita pidetään kilpailunrajoituksista kaikkein vakavimpina ja haitallisimpina.

Niiden ainoana tai pääasiallisena tarkoituksena on hintatasoon vaikuttaminen ja sitä kautta kilpailunrajoitukseen osallistuvien yritysten hyödyttäminen, eikä niihin yleensä liity mitään merkittäviä hyötyjä asiakkaille tai kuluttajille. Tämän lisäksi molemmat kartellit harjoittivat useampaa horisontaalista kilpailunrajoitusta samanaikaisesti, kummassakin kartellissa esiintyi hinta- ja tarjousyhteistyötä, markkinoiden jakamista ja luottamuksellisen tietojen luovuttamista kilpailijoille. Yleisesti tätä on pidetty raskauttavan tekijänä oikeuskäytännössä.¹⁶⁷

Asfaltti- ja puukaupakartelleihin osallistuneiden yritykset pyrkivät kaikkien edellä mainittujen menettelytapojen avulla vaikuttamaan markkinoilla vallitsevaan hintatasoon ja sitä kautta kasvattamaan voittojaan. Molemmat markkinat olivat varsin otolliset kartellitoiminnalle. Sillä ne ovat suhteellisen vakiintuneet, niillä toimivilla yrityksillä on samankaltainen kustannusrakenne ja alalle tuleminen on todella vaikeaa. Lisäksi molemmissa tapauksissa markkinat ovat todella keskittyneet ja kartelliyritykset hallitsivat valtaosaa niistä: Metsäliiton, Stora Enson ja UPM Kymmenen osuus kotimaasta ostetusta

¹⁶⁴ Viitala 2010, s. 400.

¹⁶⁵ Markkinaoikeuden ratkaisusta, kts. MAO:441:07

¹⁶⁶ Viitala 2010, s. 400, jossa viitataan KHO:2009:83, s. 205–207, 231.

¹⁶⁷ Viitala 2010, s. 407

raakapuusta oli tarkastelujaksolla 77–79 prosenttia ja asfalttikartelliin osallistuneiden yhtiöiden noin 70 prosenttia asfalttimarkkinoiden kokonaistuotannosta.¹⁶⁸

Edelleen molemmissa tapauksissa yhtiöiden tarjoamat hyödykkeet ja tuotannon tekijät ovat keskenään varsin homogeenisiä, jolloin hinnan merkitys nousee ratkaisevaan asemaan urakkaa tai kauppaa koskevan sopimuksen syntymisen kannalta.¹⁶⁹

Oligopsonisen markkinarakenteen vuoksi kartellit pystyivät vaikuttamaan myös kartelliin kuulumattomien yritysten hinnoitteluun. Asfalttikartellin tapauksessa muita kartelliin kuulumattomien yritysten hinnoittelua kontrolloitiin muun muassa asfalttimassan myyntisopimusten avulla. Mikäli pienet asfalttiyhtiöt, joilla ei usein ole omia asfalttimassan tuotantoasemia, ostivat asfalttimassan kartellin varsinaisilta jäseniltä, olivat ne pakotettuja yhteistoimintaan. Muuten massan hintaa korotettiin huomattavasti tai massaa kieltäydyttiin myymästä.¹⁷⁰ Puukartellissa syntyy luonnostaan samankaltaisia rakenteita. Viitala toteaa, että sellaisten itsenäisten sahojen, joilla on oma puunhankintaorganisaatio, on todella vaikea pitää yllä isoista metsäyhtiöistä poikkeavaa puun hinnoittelua, koska ne joutuvat yleensä myymään ostamansa kuitupuut sekä sahauksen yhteydessä syntyvän hakkeen lähialueella toimiville massa- ja paperitehtaille – eli käytännössä kolmelle suurelle metsäteollisuusyhtiölle tai niiden yhteisyrityksille.¹⁷¹

Koska molempiin kartelleihin osallistuneet yritykset olivat suuria ja kilpailunrajoitusrikkomukset laaja-alaisia, katsottiin molempien kartellien olevan myös EY:n perustamissopimuksen vastaisia.

Kartelleita yhdisti edelleen pitkäkestoisuus, jonka mahdollisti kartellien tehokas organisointi ja järjestelmällisyys. Puukartelli kesti noin kahdeksan vuotta (1997–2004) ja asfalttikartelli noin yhdeksän vuotta (1994–2002). Kartellien tarkan keston näyttäminen oli kilpailuvirastolle ongelmallista, koska kartellin osalliset olivat tuhonneet todistusaineistoa ja pyrkineet salaamaan kartellia. Kartellit olivat myös siihen osallistuneiden yhtiöiden ylimmän johdon tiedossa.¹⁷²

¹⁶⁸ Puukartelli yritysten osalta: Kilpailuviraston esitys markkinaoikeudelle 2006, s. 99 sekä MAO:614:09 ja asfalttikartelli yritysten osalta: KHO:2009:83, s. 244.

¹⁶⁹ Viitala 2010, s. 407.

¹⁷⁰ Kilpailuviraston esitys markkinaoikeudelle 2004, s. 6 ja KHO:2009:83, jossa todetaan sama asia.

¹⁷¹ Viitala 2010, s. 408.

¹⁷² Kilpailuviraston esitys markkinaoikeudelle 2006, s. 103 ja MAO:614:09, s. 103 sekä Kilpailuviraston esitys markkinaoikeudelle 2004, s. 93, 97, 103 ja KHO:2009:83, s. 241. Puukartellin osalta ainakin UPM Kymmenen ja Metsäliiton ylin johto oli kiistatta tietoinen kartellista.

Kummassakin kartellissa oli myös yhteisenä piirteenä todella laaja potentiaalisten vahingonkärsijöiden joukko. Asfalttikartellissa potentiaalisten vahingonkärsijöiden piiriin kuuluu valtion ja sen laitosten ohella satoja kuntia, kaupunkeja ja yksityisiä toimijoita. Puukartellissa sen sijaan potentiaalisten vahingonkärsijöiden joukko oli vielä valtavampi.

Karppinen et al. tekemän tutkimusten mukaan metsänomistajista 64 prosenttia teki vuosina 1994–98 ainakin yhden puukaupan.¹⁷³ Koska kartelli kesti yli seitsemän vuotta ja niiden osuus puun ostomäärästä on noin 80 prosenttia, mahdollisten välittömien vahinkojen (puusta maksetun alihinnan) voidaan arvioida koskeneen noin 200 000 yksityistä metsätilaa. Yhdellä metsätilalla on keskimäärin kaksi omistajaa.¹⁷⁴ Näin ollen välittömät vahingot ovat voineet koskea peräti 400 000 metsänomistajaa.

Kuten nykyään tiedämme, loppujen lopuksi yli 1500 metsänomistajaa nosti vahingonkorvauskanteen kahdessa aallossa (joukkokanteet saivat nimet: SuuriSavotta 1 ja 2). Kanteiden takana ollut yksityishenkilö Reijo Lahtonen kiersi 39 paikkakunnalla keräämässä kantajia sekä tiedotti laajasti tapahtumistaan, yrittäen houkutella mukaan mahdollisimman monta potentiaalista vahingonkärsijää.¹⁷⁵

Vaikka noin 1500 kantajaa on Suomen mittapuulla laajimpia koskaan nostettuja joukkokanteita, on se silti vain pieni murto-osa kaikista mahdollisista vahingonkärsijöistä. Lisäksi SuuriSavotta 2 ryhmän kanteet, joita oli noin tuhat, katsottiin KKO:n päätöksellä vanhentuneen.¹⁷⁶ Tapaus väkisinkin herättää kysymyksiä kollektiivisen oikeussuojan toimivuudesta Suomessa, kun vain noin 0,3 % mahdollisista vahingonkärsijöistä lähti edes tavoittelemaan oikeuksiaan. Lisäksi koko joukkokannetta ei olisi syntynyt ilman erittäin poikkeuksellista yhden yksityishenkilön aktiivisuutta ja panostusta.

4.2 Tapausten eriävät piirteet

Kartellit erosivat toisistaan eritoten siinä, että asfalttikartellissa oli kysymys myyntikartellista ja puukartellissa ostokartellista. Ero vaikuttaa esimerkiksi siihen, että

¹⁷³ Karppinen et al. 2002, s. 44.

¹⁷⁴ ”Keskimäärin metsänomistajan yksin tai yhdessä puolison kanssa omistamalla metsätilakokonaisuudella oli 1,7 omistajaa, verotusyhtymällä 3,0 omistajaa ja kuolinpesällä 4,0 omistajaa.” Hänninen – Peltola 2010, s. 1.

¹⁷⁵ Koulu 2017a, s. 207 alaviitteineen.

¹⁷⁶ kts. KKO:2016:11.

metsäyhtiöillä ei ole ollut samanlaista kannustinta rajoittaa kartellilla tuotantoaan tai ostojaan kuin asfalttiyhtiöillä. Sen sijaan metsäyhtiöiden on ollut kannattavaa hankkia puuta metsänomistajilta niin paljon kuin niiden tuotantolaitosten tarpeet edellyttivät.¹⁷⁷

Kartellin ylläpitämisen menettelytapojen suhteen puukartelli oli huomattavasti kunnollisempi kuin asfalttikartelli. Esimerkiksi kilpailuviraston esityksessä todetaan asfalttikartelliyrityksen puhelimitse uhkailleen toista yritystä, jotta kartellijaot toteutuisivat suunnitellulla tavalla. Tällaista menettelyä kilpailuvirasto piti osin jopa törkeänä.¹⁷⁸

Puukartellitapauksessa kilpailuvirasto ei todennut vastaavanlaista toimintaa, vaikka tapaukseen liittyi uhkailuksi koettuja piirteitä, esimerkiksi yhden vastaajayhtiön lähettämät kirjeet kantajille koettiin uhkailuna ja pelotteluna, asia sai runsaasti julkisuutta ja päättyi mm. A-studion pääaiheeksi.¹⁷⁹ Joka tapauksessa kokonaisuutena arvioiden metsäyhtiöiden menettely ei ollut yhtä paheksuttavaa kuin asfalttiyhtiöiden. Kilpailuvirasto ei löytänyt viitteitä yhtiöiden estäneen tai vaikeuttaneen kartelliin kuulumattomien yritysten toimintaa tai uusien yritysten tuloa markkinoille, painostaneen ulkopuolisia yrittäjiä liittymään kartelliin taikka uhanneen tuotantolaitteiden myyjiä liikesuhteiden katkaisemisella, mikäli nämä myyvät laitteita kartellin ulkopuolisille tai uusille yrittäjille.¹⁸⁰ Sille ei luultavasti edes olisi ollut tarvetta, sillä alalle pääsyn kynnyks on todella suuri ja se vaatii mittavia investointeja, joten yhtiöillä ei ole ollut syytä pitää uusien yritysten alalle tuloa ja siitä tiukentuvaa kilpailua varsinaisena uhkana.

Eräs merkittävä eroavaisuus tapauksilla liittyy kilpailuviraston toimintaan kilpailunrajoitusta tutkittaessa. Kilpailuviraston esityksessä markkinaoikeudelle asfalttikartelliasiassa todetaan, että hyvin varovaisenkin arvion perusteella kilpailunrajoitukset nostivat urakkahintoja keskimäärin 10 prosenttia. Tällä perusteella kilpailuvirasto laski kartellin aiheuttaneen vuosittain noin 30 miljoonan euron välittömän vahingon kartellin asiakkaille.¹⁸¹ Kilpailuviraston ei tarvitse erikseen näyttää toteen minkään kartellin haitallisuutta, mutta se päätti kuitenkin asfalttikartelliasiassa ottaa kantaa kartellin aiheuttamiin vahingollisiin vaikutuksiin koska se piti kyseessä olevaa kartellia ”yhteiskunnalle erityisen haitallisena”.¹⁸²

¹⁷⁷ Viitala 2010, s. 409.

¹⁷⁸ Kilpailuviraston esitys markkinaoikeudelle 2004, s. 111.

¹⁷⁹ Koulu 2017a, s. 109 alaviitteineen.

¹⁸⁰ Viitala 2010, s. 409.

¹⁸¹ KHO:2009:83, s. 151 ja Kilpailuviraston esitys markkinaoikeudelle 2004, s. 102.

¹⁸² Kilpailuviraston esitys markkinaoikeudelle 2004, s. 102.

Kilpailuviraston itsenäinen kannanotto ja sen tiedollisten resurssien käyttö vaikeaan vahinko kysymykseen on erityisen toivottavaa potentiaalisten yksityisoikeudellisten vahingonkorvauskanteiden nostajien kannalta. Sillä nimenomaan vahingon todisteluun kuluu valtavasti vaivaa ja resursseja sekä se on tunnetusti vaikeaa.

Tässä suhteen on hieman eriskummallista, ettei kilpailuvirasto ottanut vastaavasti kantaa puukartellin haitallisuuteen siitäkään huolimatta, että kartellin aiheuttamat vahingot olisivat voineet helposti olla yhtä suuret tai suuremmat kuin ”erityisen haitalliseksi” katsotun asfalttikartellin. Yksityiset kantajat joutuivat siten todistelemaan kartellin vahingollisuutta pystymättä tukeutumaan kilpailuviraston tietotaitoon ja auktoriteettiin asiassa. Koska kartellin haitallisuuden arviointia ei edellytetä kilpailuvirastolta, on sen tekemistä pidettävä poikkeuksellisena. Silti näiden kahden tapauksen välillä on vaikea nähdä syytä erilaiselle kohtelulle ja siksi mielestäni puukartelliasiassakin olisi ollut tarpeen arvioida vahingollisuuskysymystä. Se olisi helpottanut tuntuvasti myös potentiaalisia vahingonkärsijöitä, sillä he olisivat kyenneet paremmin arvioimaan kanteen menestysmahdollisuuksia.

Tapaukset erosivat toisistaan myös kantajien keskivertotyypin perusteella. Asfalttikartellissa kantajat olivat pääosin julkisia toimijoita kuten kaupunkeja, kuntia, valtion laitoksia sekä yksityisiä yrityksiä. Keskimääräisesti ja hieman yleistäen, toimijat olivat taloudellisesti vahvempia kuin puukartellikanteissa¹⁸³, joissa iso osa kantajajoukkoa olivat suhteellisen pieniä metsänomistajia ja yksityishenkilöitä, joiden taloudellinen prosessikynnys on epäilemättä heikompi kuin asfalttikartellin kantajien ja selvästi heikompi kuin vastaajayritysten. Tapauksista raportoidun perusteella vaikuttaa myös, että puukartelleissa oli selvästi enemmän keskinäistä yhteistyötä kantajien puolella.

4.2.1 Joukkokanneluonteisuus: Puukartelli

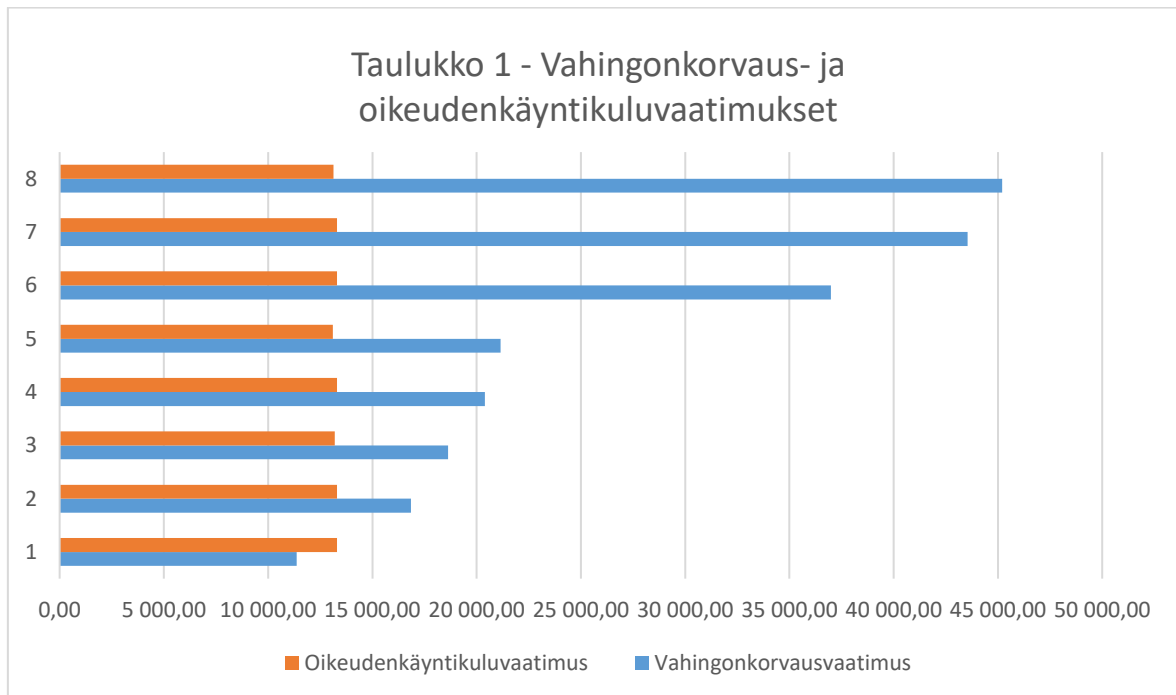
SuuriSavotta kanteissa yhteistyö oli totaalista, sillä kaikkia kantajia edusti sama asianajotoimisto. Tällä personaaliunionilla pyritään tavanomaisesti tehostamaan asianajamista sekä pienentämään asianajokustannuksia.¹⁸⁴ Personaaliunionin tehokkuus

¹⁸³ Viitataan tässä nimenomaisesti SuuriSavotta joukkokanteisiin, yksittäisien kanteita nostettiin vahvempien toimijoiden kuten mm. Metsähallituksen toimesta, joka on vastaajayrityksiin rinnastettavissa oleva oikeudenkäynnin rasituksen kantokyvyn suhteen.

¹⁸⁴ Koulu 2017a, s. 190, 198.

riippuu siitä, kuinka suurelta osin kanteita voidaan käsitellä yhteisesti ja toisaalta tehokkuus etuja menetetään kun kanteissa on paljon yksilöllistä todistelua vaativaa ainesta.

Keräämiäni puukartellikanteiden oikeudenkäyntiaineistojen pohjalta vaikuttaa siltä, että yksilöllisen aineksen määrä ei todennäköisesti ollut kovin suurta ja tapauksissa pystyttiin nojaamaan pitkälti samaan todisteluun ja kustannuksia voitiin tasata tapausten kesken. Keräämässäni aineistossa on vain kahdeksan tapausta hieman vajaasta viidestä sadasta, jotka muodostivat joukkokanteen kokonaisuuden – tästä syystä datasta ei voida vetää pitkälle meneviä johtopäätöksiä.

Kuten Taulukko 1 osoittaa, oikeudenkäyntikuluvaatimukset olivat todella tasaiset kaikkien kahdeksan tapauksen välillä. Ne olivat kaikissa hieman yli 13 000 euroa ja vaihteluväli oli 13 097,63 € - 13 308,43 €. Koska oikeudenkäyntikuluvaatimukset ovat niin samanlaiset kaikissa tapauksissa, voidaan olettaa, että ne ovat pääosin koostuneet yhteisestä todistelusta ja yksilöllisen aineksen määrä on ollut pieni. Toinen huomionarvoinen seikka datassa on vahingonkorvausvaatimusten suhde oikeudenkäyntikuluvaatimukseen. Suurin vaatimus aineiston tapauksissa oli 45 209,18 € ja pienin 11 371,33 €. Kaikkien aineiston tapausten keskiarvo vaatimus oli 26 766,75 € eli noin kaksinkertaisesti keskimääräisen oikeudenkäyntikuluvaatimuksen verran.¹⁸⁵ Yhdessä tapauksessa

¹⁸⁵ Aineiston tapaukset ovat Helsingin käräjäoikeuden tapauksia, drno: L 11/53888, L 11/53959, L 11/53753, L 11/53452, L 11/53036, L 11/52989 (annettu 31.8.2017) sekä L 11/53181 ja L 11/53175 (annettu 28.9.2017). Tapauksia ei ole kaaviossa riittävän monta vetämään ehdottomia johtopäätöksiä, mutta olen

oikeudenkäyntikuluvaatimus oli suurempi kuin itse vahingonkorvausvaatimus, tällaisia tapauksia on saattanut olla kaikkien noin 500 tapauksen joukossa useampiakin ja pelkästään yhdenkin tällaisen tapauksen olemassaolosta voidaan päätellä, että kanteiden kollektiivinen luonne oli elinehto kanteiden nostolle. Yksinäisinä kanteina reilun 10 000 euron intressi ei olisi tarpeeksi suuri saamaan rationaalista henkilöä nostamaan kannetta. Ekonometristen mallien hankinta ja kartellivahingon todistaminen ovat asioita, joita olisi jouduttu tekemään joka tapauksessa ja näiden kulujen kollektiivinen kantaminen on mahdollistanut myös pienempi-intressisten kanteiden mukanaolon joukkokanne ryppäässä.

Aineiston tapaukset antavat vaikutelman, että tyypillisen metsänomistaja intressi on ollut muutama kymmentä tuhatta euroa, joskin on hyvin todennäköistä, että joukkokanteissa on ollut myös suurempiakin vaatimuksia mukana, mutta ne eivät ole vain päätyneet osaksi keräämääni aineistoa.

Aineiston avulla olen pyrkinyt myös vastaamaan kysymykseen: Kuinka hyvin joukkokanne kollektiivisen oikeuden instrumenttina pystyy tarjoamaan oikeussuojaa kartellivahingonkorvaustapauksissa?

Puukartellitapaus osoittaa, että yksittäinen kantaja hyötyi saamalla suuremmat voimavarat oikeudenkäyntiin kollektiivin ansiosta. Lisäksi oikeudenkäynnin henkinen prosessikynnys on varmasti kevyempi kuuluttaessa joukkoon, kun saatavilla on vertaistukea, kokouksia, tapaamisia ja yleisesti koko oikeudenkäynnin aiheuttama stressi ei ole vain yhden kantajan hartioilla.

Toisaalta joukkokanne vaikuttaa toimivammalta kuin onkaan sen vuoksi, ettei sille löydy varteenotettavia vaihtoehtoja kollektiivisen oikeussuojan kentästä. Ryhmäkane ei ole mahdollinen koska kysymyksessä ei ole kuluttajansuoja-asia ja muut kollektiivisen oikeussuojan välineet puuttuvat. Joukkokanne on prosessina myös hyvin raskas ja pitkä, sekä se mahdollistaa vastaajan strategisen käyttäytymisen¹⁸⁶ kuten esimerkiksi taktisen oikeudenkäynnin viivyttämisen, jolla vastaaja pyrkii saamaan intressinhaltijoita luovuttamaan oikeudenkäynnin suhteen sekä ajan kulumisella vaikeutetaan todistelua koska

valinnut ne pyrkimyksenä saamaan mahdollisimman edustava kuva kokonaisuudesta. Tapaukset edustavat myös erityyppisiä kanteita; niissä on yleisesti ratkaistu kaikki kanteisiin liittyneet erityiskysymykset ja jokaista valitsemani kannetta kohdin on olemassa usea samankaltainen vastaava kanne. Luonnollisesti vaaditun vahingonkorvauksen määrä vaihtelee kaikissa kanteissa, mutta valitsemani tapaukset vaikuttivat olevan varsin tyypillisiä. Joka tapauksessa aineiston suppeudesta johtuen niistä ei voida tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä.

¹⁸⁶ Strategisesta käyttäytymisestä kollektiivisissa oikeudenkäynneissä, kts. Koulu 2017b, s. 151-188.

oikeudenkäyntiaineiston laatu heikkenee: asiakirjoja katoaa, todistajat unohtavat tapahtuneen ja jotkut vaatimukset voivat jopa preklusoitua.¹⁸⁷ Viivytys paisuttaa myös oikeudenkäyntikuluja puolin ja toisin. Tyypillisesti vastaajana on taloudellisesti ylivertainen, suuri yritys, jolla on suurempi oikeudenkäyntikustannusten kantokyky. Näin ollen oikeudenkäyntikulujen paisuminen on haitallisempaa kantajille. Tätä viivytysstrategiaa käytettiin tehokkaasti hyödyksi puukartellikanteissa, josta vuonna 2016 uutisoitiin että oikeudenkäyntikulut ovat kantajilla nousseet jo 8-9 miljoonaan euroon vaikka oikeudenkäynti ei ole edennyt edes pääkäsittelyyn.¹⁸⁸

Kanteiden yhteinen ajaminen ja niiden kollektiivinen luonne ovat epäilemättä olleet suuri syy siihen miksi ylipäänsä niin moni lähti mukaan Suuri Savotta kanteisiin.

4.2.2 Joukkokanneluonteisuus: Asfalttikartelli

Asfalttikartellissa sen sijaan kantajien vaatimukset ovat olleet täysin eri luokkaa suuruudeltaan ja ne ovat keskenään olleet myös hyvin vaihtelevat. Asfalttikartellia koskevan aineistoni tapaukset ovat kaiken kaikkiaan hyvin edustavat ja niihin kuuluu 36 hovioikeuden tapausta.¹⁸⁹

Vaatimuksia esitettiin osittain yhteisvastuullisesti kartellin jäsenille ja osin yksilöllisesti vastaajille, lisäksi käräjäoikeusvaiheessa vaatimuksille oli laadittu lukuisia vaihtoehtoisia eri määräytymistapoja, mutta kaiken kaikkiaan vahingonkorvauksen taso oli muutamasta kymmenestä tuhannesta kymmeneen miljooniin per tapaus ja oikeudenkäyntikustannusvaatimukset kymmenistä tuhansista miljooniin per tapaus.

¹⁸⁷ Koulu 2017b, s. 152.

¹⁸⁸ Maaseudun tulevaisuus: Metsänomistajien oikeuskulut puukartellista jo 8–9 miljoonaa euroa, vaikka oikeudenkäynti ei ole vielä edes alkanut.

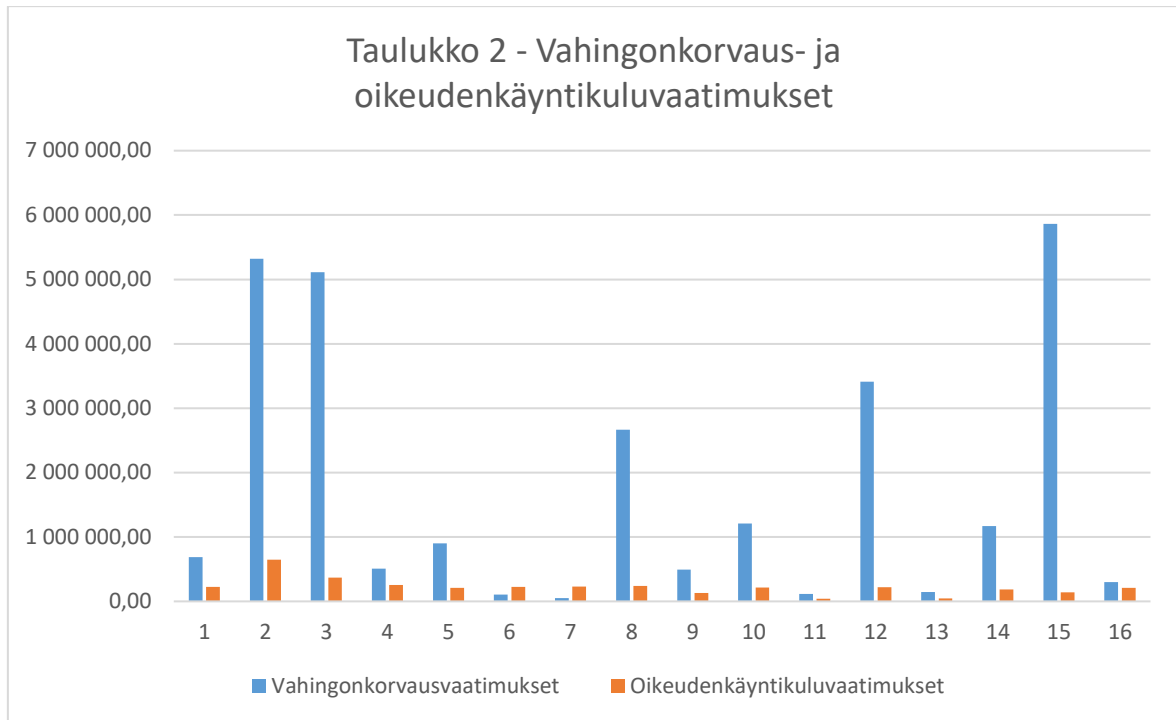
<https://www.maaseuduntulevaisuus.fi/mets%C3%A4/mets%C3%A4nomistajien-oikeuskulut-puukartellista-jo-8-9-miljoonaa-euroa-vaikka-oikeuden%C3%A4ynti-ei-ole-viel%C3%A4-edes-alkanut-1.161311>

¹⁸⁹ Aineiston tapaukset ovat Helsingin hovioikeuden tapauksia, drno: S 14/1364, S 14/1365, S 14/1366, S 14/1367, S 13/1368, S 14/1369, S 14/1370, S 14/1371, S 14/1372, S 14/1373, S 14/1376, S 14/1377, S 14/1378, S 14/1380, S 14/1381, S 14/1382, S 14/1383, S 14/1386, S 14/1387, S 14/1388, S 14/1389, S 14/1390, S 14/1391, S 14/1392, S 14/1393, S 14/1394, S 14/1396, S 14/1397, S 14/1398, S 14/1399, S 14/1400, S 14/1401, S 14/1402, S 14/1403. Kaikki tuomiot on annettu samana päivänä, 20.10.2016. Yhteensä tapauksia oli 41 kappaletta, eli aineistoni edustaa lähes 90 % tapauksista.

Olen seuraavaan kaavioon kerännyt 16 tapauksen¹⁹⁰ vahingonkorvaus- sekä oikeudenkäyntikuluvaatimukset käräjäoikeuskäsittelyn osalta. Luonnollisesti oikeudenkäyntikulut ovat olleet hovioikeusvaiheen jälkeen paljon suuremmat, mutta koska puukartellitapaukset eivät edenneet hovioikeuteen asti, koen että käräjäoikeusvaiheen vaatimukset ovat hyödyllisemmät tapauskokonaisuuksien vertailussa.

Taulukko 2:n kanteissa vaadittiin vahingonkorvauksen lisäksi vielä viivästyskorkoa / tuottokorkoa ja joissain tapauksissa kantaja esitti ensisijaisen vaatimuksensa lisäksi vaihtoehtoisia vaatimuksia, joissa vahingonmäärä saadaan erilaisten laskutoimitusten avulla. Selvytyden vuoksi olen sisällyttänyt Taulukko 2:een vain ensisijaisen vaatimuksen, sekä jättänyt tuotto- ja viivästyskorkovaatimukset huomioimatta. Taulukko 2:n tarkoituksena on luoda yleiskuva asfalttikartellin tyypillisestä vahingonkorvausvaatimuksesta sekä oikeudenkäyntikulujen koosta. Tällä tavoin vertaamalla pyrin tuomaan esiin puukartellin- ja asfalttikartellin välillä olevia eroja niiden tyypillisten vaatimusten ja oikeudenkäyntikulujen kesken. Suuri vaihtelu esimerkiksi oikeudenkäyntikuluvaatimusten kesken osoittaa ainakin sen, ettei tapauksia ole ajettu yhtenäisesti, vaikka niissä on voitu hyödyntää joltain osin samaa todistelua.

¹⁹⁰ Kaavion tapaukset ovat: L 10/43991, L 09/49467, L 09/47990, L 10/28694, L 10/49370, L 11/2569, L 11/2575, L 11/2570, L 09/11594, L 10/43997, L 09/10852, L 09/42969, L 08/17126, L 10/24357, L 09/11592, L 10/43995. Tapaukset edustavat noin 50 % koko aineistosta, joten johtopäätökset ovat kohtuullisen luotettavat. Kaavion tapausten ulkopuolelle jäävistä tapauksista eritoten L 08/16911 on poikkeuksellinen, koska siinä vaatimukset nousivat kymmeneen miljooniin. Muutoin poisjääneet tapaukset ovat kokoluokaltaan samankaltaisia kuin Kaavion tapaukset, joten kaaviosta pystyy tekemään yleisiä johtopäätöksiä mielestäni luotettavasti.

Kuten Taulukko 2:sta ilmenee, vahingonkorvausvaatimusten suuruus on vaihdellut valtavasti tapausten välillä. Pienimmät vahingonkorvausvaatimukset olivat vain 51 467,07 € ja suurimmat 5 862 541,3 €. Kaavion tapausten ulkopuolelle jäi vielä tapauksia, joissa vaatimukset nousivat vieläkin korkeammiksi.¹⁹¹ Kaavion tapausten vahingonkorvausvaatimusten keskiarvo oli 1 753 734,97 €. Kaikki kantajat valituissa tapauksissa olivat suomalaisia kuntia tai kaupungeja.

Oikeudenkäyntikuluvaatimusten osalta hajonta ei ollut yhtä suurta Taulukko 2:n tapauksissa. Pienimmät oikeudenkäyntikuluvaatimukset olivat 38 644,22 € ja suurimmat 648 938,92 €. Muutoin suurimmassa osassa Taulukko 2:n tapauksista oikeudenkuluvaatimusten määrä oli väliltä 150 000-250 000 €, keskiarvo kuluvaatimuksilla oli 224 390,70 €. Vain kahdessa tapauksessa oikeudenkäyntikuluvaatimusten summa ylitti vahingonkorvausvaatimusten määrän, eli kanteen ajamisen kustannukset olivat suuremmat kuin siitä potentiaalisesti saatava vahingonkorvaus. Näissä tapauksissa oikeudenkäyntikulut olivat hieman yli 200 000 €, kun vaatimusten eli tapauksen taloudellisen intressin määrät olivat 50 000 € ja 100 000 €. Oikeudenkäyntikuluja koskevat luvut ovat molemmissa kaavioissa vain kantajan omasta asianajamisesta aiheutuneet kulut. Mahdollisen kanteen häviämisen sattuessa tulisi niiden

¹⁹¹ Kts. edellinen alaviite ja erityisesti L 08/16911, siinä käräjäoikeusvaiheen vahingonkorvausvaatimukset olivat peräti 22 028 690 euroa.

lisäksi vielä todennäköisesti maksettavaksi vastaajan oikeudenkäyntikulut prosessioikeuden *häviöjä maksaa* –pääsäännön mukaisesti. Näin ollen lopulliset oikeudenkäynnin kustannukset tulisivat tappiotilanteessa olemaan jopa kaksinkertaiset kaavioissa esitettyyn nähden.

Aineistosta on pääteltävissä, että asfalttikartellikanteissa ei ole pyritty tai ainakaan onnistuttu hyödyntämään toisten vastaavien kanteiden todistelua ja aineistoa tehokkaasti. Tämä käy ilmi suuresti vaihtelevasta oikeudenkäyntikulujen määrästä. Kanteet ovat myös niiden luonteesta johtuen sisältäneet enemmän yksilöllistä ainesta, sillä tapausten vahinko syntyi erilaisiin julkisiin hankintoihin tehtyjen tarjousten sisältämästä kartellillisestä, jonka suuruus vaihteli maantieteellisesti ja ajallisesti. Verrattuna puukartellikanteisiin, kilpailutettujen tarjousten suuruus, niiden tekoajankohta sekä tekopaikka ovat vaikuttaneet mahdollisen vahingon suuruuteen.

Yleinen nyrkkisääntö joukkokanteissa on, että mitä enemmän yksilöllisiä vaatimuksia joukkokanteet sisältävät, sitä vähemmän päästään hyötymään yhteisestä käsittelyn tuomista prosessiekonomisista eduista.¹⁹² Asfalttikartellin tapauksessa kirjallisen valmistelun päätyttyä pidettiin kaksi yhteistä valmisteluistuntoa, joita täydennettiin lisäksi kannekohtaisilla istunnoilla. Tämän jälkeen kanteet kumuloitiin ja ne saivat yhteisen pääkäsittelyn. Lopuksi kanteet erotettiin ja niissä annettiin kannekohtaiset tuomiot.¹⁹³ Kanteita käsiteltiin siis yhdessä laajalti, mutta vaihtelevat ja erisuuret oikeudenkäyntikuluvaihtelut viittaavat siihen, että kanteissa oli runsaasti yksilöllistä ainesta, jotka vaativat oman yksilöllisen käsittelynsä. Asfalttikartellikanteissa ei ilmeisesti myöskään käytetty samaa asiamiestä kuten puukartellikanteissa.¹⁹⁴ Tästä johtuen kantajat eivät päässeet hyötymään asianajamisen personaaliunionin tuomista prosessiekonomisista hyödyistä.

Asfalttikartellikanteet erosivat puukartellikanteista siten, että asfalttikartellikanteiden kantajat olivat pääasiallisesti vahvoja taloudellisesti – ne olivat kuntia, kaupunkeja ja valtion laitoksia. Siten oikeudenkäyntikustannusten kasvu ja viivyttäminen eivät vaikuttaneet yhtä

¹⁹² Koulu 2017a, s. 82.

¹⁹³ Koulu 2017b, s. 235.

¹⁹⁴ Tämän osalta en löytänyt luotettavaa kannanottoa puoleen enkä toiseen. Suuri vaihteluväli oikeudenkäymiskustannusten välillä kuitenkin vahvasti indikoi sen puolesta, että asianajaminen ei ollut yhtenäistä. Verrattuna siihen kuinka tarkasti puukartellikanteiden oikeudenkäyntikustannukset olivat tasattu kantajien kesken, tämä tulkinta vaikuttaisi ilmeiseltä.

tehokkaasti kantajiin kuin puukartellikanteissa, joissa kantajajoukko koostui pääasiallisesti yksityishenkilöistä.

4.3 Todistustaakkaa koskevat päätelmät tapauksissa

Vahingon ja sen määrän osoittaminen on tunnetusti kilpailuoikeudellisissa vahingonkorvauskanteissa äärimmäisen vaikeaa. Tämä asia todetaan yksiselitteisesti myös komission käytännön oppaassa.¹⁹⁵ Todistelun haastavuus sekä yleinen tutkimustieto paljaiden kartellien lähtökohtaisesta ja lähes poikkeuksettomasta vahingollisuudesta¹⁹⁶ tulisi allekirjoittaneen mielestä ottaa huomioon todistelun arvioinnissa lähtökohtana. Kun lähestulkoon kaikki paljaat kartellit aiheuttavat vahinkoa ja kartellitoiminnasta kiinnijäämisen mahdolliset seuraukset ovat vakavat: miljoonien seuraamusmaksut, mahdolliset yksityisoikeudelliset korvauskanteet ja merkittävä mainetappio, on perin irrationaalista olettaa, että kukaan ryhtyisi kartelliin ilman, että siitä hyötyisi millään tavalla. Lisäksi suurten yritysten voidaan perusteellisesti olettaa olevan täysin tietoisia kilpailulainsäädännön sisällöstä, etenkin käsittelemissäni tapauksissa.¹⁹⁷ Näin ollen vastaajien väitteisiin kartellin tehottomuudesta tulisi suhtautua terveeseen skeptisesti.

Kysymys kuuluu, minkä vuoksi yritykset ryhtyisivät tietoisesti kartelliin ja altistuisivat siitä seuraaviin massiivisiin seurauksiin, ellei kartelli hyödyttäisi heitä mitenkään?

Puukartellikanteiden oikeudenkäyntiaineistossa tuomioistuin ei mielestäni tuonut esille, että kysymystä olisi perusteellisesti pohdittu. Tästä jää vaikutelma, että asiaan suhtauduttiin kriitikittömästi.

Asfalttikartellitapauksessa sen sijaan asia tiedostettiin avoimesti:

¹⁹⁵ Komission yksiköiden valmisteluasiakirja: Käytännön opas. Vahingon määrittäminen Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 tai 102 artiklan rikkomisesta johtuvissa vahingonkorvauskanteissa. 2013. s. 9. Aiheesta kirjallisuudessa kts. Havu – Kalliokoski – Wikberg 2010, s. 2-3, 69 sekä Kanninen – Saraste – Tammelin 2006, s. 419–440.

¹⁹⁶ Oxeran raportti 2009, s. 90–91 ja Boyer – Kotchoni 2014, s. 26.

¹⁹⁷ Puukartelliin osalliset yritykset Stora Enso ja UPM Kymmene antoivat itseasiassa sitoumuksen komissiolle vuonna 1996, sen jälkeen kun komissio oli todennut yhtiöiden toimien rajoittavan kilpailua. Osapuolet sitoutuivat ”olemaan toimimatta tai ryhtymättä hintoja koskevaan yhteistyöhön muiden metsäteollisuutta harjoittavien yritysten kanssa”. Kilpailuviraston esitys markkinaoikeudelle 2006, s. 7. Näin ollen on täysin kiistatonta, että yritykset tunsivat kilpailusääntöjen sisällön ja olivat tarkoituksellisesti ja täysin tietoisesti osallistuneet kartelliin.

”Kantajalla on todistustaakka vahingon syntymisestä ja sen määrästä. Arvioinnissa on kuitenkin otettava huomioon kartellin luonne lähtökohtaisesti hintatasoon kohottavasti vaikuttavana toimintana. Asiassa ei ole aihetta epäillä kartellin olleen tehoton. Kysymyksessä olevien kilpailunrajoitusten voidaan olettaa tuottaneen niihin osallistuneille yhtiöille sellaista hyötyä, jota niille ei olisi terveen kilpailutilanteen vallitessa syntynyt.”¹⁹⁸

Tuomioistuinten sisäistä pohdintaa ei voida arvioida muuten, kuin tutustumalla oikeudenkäyntiaineiston sisältämiin tuomion perusteluihin. Mielestäni asfalttikartellikanteissa perustelut olivat laadukkaammat ja niissä tuotiin esille terve epäluulo tehottomia kartelleja kohtaan. Tällä en suinkaan tarkoita, että puukartelli oikeudenkäynneissä olisi pitänyt soveltaa käännettyä todistustaakkaa (ikään kuin KilpVahL:n mukainen kartellien vahinko-olettama olisi ollut jo voimassa). Sen sijaan näkisin itse, että vahinko-olettaman lisääminen KilpVahL:n pelkästään kodifioi jo ennestään tunnustetun tosiasian siitä, että kartellit ovat pääsääntöisesti vahingollisia. Näin ollen kokonaisarviossa olisi voitu ottaa huomioon tai vähintään pitää mielessä tämä taloudellinen tosiasia. Käytännössä käräjäoikeus olisi voinut hyväksyä alhaisemman kynnyksen vahingon toteennäyttämislle tai vähintäänkin tuoda ilmi perusteluissaan, että kartellien lähtökohtainen vahingollisuus on otettu huomioon todistelun kokonaisarvioinnissa.

Puukartellikanteiden todistustaakkaa koskevassa pohdinnassa olisi myös tullut ottaa paremmin huomioon asianosaisten näyttömahdollisuudet. Kuten markkinaoikeuden tuomiosta käy ilmi vastaajat järjestivät vuosina 1997–2004 raakapuun hintojen hallitsemiseksi salaisia tapaamisia ja puhelinkeskusteluja, hävittivät tietoisesti kilpailunrajoitusta koskevaa materiaalia ja nimenomaisesti kielsivät henkilöstöään tekemästä tapaamisista kirjallisia muistiinpanoja.¹⁹⁹ Kilpailunrajoituksen salainen luonne ja siitä aiheutuvat näyttövaikeudet olisi mielestäni tullut ottaa paremmin huomioon kantajien todistustaakan laajuutta arvioitaessa. Kantajilla on ollut hyvin rajalliset mahdollisuudet näyttää toteen vastaajien menettelyn yksityiskohtia ja välittömiä vaikutuksia.

¹⁹⁸ Helsingin hovioikeuden tuomio nro 1451, 20.10.2016, drno S 14/1366. s. 146.

¹⁹⁹ MAO:614/09, s. 122–123.

4.4 Vahingon syntymisen ja sen määrän arvioiminen erikseen

Kuten kaikissa kartellitapauksissa, kartellin jäsenten kielletyn toiminnan sisällöstä on saatavissa vain rajoitetusti näyttöä. Molemmissa käsiteltävissä tapauksissa osapuolten taloudelliset asiantuntijatodistajat esittivät toisistaan poikkeavia ja keskenään ristiriitaisia johtopäätöksiä. Kilpailunrajoituksen hintavaikutuksia mallinnettaessa ei ole yleensääkään mahdollista selvittää absoluuttista totuutta siitä, mitä olisi tapahtunut ilman vastaajien lainvastaista toimintaa.²⁰⁰ Tuomioistuimen tehtäväksi jääkin lopulta tehdä perusteltu ja objektiivinen, EU:n tehokkuusperiaate huomioon ottava ratkaisu siitä, kuinka vahvaa näyttöä:

- i) vahingon aiheutumisesta ja
- ii) vahingon määrästä edellytetään.

OK 17 luvun 2 §:n 1 momentin mukaan asianosaisen on näytettävä ne seikat, joihin hänen vaatimuksensa tai vastustamisensa perustuu. Näin ollen kantajalla on todistustaakka niistä seikoista, joihin hän vetoaa vaatimuksensa tueksi, ja vastaajalla on puolestaan todistustaakka niin sanotuista vastaseikoista.²⁰¹

Vahingonkorvausoikeuden systematiikassa vahingon syntymisen todistaminen on yleisesti erotettu kärsityn vahingon määrän todistamisesta. Sama pätee myös kilpailuoikeudellisissa vahingonkorvausasioissa.²⁰²

Vahingon aiheutumista ja vahingon määrää koskevan näytön arvioinnin erottaminen on erityisesti tarpeen siitä syystä, että käräjäoikeuden on OK 17 luvun 2 §:n 3 momentin nojalla arvioitava vahingon määrä, jos määrästä ei ole saatavissa uskottavaa näyttöä taikka se olisi saatavissa vain vaikeuksin tai asian laatuun nähden kohtuuttomilla kustannuksilla tai kohtuuttomalla vaivalla. Mikäli sekä vahingon aiheutumista, että sen määrää arvioidaan yhdessä, ei edellä mainitulla oikeudenkäymiskaaren säännöksellä vahingon määrän arviointia koskien jäisi mitään merkitystä.

Puukartellikanteissa käräjäoikeus ei ole mielestäni erikseen arvioinut vahingon syntymistä vaan se on antanut liikaa painoarvoa taloustieteellisen näytön arvioinnille. Käräjäoikeus on

²⁰⁰ Komission yksiköiden valmisteluasiakirja: Käytännön opas. Vahingon määrittäminen Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 tai 102 artiklan rikkomisesta johtuvissa vahingonkorvauskanteissa. 2013. s. 12.

²⁰¹ HE 46/2014 vp, s. 46.

²⁰² Aine 2016, s. 416–417.

myös suhtautunut varsin kriittikittömän oloisesti vastaajien alaisuudessa olleiden työntekijöiden kertomuksiin.

Mielestäni vahingon syntymistä koskevan arvioinnin ei olisi tullut ensisijaisesti perustua taloustieteelliseen näyttöön, vaan vahingon syntymisen osalta olisi tullut huomioida erityisesti lainvastaisen kilpailunrajoituksen laatu ja menettelyn kokemuserusteinen vahingollisuus. Vähintäänkin käräjäoikeuden olisi tullut tuoda perusteluissaan ilmi, että vahingon syntymistä ja sen määrää on selvästi arvioitu erikseen.

Lisäksi kokonaisuutena arvioiminen edellyttäisi mielestäni tietynlaisen viitekehyksen pitämistä silmällä. Tässä suhteen on mahdollista myös, että kantajan edustajat eivät ole riittävän tehokkaasti onnistuneet todistajien kuulustelussa tuomaan esille tapauksen ja heidän kertomuksiensa ristiriitaisuuksia.

Markkinaoikeuden tuomion mukaan metsäyhtiöt syyllistyivät kiellettyyn hintayhteistyöhön ja tietojenvaihtoon.²⁰³ Tietojenvaihdon muodossa tapahtuvan kilpailunrajoituksen haitallisuus on vahvistettu esimerkiksi asiassa John Deere Ltd. v. komissio²⁰⁴, jossa EU-tuomioistuimien katsoi, että voimakkaasti keskittyneillä oligopolistisilla markkinoilla markkinatietojen vaihto antaa yrityksille mahdollisuuden saada tietoonsa kilpailijoidensa markkina-asetat ja markkinastrategiat sekä on siten omiaan tuntuvasti vääristämään vielä jäljellä olevaa kilpailua yritysten kesken. Vaikka kartelleja on historiallisesti havaittu myyjäpuolella enemmän, ostokartellissa on viime kädessä kyse täysin samasta kielletystä ilmiöstä.²⁰⁵ Tutkimuksissa on lisäksi osoitettu, että mitä suuremman osan markkinoista kilpailurajoitus kattaa, mitä keskittyneemmät markkinat ovat ja mitä kauemmin kilpailurajoitus kestää, sitä suuremmat vaikutukset kilpailurajoituksella tyypillisesti on.²⁰⁶

Puukartellissa kielletty kilpailunrajoitus kattoi voimakkaasti keskittyneillä markkinoilla valtaosan markkinasta ja kesti yli seitsemän vuotta, joten on erittäin todennäköistä, että se on aiheuttanut vahinkoa.

²⁰³ MAO:614/09

²⁰⁴ Asia C-7/95 P, John Deere Ltd. v. Euroopan yhteisöjen komissio, kohdat 85–90. Euroopan yhteisöjen tuomioistuimen tuomio 28.5.1998.

²⁰⁵ Ostokartellit eivät ole mitenkään poikkeuksellisia. Kts. Komission päätökset COMP/38.238 ja COMP/38.281.

²⁰⁶ Komission yksiköiden valmisteluasiakirja: Käytännön opas. Vahingon määrittäminen Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 tai 102 artiklan rikkomisesta johtuvissa vahingonkorvauskanteissa. 2013. s. 47 ja Oxeran raportti 2009, s. 95.

Pelkästään kartellien kokemusperäisen ja tieteellisesti vahvistetun vahingollisuuden perusteella ei kuitenkaan olisi voinut, tai olisi edes tullut voida, tehdä johtopäätöksiä siitä aiheuttiko puukartellikanteiden vastaajien toiminta vahinkoa tässä nimenomaisessa tapauksessa. Sen sijaan objektiivinen tieteellinen näyttö ja kokemusperusteinen tieto kartellien vahingollisuudesta olisi tullut ottaa huomioon kantajien näyttökynnystä harkittaessa.

Tämän seikan sivuuttamisen seurauksena voi olla, että kartellivahinkoa kärsineen näyttökynnys vahingon aiheutumisesta tai sen määrästä voi olla yksittäistapauksessa liian korkea (EU:n tehokkuusperiaate). Jos kokemukseen ja tutkimuksiin perustuva kartellien vahingollisuus sivuutetaan, on vahinkoa kärsineelle taholle kohtuuttomia vaikeuksia saada tälle aiheutunut vahinko korvatuksi.

Helsingin hovioikeuden asfalttikartellituomioissa on mielestäni tuotu esiin vahingon aiheutumista ja sen määrää koskevaa argumentit loogisemmin ja se on koherentti kokonaisuus, josta pystyy selvästi löytämään tuomioistuimen noudattaman ajatusketjun.

Sisällysluettelo

Asian käsittely hovioikeudessa.....	3
Valitus.....	3
Vastaus.....	9
Todistelu.....	16
Hovioikeuden ratkaisu.....	16
Korkeimman hallinto-oikeuden päätöksen oikeusvoimavaikutuksesta.....	16
Korkeimman hallinto-oikeuden päätöksen todistusvaikutuksesta.....	18
Euroopan unionin oikeuden soveltaminen.....	18
Vastuuperusteet.....	22
Sopimuksen pätemättömyys.....	22
Vahingonkorvauslakiin perustuva korvausvastuu.....	25
Kilpailunrajoituksista annettuun lakiin perustuva korvausvastuu.....	26
Syy-yhteys.....	30
Yhteisvastuullinen korvausvastuu sekä korvausvelvollisten keskinäinen vastuunjako ja takautumis- oikeus.....	31
Niin sanotun taloudellisen seuraannon soveltaminen.....	32
Velan vanhentuminen.....	37
Kilpailunrajoituksia koskeva näyttö.....	47
Vahingon määrä.....	81
Taloustieteelliset tutkimukset ja niitä koskevat arvioinnit.....	81
Vahingon aiheutumista ja määrää koskeva muu kuin taloustieteellinen todistelu.....	100
Johtopäätökset vahingon määrästä.....	105
Tuottokoron maksuvelvollisuus.....	106
Viivästyskorko korvausvelalle.....	108
Johtopäätökset Naantalın kaupungin osalta.....	109

Kuvio 1: Sisällysluettelo Helsingin hovioikeuden tuomiosta asiassa Naantalın kaupunki vs. Lemminkäinen Oyj, tuomio nro 1462, drno S 14/1376.

Kuten Kuva 1:stä näkee, hovioikeus on asfalttikartellitapauksessa käsitellyt taloustieteellistä näyttöä vahingon määrää koskevassa osiossa ja erillään muusta todistelusta. Jo tästä suhteellisen yksinkertaisesta jaottelusta pystyy päättämään, että vahingon syntymisen ja sen määrää koskeva todistelu on tunnistettu eri asioiksi ja ne ovat siten olleet itsenäisesti ja erillään pohdittavina. Vastaavanlaista selvyttä perusteluiden läpinäkyvyydessä olisin toivonut myös puukartellitapauksissa. Erityisesti siksi, että oikeudenkäyntiaineistot olivat molemmissa tapauksissa todella pitkiä ja raskaita. Sisällysluettelon muodossa tapahtunut jäsentäminen olisi myös ollut molempien oikeudenkäynnin osapuolten kannalta toivottava seikka, sillä selkeät perustelut ovat omiaan luomaan luottamusta tuomioistuimen toimintaa kohtaan sekä ratkaisun oikeellisuuteen.

4.5 Kilpailunrajoitusaikaa koskevat perustelut

Taloustieteellisten todistelun kannalta on äärimmäisen tärkeää tietää kilpailunrajoitusaika, sillä monet taloustieteelliset menetelmät vahingon määrän löytämiseksi perustuvat vertailuun kartelliperiodin ja sen jälkeisen tai sitä edeltävän ajan välillä.

Vertailua hyödynnettiin esimerkiksi puukartelliasiassa kantajan asiantuntijoiden Harjusen ja Määtän ekonometrisessä indikaattorimuuttujamenetelmässä.

Helsingin käräjäoikeus suhtautui puukartelliasiassa kilpailunrajoitusaikaan mielestäni epäloogisesti.

Käräjäoikeus toteaa Kilpailunrajoitusaikaa koskevassa osiossa seuraavasti:

”Harjusen ja Määtän tutkimuksissa kilpailunrajoitusajan katsotaan päättyneen vuoden 2004 lopussa. Harjunen ja Tukiainen ovat käräjäoikeudessa myöntäneet, että jos laskelmat tehdään niin, että kilpailunrajoitusten katsotaan päättyneen huhtikuussa 2004, mikään heidän malleistaan ei osoita havaittavaa vahinkoa millekään puulajille.”

Tohtori Claus Kastberg Nielsenin kertomana on selvinnyt, että vahinkovaikutus ilmaantuu vasta, kun kilpailunrajoitusajan katsotaan päättyneen elokuun 2004 lopussa ja se kasvaa joulukuun 2004 loppua kohden siirryttäessä.”

”Määritellössään kilpailunrajoitusajan vuoden 2004 loppuun Harjunen, Määtä ja Tukiainen ovat olettaneet, että Metsäliitto ja Stora Enso jatkoivat kartellitoimintaa vielä senkin jälkeen, kun UPM oli ilmoittanut kilpailunrajoituksesta kilpailuvirastolle 3.5.2004. Lisäksi he ovat olettaneet, että myös UPM jatkoi aiemmin saamiensa tietojen hyödyntämistä. Asiassa ei kuitenkaan ole esitetty mitään selvitystä tämän oletuksen tueksi.”²⁰⁷

Käräjäoikeus piti kantajien asiantuntijoiden tutkimusta epäluotettavana ja virheellisesti tehtynä, koska siinä kartelliperiodi oli määritelty päättymään myöhemmin kuin huhtikuussa 2004.²⁰⁸ Käräjäoikeuden tulkinta kilpailunrajoitusajasta on mielestäni vahvasti kyseenalaistettavissa, koska siinä ei selvästi oteta huomioon kartellin jälkivaikutusta. Väite, että lähes kahdeksan vuotta kestäneen lainvastaisen kilpailunrajoituksen vaikutus

²⁰⁷ Helsingin käräjäoikeuden tuomio nro 17/43744, 31.8.2017, dnro L 11/52989. s. 44-45.

²⁰⁸ Huomattavaa tosin on, että käräjäoikeus kritisoi myöhemmin tutkimuksia myös niiden laadun ja laajuuden vuoksi. Toisaalta käräjäoikeus toteaa, että kilpailunrajoitusajan ”väärän” päättymisajan vuoksi Harjusen, Määtän ja Tukiaisen laatimat asiantuntijalausunnat eivät osoita kantajien kärsineen vahinkoa – mikä on indisio siitä, että kilpailunrajoitusajan määrittäminen oli merkittävin tekijä lausuntojen epäuskottavuudessa.

raakapuumarkkinoiden hintatasoon olisi päättynyt kuin veitsellä leikaten esimerkiksi toukokuussa 2004 UPM:n oltua yhteydessä Kilpailuvirastoon ei ole uskottava.

Varsinkin ottaen huomioon, että markkinoilla ei ole tapahtunut välittömästi kilpailunrajoituksen päätyttyä muita merkittäviä muutoksia eikä yksikään osapuoli ole luonnollisesti edes tiennyt mikä on kilpailullinen hintataso seitsemän vuoden kartellin jälkeen.

Kartellin jäsenillä on joka tapauksessa ollut hallussaan kilpailunrajoituksen kautta saatuja liikesalaisuuksia toistensa käyttäytymisestä, mikä on auttanut ennustamaan kilpailijoiden hinnoittelua ja pitämään hinnat vastaajille edullisella tasolla.

Kartellin jäsenillä on lisäksi ollut sekä kilpailunrajoitustutkintaan, että omaan välittömään tulokseensa liittyviä kannustimia pitää aiempi hintataso kilpailunrajoituksen päättymisestä huolimatta. Tämä johtuu yksinkertaisesti jo siitä, että asiaa ryhdyttiin tutkimaan Kilpailuvirastossa vasta UPM:n ilmiannon seurauksena eikä vastaajilla ollut mitään syytä muuttaa hinnoitteluaan vielä tuossa yhteydessä. Tässä tulee myös muistaa, että Metsäliitto ja Stora Enso kiistivät koko kilpailunrajoituksen olemassaolon vuonna 2004, eikä ole uskottavaa, että yhtiöt olisivat olleet valmiita nostamaan puun hintoja ja siten epäsuorasti tunnustamaan menettelynsä olemassaoloa ja vahingollisuutta.

Vuosia kestäneen kilpailunrajoituksen aikana saatu informaatio kilpailijoiden hinnoista ja kustannuksista ei tietenkään menetä heti relevanssiaan. Erityisesti koska ala ei ole altis suurille muutoksille ja yhtiöt kilpailevat pääasiassa puusta maksamallaan hinnalla. Pitkäkestoisen kilpailunrajoituksen aikana hioutuneet yhteistoimintamenetelmät voivat mahdollistaa yhteistoiminnan jatkamisen ns. hiljaisena kollusiona ilman nimenomaisia kartellikokouksia tai -sopimusta. Euroopan komissio on kilpailunrajoitusvahinkojen määrittämistä koskevassa käytännön oppaassaan vahvistanut, että erityisesti oligopolistisilla markkinoilla kartellin jäsenet voivat käyttää kartellin toiminnan kautta saamia tietoja käyttäytymisensä yhteensovittamiseen jälkeenpäin rikkomatta kilpailusääntöjä.²⁰⁹ Kuten

²⁰⁹ Komission yksiköiden valmisteluasiakirja: Käytännön opas. Vahingon määrittäminen Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 tai 102 artiklan rikkomisesta johtuvissa vahingonkorvauskanteissa. 2013. s. 19. ”Erityisesti oligopolistisilla markkinoilla ongelmana voi olla myös se, että kartellin jäsenet voivat käyttää kartellin toiminnan kautta saamia tietoja käyttäytymisensä yhteensovittamiseen jälkeenpäin rikkomatta 101 artiklaa.” kohta 45.

aikaisemmin todettua, metsäyhtiöillä oli noin 80 prosentin markkinaosuus kotimaisista raakapuumarkkinoista²¹⁰, eli markkinat olivat kiistattomasti oligopolistiset.

Näin ollen käräjäoikeuden tulkinta siitä, että kantajan asiantuntijalausunnat ovat virheellisiä sen vuoksi, että niissä kartellivaikutuksen oletetaan jatkuvan UPM Kymmenen tekemän ilmoituksen jälkeenkin, on mielestäni väärä. Käräjäoikeuden tulkinta on myös kantajien kannalta erityisen kriittinen, koska vahinkovaikutus näkyy tutkimuksissa vasta kun kilpailunrajoitusaikaa jatketaan 2004 vuoden elokuuhun ja se vahvistuu lähestyttäessä vuoden loppua.

On järjetöntä ajatella, että Stora Enso ja Metsäliitto nostaisivat ostohintojaan – selittämättömästi ja ilman muuta järkevää perustetta kuin kartellivaikutuksen loppuminen, samalla kun he kiistävät kartellin olemassaolon ja ovat mahdollisesti alttiita kilpailuoikeudellisille sekä yksityisoikeudellisille seuraamuksille. Puhumattakaan siitä, että ostohintojen nosto laskisi luonnollisesti heidän välitöntä tulostaan ja osoittaisi kilpailunrajoituksen olleen olemassa ja tehokas.

Tilanne on ongelmallinen kantajien oikeusturvan kannalta, sillä on hyvin vaikeaa, ellei peräti mahdotonta todistaa yritysten hyödyntäneen hiljaista, vuosien saatossa saamaansa tietoa kilpailijoidensa hinnoittelusta ja strategioista.

4.6 Taloustieteelliset tutkimukset ja vahingon arvioiminen OK 17:2.3:n nojalla

Kärsityn vahingon korvaamisella pyritään asettamaan vahingonkärsijä siihen asemaan, jossa hän olisi ollut, jos kiellettyä kilpailunrajoitusta ei olisi tapahtunut.

Määritettäessä vahingon määrää kilpailunrajoituksesta pitää saada mahdollisimman luotettavasti selville, mitä olisi todennäköisesti tapahtunut ilman rikkomista. Tästä hypoteettisesta tilanteesta ei voida tehdä suoraan havaintoja. Sen vuoksi on tarpeen tehdä jonkinlainen arvio, jotta saataisiin viiteskenaario, johon todellista tilannetta voidaan verrata.

²¹⁰ MAO:614/09, s. 124.

Tätä viiteskenaariota kutsutaan *skenaarioksi ilman rikkomista* tai *kontrafaktuaaliseksi skenaarioksi*.²¹¹

Markkinoiden kehittymisestä ilman kilpailunrajoitusta ei voida koskaan päästä täyteen varmuuteen, joten epävarmuutta on siedettävä ja parhaimmillaankin saatavilla on vain uskottava estimointi markkinoiden hypoteettisesta kehittymisestä. Lisäksi vielä se, ettei useimmissa tapauksissa ole saatavilla kaikkea relevanttia tietoa tai niihin ei päästä käsiksi, pahentaa entisestään mallinnusten rajoituksia.

Näin ollen kärsitylle vahingolle ei voida antaa vain yhtä oikeaa arvoa vaan ainoastaan parhaita arvioita, jotka perustuvat olettamuksiin ja likiarvoihin.²¹²

Käräjäoikeus toteaa itsekin tuomionsa perusteluissa, että:

*”Käräjäoikeudelle on heidän [professori Otto Toivasen ja tohtori Jorge Padillan] kertomustensa perusteella syntynyt käsitys, että kenelläkään ei ole sellaista asiantuntemusta, jonka perusteella hän pystyisi rakentamaan täydellisen mallin, joka ottaisi huomioon kaikki ne tekijät, joiden perusteella raakapuun hinta markkinoilla määräytyy yli ajan.”*²¹³

Silloin kun vahingon määrästä on epäselvyyttä, voi tulla sovellettavaksi OK 17:2.3 jonka mukaan, jos yksityisoikeudellisen saatavan määrästä ei ole saatavissa uskottavaa näyttöä taikka se olisi saatavissa vain vaikeuksin tai asian laatuun nähden kohtuuttomilla kustannuksilla tai kohtuuttomalla vaivalla, tuomioistuin arvioi määrän. Tätä säännöstä sovellettiin muun muassa asfalttikartellitapauksissa. Soveltaessa mainittua säännöstä asfalttikartellikanteessa hovioikeus totesi, että:

*”Hovioikeus katsoo, että kartellilisää ei ole edellä selostetut todistajankertomukset suuntaa antavina seikkoina huomioon ottaen perusteita arvioida kovin alhaiseksi, esimerkiksi muutaman prosentin suuruisiksi osuudeksi urakkahinnoista. Kartellilisän arviointiin liittyvät huomattavat epävarmuustekijät huomioon ottaen, kun arvioidaan uskottavaa kartellilisän määrää, arvioinnin tulee toisaalta perustua varovaisuuteen.”*²¹⁴

²¹¹ Komission yksiköiden valmisteluasiakirja: Käytännön opas. Vahingon määrittäminen Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 tai 102 artiklan rikkomisesta johtuvissa vahingonkorvauskanteissa. 2013. s. 11.

²¹² Komission yksiköiden valmisteluasiakirja: Käytännön opas. Vahingon määrittäminen Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 tai 102 artiklan rikkomisesta johtuvissa vahingonkorvauskanteissa. 2013. s. 12.

²¹³ Helsingin käräjäoikeuden tuomio nro 17/43731, 31.8.2017, drno L 11/53959. s. 49.

²¹⁴ Helsingin hovioikeuden tuomio nro 1452, 20.10.2016, drno S 14/1367, s. 129.

Tässä vaiheessa on syytä todeta, että todistelun valtava määrä ja sen monimutkaisuus huomioon ottaen, tässä tutkimuksessa ei voida käydä sitä läpi yksityiskohtaisesti vaan tavoitteenani on löytää paralleleja asfaltti- ja puukartellitapausten välillä sekä arvioida tuomioistuimen tekemiä ratkaisuja yleisesti.

Puukartellitapausten kantajat perustivat väitteensä ensisijaisesti kauppatieteen maisteri Oskari Harjusen ja oikeustieteen tohtori Kalle Määtän 30.4.2012 laatimaan asiantuntijalausuntoon, Harjusen 7.6.2006 laatimaan asiantuntijalausuntoon, valtiotieteen tohtori Janne Tukiaisen 7.6.2013 laatimaan asiantuntijalausuntoon sekä Harjusen ja Tukiaisen yhdessä 20.2.2014 laatimaan asiantuntijalausuntoon, joiden kaikkien varsinaiset ekonometriset mallinnukset ovat Harjusen tekemiä. Harjunen ja Määttä ovat arvioineet puukartellin vahinkovaikutuksia soveltamalla ekonometrista indikaattorimuuttujamenetelmää.²¹⁵

Harjusen mallinnuksen tuloksena oli, puulajista riippuen, että kantajat olivat saaneet noin 10–22 % alhaisemman hinnan myymästään puutavarasta.²¹⁶

Käräjäoikeuden esittämä kritiikki Harjusen ja Määtän mallia kohtaan liittyi ensisijaisesti siihen, että kartellin vaikutusten oletettiin jatkuneen 2004 vuoden loppuun saakka. Tämä oletus on mielestäni ollut oikea, kuten totesin edellisessä kappaleessa. Lisäksi Harjusen ja Määtän tutkimusta kritisoitiin sen käyttämän aineiston niukkuudesta.

Vastaajan taloustieteellisiä tutkimuksia arvioitaessa käräjäoikeus toi esille, miksi se piti vastaajan tuottamia tutkimuksia luotettavimpina kuin kantajien. Sen mukaan:

”Vastaajien asiantuntijalausunnoissa kilpailunrajoituksen päättymisaika vastaa markkinaoikeuden päätöksessä todettua päättymisaikaa vuoden 2004 alussa, mitä ajankohtaa myös tämän vahingonkorvausoikeudenkäynnin yhteydessä vastaanotettu todistelu edellä selostetusti yhdenmukaisesti tukee. Toisin kuin erittäin suppean materiaalin pohjalta tehty Harjusen tutkimus, vastaajien taloustieteelliset selvitykset on tehty laajan aineiston pohjalta siten, että siinä on riittävästi havaintoja sekä kilpailunrajoitusjaksolta että sen jälkeiseltä ajalta.”²¹⁷

²¹⁵ Helsingin käräjäoikeuden tuomio nro 17/43727, 31.8.2017, drno L 11/53036. s. 42.

²¹⁶ Ibid, s. 42-43. Tarkat prosenttimäärät olivat puulajeittain: mäntykuidusta 8 – 22 prosenttia, kuusikuidusta noin 0 – 22 prosenttia, koivukuidusta noin 10 – 31 prosenttia, mäntytukista ja kuusitukista noin 13 prosenttia sekä koivutukista noin 10 prosenttia. Kuusikuitu oli ainoa puulaji, jossa kartellin vaikutus oli epäselvä (0 – 22 prosenttia).

²¹⁷ Ibid, s. 57.

Käräjäoikeus myös mainitsee, että Harjunen ja Tukiainen ovat vastaajien laajan aineiston pohjalta tekemissään uusissa tutkimuksissa havainneet merkittäviä kartellivahinkoja, kun he ovat määritelleet kilpailunrajoitusajan vuoden 2004 loppuun.²¹⁸

Näin ollen vaikuttaisi siltä, että kilpailunrajoitusajan määrittely on ollut ratkaisevassa asemassa oikeudenkäynnissä, kun sekä kantajan että vastaajan aineiston pohjalta havaitaan kartellivahinkoja riippuen siitä, määritelläänkö kilpailunrajoitusaika 2004 vuoden toukokuulle vai vuoden loppuun. Edellisessä kappaleessa todetuista perusteista, en näe käräjäoikeuden ratkaisua kilpailunrajoitusajan suhteen perusteltuna.

Muutoin oma asiantuntemukseni taloustieteellisistä mallinnuksista ei riitä tekemään arviota tutkimusten luotettavuudesta.

Mikäli kilpailunrajoitusajassa olisi otettu huomioon kartellin jälkivaikutus, olisi tuomioistuimen ratkaisu voinut olla erilainen. Nyt vahinkoa ei todettu aiheutuneen ollenkaan, joten vahingon arvioimiseen OK 17:2.3:n nojalla ei ollut tarvetta tai syytä.

5. KEHITYSEHDOTUKSIA

Olen pyrkinyt tutkielmassani tuomaan ilmi käytännön tapausten ja teorian kautta ongelmia, joita kilpailuoikeudellisten vahingonkorvausjokkokanteiden kantajat kokevat.

Tehokkaan ja toimivan kollektiivisen oikeussuojan kehittäminen olisi yhteiskunnan intressien mukaista, sillä siten saavutettaisiin paitsi tyydyttävä tila *access to justice* – näkökulmasta niin myös parannettaisiin kilpailuoikeudellisen preventiofunktion toimivuutta. Monet Suomessa kohtaamamme ongelmat ovat olleet esillä myös muiden EU-jäsenvaltioiden oikeuskäytännössä ja niihin on esitetty erilaisia ratkaisuja²¹⁹, joilla on mielestäni potentiaalia toimia myös kotimaisessa oikeusjärjestyksessämme.

Tässä kappaleessa käsittelen kehitysideoita, jotka voisivat auttaa tehostamaan kartelleista johtuvien massavahinkojen ajamista ja siten parantamaan *access to justice* –periaatteen toteutumista siltä osin.

²¹⁸ Helsingin käräjäoikeuden tuomio nro 17/43727, 31.8.2017, drno L 11/53036. s. 53.

²¹⁹ Kts. mm. Flavian 2015, s. 287-288, jossa todetaan tyhjentävästi että ”*the evidence from Israel shows that an opt-in mechanism does not work*”; Reform of Collective Redress 2008, s. 157.

5.1 Laajennettu tietojensaantioikeus eli ns. discovery-instituutio

Kartellivahingon todistaminen osoittautui ylivoimaiseksi tehtäväksi puukartellioikeudenkäynneissä ja niissä yksi merkittävä tekijä oli todistusaineiston hankintaan liittyvät vaikeudet. Ongelma kyseisessäkin tapauksessa syntyi siitä, että kilpailuoikeuden rikkomisen todisteet ovat pääsääntöisesti rikkomiseen syyllistyneen tahon hallussa eikä oikeusjärjestyksessämme ole tehokkaita tapoja saada niitä haltuun.²²⁰

Todisteiden saaminen kilpailunvastaisen toiminnan aiheuttamasta vahingosta on ollut tutkimuksen mukaan yksi suurimpia kompastuskiviä kaikkialla Civil law –maissa, joista pääsääntöisesti puuttuu Yhdysvalloissa tunnettu discovery-instituutio.²²¹

Discovery-instituutiolla tarkoitetaan, että oikeudenkäynnin osapuolet voivat vaatia oikeudenkäyntiin liittyviä asiakirjoja nähtäväkseen. Discoveryn tarkoituksena on tuoda esiin oikeudenkäynnin kannalta merkityksellinen asiakirja-aineisto ja siten parantaa tuomion materiaalista oikeellisuutta.²²²

Suomessa tuomioistuin voi asianosaisen pyynnöstä velvoittaa vastapuolen tai kolmannen osapuolen esittämään tämän hallussa olevan yksilöidyn asiakirjan tuomioistuimelle, jos sillä oletetaan olevan merkitystä todisteena.²²³ Tätä kutsutaan editiovelvollisuudeksi ja asiakirjaa koskevaa vaadetta puolestaan editiovaatimukseksi. Tällä ei kuitenkaan usein tyydytä asianosaisten tiedonsaantitarpeita, sillä editiovaatimuksilta on yleisesti vaadittu todella tarkkaa yksilöintiä. Niistä on pitänyt pystyä kertomaan muun muassa asiakirjatyypin, todistusteeman, laatimisajankohta ja asiakirjan merkityksellisyys todisteena.²²⁴

Korkeat yksilöintivaatimukset johtavat siihen, että editiovaatimuksen tekeminen on erittäin haastavaa, erityisesti koska se on pääsääntöisesti tehtävä jo kanteen valmisteluvaiheessa.²²⁵

Käytännössä editiovaatimuksen tekijän tulee tietää suhteellisen tarkasti vastapuolen hallussa oleva asiakirja, jotta vaade menestyisi. Silloinkin kun riittävä yksilöinti on saavutettu, voi vastapuoli kiistää asiakirjan olemassaolon. Tällöin tuomioistuin voi asettaa veloitteen

²²⁰ Havu – Kalliokoski – Wikberg 2010, s. 150.

²²¹ Koulu 2017a, s. 33; Ashurst report 2004, s. 11.

²²² Tiainen 2008, s. 126; Leppänen 1998, s. 405.

²²³ Editiovelvollisuus seuraa OK 17:40:stä. Lisäksi siviiliprosessin valmistelua koskevassa OK 5 luvussa on säännös, jonka tarkoituksena on auttaa asianosaista selvittämään vastapuolen hallussa olevia todisteita. OK 5:20.2, jonka mukaan ”Asianosaisen on lisäksi vastapuolen pyynnöstä ilmoitettava, onko hänen hallussaan sellainen vastapuolen riittävästi yksilöimä kirjallinen todiste tai esine, jolla voi olla merkitystä asiassa.”

²²⁴ Lappalainen 2001, s. 194-195.

²²⁵ HE 15/1990 vp, s. 106.

tehosteeksi uhkasakon tai määrätä, että ulosottomiehen on tuotava asiakirja tuomioistuimelle (OK 17:40). Tarkan yksilöintivaatimusten vuoksi editiovaatimusten hyödyllisyys todisteiden saamisen keinona on huomattavasti rajatumpi kuin discovery-instituutiossa, jossa asiakirjojen yksilöintiä samalla tasolla ei ole vaadittu.

Discovery-instituution omaksuminen Suomessa olisi huomattava helpotus kilpailuoikeudellisen vahingonkorvauskanteen kantajalle. Kantajan tiedonsaantioikeuden laajentamisella lievennettäisiin osapuolten tiedollista epäsymmetriaa²²⁶ ja helpottaisi kanteen menestyksen arvioimista²²⁷.

Euroopan unionin tasolla on myös huomioitu tietojensaannin tehostamisen tarpeellisuus kilpailuoikeudellisten vahingonkorvauskanteiden kannalta, sillä 26.11.2014 annetun Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivin (2014/104/EU) 5 artiklan 2 kohdan mukaan jäsenvaltioiden on varmistettava, että kansalliset tuomioistuimet pystyvät määräämään esitettäväksi yksilöityjä yksittäisiä todisteita tai olennaisia todisteiden ryhmiä, jotka on määritelty niin täsmällisesti ja suppeasti kuin asianmukaisiin perusteluihin sisältyvien kohtuudella käytettävissä olevien tosiseikkojen perusteella.²²⁸

Tosin direktiiviä edeltäneessä Euroopan parlamentin mietinnössä asenne discoveryn kaltaista tiedonsaannin tehostamista kohtaan oli hyvin negatiivinen, mietinnön mukaan ”velvollisuus paljastaa asiakirjoja kantajille on enimmäkseen tuntematon käsite Euroopassa, eikä sitä tulisi sisällyttää horisontaaliseen kehykseen”.²²⁹

Discovery-instituutio on nähty nimenomaan riskinä yrityksille. Esimerkiksi Komissio on pelännyt, että mahdolliset Yhdysvalloista esitetyt discovery vaatimukset koskien kilpailuoikeudellisten rikkomusten myöntäviä *leniency* hakemuksia voisivat heikentää *leniency* järjestelmän houkuttelevuutta Euroopassa. Komissio onkin ilmoittanut, ettei se suostu luovuttamaan yhdysvaltalaisille tuomioistuimille tällaista asiakirja-aineistoa.²³⁰

Lisäksi komission tiedonantoon sakoista vapauttamisesta ja sakkojen lieventämisestä kartelleja koskevissa asioissa lisättiin kohta, jonka mukaan kaikki komissiolle tiedonannon

²²⁶ HE 83/2016 vp, s. 16.

²²⁷ Koulu 2017a, s. 74.

²²⁸ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi tietyistä säännöistä, joita sovelletaan jäsenvaltioiden ja Euroopan unionin kilpailuoikeuden säännösten rikkomisen johdosta kansallisen lainsäädännön nojalla nostettuihin vahingonkorvauskanteisiin, annettu 26.11.2014, 2014/104/EU. s. 12.

²²⁹ Euroopan parlamentin mietintö kollektiivisia oikeussuojakeinoja koskevasta johdonmukaisesta eurooppalaisesta lähestymistavasta, 2011. s. 9.

²³⁰ Tiainen 2008, s. 130.

perusteella esitetyt kirjalliset selvitykset kuuluvat komission asiakirjavihkoon eikä niitä saa paljastaa eikä käyttää muuhun tarkoitukseen kuin EY:n perustamissopimuksen 81 artiklan noudattamisen valvontaan.²³¹ Komissio on mennyt niinkin pitkälle *leniency* materiaalia koskevien discovery vaatimusten estämisessä, että se julkaisi *amicus curiae* –kirjelmän tapauksessa, jossa vastaajan hallussa ollut *leniency*-hakemusta vaadittiin discoveryn perusteella ja vaatimukseen myönnyttiin. *Amicus curiae* –kirjelmässä komissio vetosi positiiviseen kohteliaisuusperiaatteeseen ja vaati yhdysvaltalaisista tuomioistuimista olemaan myöntämättä discoveryä.²³²

Discovery-instituutio olisi suomalaisen oikeusjärjestelmään niin kutsuttu prosessioikeudellinen siirännäinen common law –oikeuskulttuurista, jossa kollektiivinen oikeus on kehittynyt huomattavasti pidemmälle.²³³ Se tulisi sovittaa suomalaiseen oikeuskulttuuriin ja sen ei tarvitsisi olla samanlainen kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa. Lähtökohtaisesti prosessioikeudellisia menettelytapoja on pidetty siirtämiskelpoisina.²³⁴

Discoverystä seuraavat suurimmat edut, eli osapuolten tiedonsaannin parantaminen, voitaisiin saavuttaa jo pelkästään laajentamalla editiovaatimuksen käyttöalaa ja vähentämällä asiakirjan yksilöinnin vaatimuksia. Kysymykseksi nousisi myös se, että sovellettaisiinko discovery tyyppistä järjestelmää vain kilpailuoikeudellisiin kanteisiin vai yleisesti kaikkiin asiaryhmiin. Suurin tarve tällaiselle menettelylle on mielestäni käsiteltyjen kartellitapausten kaltaisissa oikeudenkäynneissä, joissa todisteet ovat pääsääntöisesti vastapuolen hallussa. Toisaalta erilainen kohtelu kanteen asiaryhmästä riippuen olisi yhdenvertaisuusperiaatteen kannalta ongelmallista ja voisi johtaa muutenkin epätoivottuihin lopputuloksiin. Mielestäni mahdollinen kompromissiratkaisu olisi antaa tuomareille mahdollisuus tapauskohtaisesti sallia discoveryn kaltainen laajempi ja yksilöimättömämpi editiovaatimus. Sen tulisi olla asianosaisten itse pyytämä ja ennen sitä koskevaa päätöstä tulisi luonnollisesti myös kuulla vastapuolta. Tuomari voisi sitten punnita tilanteen erityispiirteet huomioiden, onko kanteen kannalta potentiaalisesti relevantti aineisto vastapuolen hallussa.

²³¹ Komission tiedonanto sakoista vapauttamisesta ja sakkojen lieventämisestä kartelle- ja koskevissa asioissa. EUVL C 298, 8.12.2006, s. 17–22, kohta 33.

²³² Nordlander 2004, s. 651.

²³³ Koulu 2017a, s. 72.

²³⁴ Koulu 2017a, s. 78.

Ottaen huomioon yleisen epäluulon ulkomaisia (ja erityisesti amerikkalaisia²³⁵) oikeudellisia siirännäisiä kohtaan sekä ihmisille yleisesti tyypillisen muutosvastaisuuden, en ole toiveikas, että tältä osin prosessioikeudessa olisi odotettavissa muutoksia lähiaikoina.

Nähtäväksi jää, tullaanko discoveryn kaltaista järjestelmää omaksumaan missään muodossa tulevaisuudessa. Kilpailuoikeudellisten vahingonkorvausjoukkokanteiden kannalta sitä voi vain toivoa, sillä oikeuskirjallisuudessa discovery-instituution tapaisen laajennetun tiedonsaantioikeuden käyttöönotto on nähty jopa välttämättömänä, jotta kilpailuoikeudelliset vahingonkorvauskanteet voisivat yleistyä.²³⁶

5.2 Ryhmäkanteen kehittäminen

Tutkielman analyysit käsitellyistä oikeustapauksista ovat nostaneet esille monia ongelmia joukkokanteiden käyttämisestä pääasiallisena instrumenttina ajamaan kilpailuoikeudellisista rikkomuksista johtuvia vahingonkorvauskanteita. Ongelmaksi nousee erityisesti se, että kustannukset yksittäiselle kantajalle ovat joukkokanteiden kollektiivisuuden suomista synergia- ja tehokkuuseduista huolimatta huomattavat.²³⁷

Prosessikynnyksen korkeudesta kärsivät erityisesti heikoimmassa asemassa olevat potentiaaliset kantajat, kun taas vahvat toimijat, jollaiseksi esimerkiksi monet asfalttikartellitapauksen kantajat lukeutuivat, voivat joka tapauksessa turvautua yksilölliseen oikeussuojaan eivätkä he ole ensisijaisesti kollektiivisen oikeussuojan tarpeessa.

Toinen merkittävä ongelma joukkokanteiden käyttämisessä pääasiallisena instrumenttina on se, että erityisesti suhteellisten pienten rahallisten intressien tapauksissa suurin osa potentiaalisista vahingonkärsijöistä ei koskaan ryhdy vaatimaan oikeuksiaan – tähän vaikuttavia seikkoja olen käsitellyt kattavasti jaksossa 1.2, oikeudenkäyntien välttämisen syynä on paitsi ekonominen prosessikynnys niin myös kanteen aiheuttamat henkinen ja psykologinen stressi, yleinen oikeudenkäyntiaversio tai pelkästään se, ettei potentiaalinen kantaja välttämättä ikinä saa tietää mahdollisuudesta saada vahingonkorvausta. Kuten

²³⁵ Koulu 2017a, s. 113, jossa Koulu toteaa: ”Yhtä kaikki on myönnettävä se tosiasia, että Euroopassa tunnetaan ksenofobiseksi luonnehdittua pelkoa amerikkalaistyylisestä kehitystä kohtaan.”

²³⁶ Havu – Kalliokoski – Wikberg 2010, s. 151, jossa viitataan Wahl 2006a, s. 70-71.

²³⁷ Katso esimerkiksi Kaaviot 1 ja 2 oikeudenkäyntikuluvaateista, ne osoittavat kulujen nousevan huomattaviksi jo käräjäoikeus vaiheessa – puhumattakaan niiden suuruudesta, mikäli kanne etenisi hovioikeuteen tai Korkeimpaan oikeuteen asti.

prosessikynnyksen kohdalla, myös tässä erityisesti heikoimmassa asemassa olevat potentiaaliset kantajat ovat suurimassa vaarassa jäädä vaille oikeuksiaan. Vahvojen toimijoiden (tavanomaisesti suurten yritysten, kuntien tai valtioiden) on helpompi kantaa oikeudenkäynnin henkinen rasitus, samoin heillä on yleisesti paremmat tiedolliset ja taidolliset edellytykset tunnistaa vahingon sattuminen ja kyky reagoida siihen nostamalla kanne. Näin ollen pelkkä joukkokanteisiin turvautumisen mahdollisuus jättää juuri tärkeimmän kohderyhmän ilman varsinaista suojaa. Itsestään selvin ratkaisu olisi suomalaisen ryhmäkanteen kehittäminen paikkaamaan tätä ilmeistä oikeuden saatavuuden (*access to justice*) aukkoa.

5.2.1 Välttämätön soveltamisalan laajennus

Suomen RyhmäKL on antanut yksinomaisen kanneoikeuden kuluttaja-asiamiehelle (RyhmäKL 4 §) ja lain hallituksen esityksen mukaisesti vain kuluttajasuhteita koskevissa riita-asioissa kuluttaja-asiamiehen toimivaltuuksien mukaisessa laajuudessa.²³⁸

Nykyisellään kilpailuoikeudelliset vahingot ovat täten *de facto* lain soveltamisalan ulkopuolella.²³⁹ Ensisijainen edellytys ryhmäkanteen käytölle olisi siten lain soveltamisalan laajennus koskemaan myös kilpailuoikeudellisia vahinkoja. Lyhyt katsaus ryhmäkannelain säätämisen historiaan osoittaa, että rajoitettu soveltamisala on ollut seurausta teollisuuden (jotka yleisesti voidaan olettaa olevan potentiaaliset vastaajat ryhmäkanteissa) lobbauksen tehokkuudesta. Lopulta jäljelle jääneet vaihtoehdot olivat lain säätämättä jättäminen tai sen säätäminen hyvin minimalistisena.²⁴⁰

Pohjoismaisessa kehikossa tarkasteltuna Suomen RyhmäKL on varsinainen kummajainen, sillä kaikissa muissa pohjoismaissa (Ruotsi, Tanska ja Norja) soveltamisala on rajoittamaton.²⁴¹ Lisäksi on todettava, että teollisuuden lobbauksen synkät ennusteet rajoittamattoman ryhmäkanteen vaikutuksista taloudelle (mm. ulkomaisten sijoitusten menettäminen, kiusaamis- tai haittaamistarkoituksessa nostetut kanteet ja suoranainen

²³⁸ HE 154/2006 vp, s. 16.

²³⁹ Wikberg 2011, s. 235.

²⁴⁰ Välimäki 2008, s. 5-8.

²⁴¹ Välimäki 2008, s. 16.

kannetulva)²⁴² ovat osoittautuneet naurettaviksi – mitään edellä mainituista ei ole tiettävästi havaittu yhdessäkään Pohjoismaassa.²⁴³

Soveltamisalan laajentaminen olisi myös toivottavinta suorittaa niin, että se olisi rajoittamaton ja niin että ryhmäkanteeseen voitaisiin turvautua riippumatta vahingon laadusta tai asiayhteydestä. Sektorikohtainen suosiminen lainsäädännössä on altis aiheuttamaan yhdenvertaisuusongelmia sekä luomaan potentiaalia nostaa niin sanottuja riitoja riidassa esimerkiksi pakottamalla tuomioistuimen käyttämään resurssejaan ratkaisemaan esikysymyksenä sellaisia asioita kuten kuuluuko käsillä oleva kanne ryhmäkannelain soveltamisalan piiriin.²⁴⁴

Ryhmäkanteen totaalinen epäonnistuminen prosessioikeudellisena instrumenttina ei kuitenkaan ole jäänyt täysin huomiotta, sillä se on nostettu Oikeudenhoidon uudistamisohjelmaan vuosille 2013-2025. Oikeudenhoidon uudistamisohjelman mukaan tarkoitus on selvittää ryhmäkannelain soveltamisalan tai ryhmäkanejärjestelmän muuttamista siten, että se mahdollistaisi nykyistä monipuolisemmin juttujen viemisen tuomioistuimeen ryhmäkanteena. Ryhmäkannelain muuttaminen on asetettu keskipitkän aikavälin tavoitteeksi.²⁴⁵ Toistaiseksi ei ole tiedossa, että ryhmäkannelakia oltaisiin aikeissa muuttaa lähiaikoina.

5.2.2 Ryhmäkanteen suuria päätöksiä: Opt-in vai opt-out?

Seuraavan kerran kun ryhmäkanejärjestelmän uudistaminen on käsillä, tulisi lainsäätäjän mielestäni erityisesti ottaa kantaa yhteen ryhmäkanteen instituution keskeisimmistä ja kiistellyimmistä kysymyksistä: sovelletaanko ryhmän muodostamiseen opt-in vai opt-out periaatetta?

²⁴² Oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä 2006:14, ss. 74–78

²⁴³ Etenkin kun tarkastellaan kilpailuoikeudellisia (tai kuluttajaoikeudellisia) ryhmäkanteita muissa Pohjoismaissa – Tanskassa ja Ruotsissa ei ole toimivasta ryhmäkanteen instituutiosta huolimatta nostettu ainoatakaan ryhmäkannetta näissä asiaryhmissä vuoteen 2014 asti (Rodger 2014, s. 166-167 ja 186-188).

²⁴⁴ Johson 2015, s. 64.

²⁴⁵ Oikeudenhoidon uudistamisohjelma vuosille 2013-2025, s. 37.

Syvennyin aiheeseen aloittamalla Komission julkaiseman suosituksen²⁴⁶ analysoinnista. Komissio on ollut aktiivinen kollektiivisen oikeussuojan saralla ja uskon, että sen antamilla suosituksilla ja ehdottamalla toimintamalleilla tulee olemaan tulevaisuudessa suuri merkitys uudistettaessa ryhmäkannelakia.

Diskurssin kannalta harmillisesti, komissio on suosituksessaan jo ottanut ”opt-in vai opt out” problematiikkaan varsin yksiselitteisen kannan, jonka vaikutus varmasti tulee myös olemaan merkittävä joskus, kun Suomessa seuraavan kerran kysymys nousee pohdittavaksi.

Komission mukaan:

*”... komissio katsoo suosituksessaan, että kollektiivisia oikeussuojakeinoja koskevan EU:n horisontaalisen kehyksen mukaan kantajaosapuoli olisi muodostettava opt-in-mallin mukaan ja että tähän periaatteeseen lain tai tuomioistuimen päätöksen nojalla tehtävät poikkeukset olisi asianmukaisesti perusteltava moitteettomaan oikeudenkäyttöön liittyvin syin.”*²⁴⁷

Komission pohjustaa asiaa tuomalla esille, miten ”huomattava osa sidosryhmistä ja erityisesti yrityksistä vastustaa voimakkaasti opt-out-mallia sillä perusteella, että *se on alttiimpi väärinkäytöksille* ja että *se voi olla joissain jäsenvaltioissa perustuslain tai ainakin oikeusperinteiden vastaista*” (korostus minun).

Vastapuolelta todetaan, että ”kuluttajajärjestöt väittävät, että opt-in-järjestelmät eivät välttämättä takaa oikeussuojan saatavuutta kaikille vahinkoa kärsineille kuluttajille” (korostus minun). Samalla Komissio viittaa Yhdistyneessä kuningaskunnassa olleeseen tapaukseen, jossa opt-in-malliin perustuva kollektiivinen oikeudenkäyntimenettely toi korvauksen vain pienelle prosentiosuudelle niistä, jotka kilpailuviranomaisen mukaan olivat kärsineet vahinkoa.²⁴⁸

Komission pohjustus vaikuttaa jo lähtökohtaisesti allekirjoittaneen silmään varsin opt-in myönteiseltä, ensinnäkin sidosryhmien ja yritysten väite alttiudesta väärinkäytöksille on retorisesti esitetty faktana (”se on alttiimpi”), vaikka sille ei ole annettu mitään varsinaisia perusteluita tai edes viitattu yksittäiseen tapaukseen, jossa opt-out-malli olisi johtanut väärinkäyttöön. Toisaalta kuluttajajärjestöjen puolesta väite kehystetään retorisesti

²⁴⁶ Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle ”Kohti kollektiivisia oikeussuojakeinoja koskevaa EU:n horisontaalista kehystä”. KOM(2013) 401 lopullinen, Strasbourg, 11.6.2013. Ss. 1-18.

²⁴⁷ KOM(2013) 401 lopullinen, s. 13.

²⁴⁸ Ibid.

käyttämällä sanaa ”väittävät”, vaikka pelkkä kursorinen perehtyminen aiheeseen osoittaisi, että väite on täysin paikkaansa pitävä.²⁴⁹ Sidosryhmien ja yritysten väite siitä, että opt-out-malli voisi olla jossain jäsenvaltioissa perustuslain tai oikeusperinteiden vastaista, jää myös kokonaan perustelematta. Lisäksi kuten Koulu asiaa käsitellessään on todennut, kaikki prosessilain uudistukset rikkovat oikeudellisia traditioita jossain mielessä.²⁵⁰

Toiseksi komission pohjustuksessa opt-out-mallia vastaan on mielestäni harhaanjohtavasti viitattu yhteen tapaukseen, jossa opt-in-mallin soveltaminen ei tuottanut korvauksia kuin pienelle osaa vahingonkärtsijöistä. Sillä tapauksen esittäminen yksinään, ilman suurempaa statistista viitekehystä (kuten esimerkiksi edellä viitattua kattavaa tutkimusta) ja kontekstia antaa turhan positiivisen kuvan opt-in-mallista.

Kysymyksessä oli varsin harvinainen tapaus, sillä siinä kuluttajat olivat kokeneet erittäin pieniä vahinkoja, jotka yksinään olisivat olleet ehdottomasti ns. prosessikelvottomia. Siitä huolimatta kanne nostettiin ja kenties vielä yllättävämminkin, kanne voitettiin.

Mielestäni Komission olisi pitänyt tuoda esille se tosiasia, että suurin osa tapauksen kaltaisista tilanteista ei koskaan edes päädy tuomioistuimeen saakka. Kanteita ei yksinkertaisesti nosteta, jos vahingonkärtsijöiden intressit ovat todella pienet. Opt-in-malli soveltuu vielä erityisen huonosti siitä syystä, että se vaatii ryhmäläisten osalta aktiivisuutta – harvalla on tarpeeksi motivaatiota ryhtyä erikseen ilmoittautumaan ryhmään silloin kun heidän intressinsä on hyvin pieni. Toisaalta tätä ns. motivaation puutetta on käytetty myös argumenttina opt-out-mallia vastaan, esimerkiksi Johnson tuo esille sen miten Englannissa puutteelliset resurssit ovat johtaneet siihen, että oikeusapu ei käytännössä ole monen sellaisen kantajan saatavilla, jotka tarvitsisivat sitä kanteidensa tehokkaaseen ajamiseen ja miksi silloin tulisi priorisoida niin sanottujen apaattisten kantajien asemaa, joilla ei löydy halua edes hyödyntää opt-in mahdollisuutta kollektiivisissa kanteissa.²⁵¹ Samoin Johnson

²⁴⁹ Vain viisi vuotta aikaisemmin, Yhdistyneissä kuningaskunnissa julkaistiin kattava tutkimus: Reform of Collective Redress in England and Wales 2008, jossa todetaan muun muassa: ”Where modern empirical data exists, the median optout rates have been as low as 0.1%, and no higher than 13%” (s. 160) tarkoittaen, että opt-out saavuttaisi useimmissa tapauksissa lähes kaikki vahinkoa kärsineet. Vastaavasti opt-in-mallista todetaan muun muassa, että ”European experience sometimes indicates a very low rate of participation (less than 1%), where resort to opt-in was necessary in consumer claims and where the class sizes were very large.”. Toisaalta tutkimuksessa oli myös englantilaisia tapauksia, joissa lähes kaikki vahinkoa kärsineet olivat ilmoittautuneet mukaan ryhmään, tällaisia tapauksia yhdistää kuitenkin niiden suhteellisen suuret yksittäisten ryhmäläisten vaateiden intressit ja vastaavasti pienemmät ryhmäkoot. (s. 161)

²⁵⁰ Koulu 2017a, s. 114. Lisäksi Koulu nostaa esille, että ryhmäkanteen olisi itseasiassa nähtävänä enemmän paluuksi kohti traditionaalista kahden asianosaisen prosessia verrattuna joukkokanteisiin, joissa on parhaimmillaan ollut kymmeniä tuhansia asianosaisia.

²⁵¹ Johnson 2015, s. 65.

varoittaa opt-out-mallin ottamista käyttöön sektorikohtaisesti, peläten että se johtaisi uusiin mahdollisuuksiin nostaa riitoja riidassa, eli tuomioistuinten resursseja hukkaantuisi kun juristit yrittäisivät saada kanteitansa kuulumaan sektorikohtaiseen opt-out struktuuriin.²⁵²

Opt-out-malli olisi myös altis luomaan uudenlaisia ongelmia mm. vahingonkorvauksen jakamisessa, esimerkkinä Johnson esittää tilanteen, jossa vahingonkorvausta jää yli sen jälkeenkin, kun kaikki halukkaat ovat päässeet osallisiksi siitä. Kysymys herää, että mitä jäljelle jääneelle vahingonkorvaukselle tehdään.²⁵³ Mielestäni kysymys on pohjimmiltaan oikeuspoliittinen ja vaikka molemmista järjestelmistä on esitettävissä tehokkaita argumentteja, niin lopullinen ratkaisu riippuu siitä kuinka paljon prosessioikeudellisesti halutaan painottaa *access to justice* -periaatetta suhteessa opt-out-mallista kumpuaviin muutoksiin prosessioikeudellisessa mielessä, kuten esimerkiksi osapuolten tahdonautonomiaan.

Komissio perustelee opt-in-mallin kannatustaan juuri vetoamalla siihen, että se ”turvaa paremmin osapuolten tahdonautonomiaa valita, osallistuvatko he riita-asiaan vai eivät”. Lisäksi Komissio mainitsee, että opt-in-mallissa kollektiivisen riita-asian arvo on helpommin määritettävissä ja se helpottaisi tuomioistuinten arviointia kanteen hyväksymisedellytyksistä.²⁵⁴

Perustelut ovat mielestäni ontuvat, ensinnäkin se olettaa kansalaisten tai potentiaalisten vahingonkärsijöiden olevan niinkin valistuneita ja valppaita, että he ilman muuta osaavat ja ymmärtävät ilmoittautua kollektiiviseen oikeussuojamenettelyyn ajallaan. Tämä siitäkin huolimatta, että eurooppalainen oikeuskäytäntö on osoittanut, miten opt-in-mallissa mediaani osallistumisprosentti on ollut niinkin alhainen kuin 0,3%.²⁵⁵ Monissa tällaisissa tilanteissa kollektiivinen oikeussuoja on käytännössä vahingonkärsijöiden ainoa tapa päästä oikeuksiinsa. Komission päätös painottaa ns. vahingonkärsijöiden muodollista autonomiaa ylitse käytännön ja erityisesti *access to justice* –näkökulmien on mielestäni väärä ratkaisu.

Opt-out-mallia sen sijaan vastustettiin sanomalla, että se ”herättää perustavanlaatuisia kysymyksiä potentiaalisten kantajien vapaudesta päättää, haluavatko he panna vireille riita-asian”. Komissio tulkitsee opt-out-mallin estävän yksilöitä tietoisesti päättämästä haluavatko he vaatia vahingonkorvausta vai eivät. Todella merkillinen argumentti oli myös, se että

²⁵² Ibid.

²⁵³ Johnson 2015, s. 62.

²⁵⁴ KOM(2013) 401 lopullinen, s. 13

²⁵⁵ Reform of Collective Redress in England and Wales 2008, s. 155-156.

Komission mukaan ”opt-out-järjestelmä ei välttämättä sovi yhteen kollektiivisten oikeussuojakeinojen keskeisen tavoitteen kanssa, jonka mukaan kärsitystä vahingosta pyritään saamaan korvaus”. Tämä merkillinen huomio perusteltiin sillä, että kun ryhmän jäseniä ei olla yksilöity, ei vahingonkorvausta voida jakaa välttämättä kaikille.²⁵⁶

Sekä opt-in-mallin puolesta, että opt-out-mallia vastaan esitetyistä argumenteista paistaa eurooppalaiseen individualistisen oikeustradition painottaminen.²⁵⁷ Se nostetaan tärkeämmäksi kuin esimerkiksi ihmisten tosiasiallinen pääsy oikeuksiinsa tai tärkeämmäksi kuin aineellisen oikeuden toteutuminen (vahingonkorvauksen muodossa).

Myös väite siitä, että opt-out-malli ei sovi yhteen kollektiivisten oikeussuojakeinojen keskeisen tavoitteen kanssa on hyvin muodollinen ja jälleen kerran yksilölliseen oikeustraditioon nojaava. Se, että opt-out-mallissa mahdollistetaan ja tosiasiasa saavutetaan moninkertaisesti laajemmalle joukolle vahingonkärsijöitä korvaus kuin opt-in-mallissa ei ilmeisesti ole merkityksellistä, jos on mahdollisuus, että edes yksi vahingonkärsijä jää paitsi osuudestaan. Selitystä sille, miksi Komissio hyppää johtopäätökseen, että tällaisen mahdollisuuden olemassaolo tulkittaisiin pyrkimykseksi olla saamatta korvausta en keksi. Etenkin kun opt-in-järjestelmä vielä suuremmassa määrin jättää valtaosan potentiaalisia vahingonkärsijöitä ilman korvausta.

Vaikka olen henkilökohtaisesti kallistunut mielipiteessäni kannattamaan opt-out-mallin implementointia, sisältyy sen käyttöönottoon myös ongelmia²⁵⁸. Näen kollektiivisen oikeuden perimmäisenä tarkoituksena kansalaisten *access to justice* -periaatteen toteuttamisen ja sen kannalta opt-out-mallin sisällyttäminen edes mahdollisuudeksi opt-in-mallin rinnalla olisi mielestäni suotavaa. Mahdollinen kompromissiratkaisu voisi olla se, että tuomioistuimille annetaan mahdollisuus osapuolen pyynnöstä ja toista osapuolta kuullen tehdä päätös opt-out-mallin soveltuvuudesta. Tällaisia potentiaalisia soveltuvuustilanteita voisivat olla esimerkiksi kanteet, joissa yksittäisten vahingonkärsijöiden kokema tappio on todella pieni, mutta ryhmän määrittely olisi kuitenkin mahdollista (esimerkiksi kaikki X tuotetta tietyllä ajanjaksolla ostaneet henkilöt ja yritykset). Käyttäytymistieteiden antamat näkökulmat tukisivat myös opt-out-mallin ottamista vaihtoehdoksi, mutta vaihtoehtoisesti

²⁵⁶ KOM(2013) 401 lopullinen, s. 13

²⁵⁷ Kodek 2015, s. 122.

²⁵⁸ Opt-out-malliin liittyvistä ongelmista kts. Johnson 2015, s. 62-63, Kodek 2015, s. 125

niin sanottu toiseksi paras vaihtoehto olisi tehdä opt-in prosessista mahdollisimman yksinkertainen niin, että se onnistuisi esimerkiksi sähköisesti muutamalla klikkauksella.²⁵⁹

6. JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkielmassani selvitin kilpailuoikeudellisia vahingonkorvausjoukkokanteita koskevaa nykytilaa lainopin, teorian ja viime aikaisten merkittävien tapausten, eli asfaltti- ja puukartellikanteiden valossa. Lisäksi esitin joitain mahdollisia keinoja havaittujen puutteiden korjaamiseksi.

Teorian osalta päädyin tutkielmassani siihen yleisesti tunnustettuun ja tiedostettuun johtopäätökseen, että kartelleista johtuvissa vahingonkorvauskanteissa ongelmaksi muodostuu väistämättä vahingon, sen määrän ja syy-yhteyden todistaminen. Erityisesti se, että relevantti todistusaineisto on vastapuolen tai kolmannen hallussa, eikä oikeusjärjestyksemme tunne tehokkaita tapoja päästä käsiksi tähän todistusaineistoon, vaikeuttaa kaikkien edellä mainittujen kolmen vahingonkorvauksen edellytyksen todistamista.

Kun kantajat eivät pysty turvautumaan suoraan todisteluun todistusaineiston rajallisuuden vuoksi, joutuvat he käytännössä turvautumaan asiantuntijoiden laatimiin taloustieteellisiin tutkimuksiin ja selvityksiin, eli epäsuoraan todisteluun. Asiantuntijoiden lausuntojen korostunut merkitys kyseessä olevissa oikeudenkäynneissä taas väistämättä nostaa oikeudenkäymiskustannuksia – asiantuntijoille joudutaan maksamaan suuria summia tutkimuksista, joilla ei kuitenkaan pystytä ikinä kiistattomasti osoittamaan vahingon olemassaoloa kuten taloustieteellisiä malleja koskevissa osioissa olen todennut.

Kuten tutkielman alussa olevassa oikeudenkäyntikynnystä koskevassa jaksossa olen tuonut ilmi, on Suomessa nykypäivänä todella korkea prosessikynnys käytännössä kaikissa riita-asioissa ja se on johtanut riita-asioiden merkittävään vähenemiseen viimeisen parin vuosikymmenen aikana. Kilpailuoikeudellisten vahingonkorvauskanteiden ominaispiirteet nostavat tuota kynnystä entisestään lähes ylitsepääsemättömäksi, muodostaen merkittävän ongelman *access to justice* periaatteen toteutumiselle.

²⁵⁹ Sibony 2015, s. 55-56

Lisäksi kuvatun kaltaisille kanteille ominainen asiantuntijavetoinen todistelu asettaa suuria paineita ja odotuksia tuomioistuimen taloustieteelliselle osaamiselle. Monimutkaisten taloustieteellisten mallinnusten vertaileminen ja arvioiminen ovat erittäin hankalia tehtäviä kenelle tahansa, jolla ei ole niitä koskevaa koulutusta ja osaamista. Tässä yhteydessä tuomioistuimen tehtävää monimutkaistaa entisestään vielä kanteiden kollektiivisuus, joka on poikkeuksellista tuomioistuimen arjessa ja asettaa asiainhallintaan liittyviä ylimääräisiä haasteita.

Tutkielmani *law in action* osuus, eli asfaltti- ja puukartellikanteiden vertailu osoitti, että teorian tasolla havaittavat ongelmat olivat odotetusti realisoituneet myös käytännössä.

Molemmat kartellit olivat valtakunnallisia, pitkäkestoisia ja pitkälle organisoituja niin kutsuttuja paljaita kartelleja (*hardcore cartels*) ja ne olivat toimialoilla, jotka eivät ole alttiita muutoksille tai kovalle kilpailulle alalle pääsyn vaikeuden vuoksi. Toimialojen tuotteet ovat myös keskenään suhteellisen heterogeenisiä, jolloin hinta nousee merkittäväksi kilpailun kannalta. Kartelleihin osallistuneet yritykset olivat omilla toimialoillaan oligoposisessa asemassa, eli niillä oli hallussaan ylivoimainen osa markkinoista.

Puukartellikanteiden oikeudenkäyntivaatimusten tarkastelu osoitti, että kanteiden kollektiivinen luonne ja yhteinen asianajaminen eli personaali unioni oli elinehto sille, että kanteita voitiin ylipäänsä edes nostaa. Aineistosta kävi ilmi, että oikeudenkäymiskustannukset oli onnistuttu tasaamaan tehokkaasti kanteiden välillä ja niiden vaihteluväli oli hyvin pieni. Yksittäisten kantajien intressien suuruus ei olisi ollut tarpeeksi merkittävä, jotta niitä olisi voitu ajaa yksilöllisinä kanteina. Itseasiassa yhden tapauksen oikeudenkäymiskustannukset olivat jopa suuremmat kuin vaadittu vahingonkorvaus, siitäkin huolimatta, että kantaja pääsi hyötymään joukkokanteiden tuomasta synergiaedusta.

Puukartellijoukkokanteet havainnollistivat mielestäni sen, että kollektiiviselle oikeudelle on selvästi tarvetta yhteiskunnassamme.²⁶⁰ Sillä kanteiden kollektiivinen luonne ja yhteistoiminta olivat välttämättömät kanteiden nostamiselle.²⁶¹

Asfalttikartellikanteiden osalta sen sijaan suuri vaihteluväli oikeudenkäymiskustannusten välillä antoi indisiota rajallisemmasta yhteistyöstä kantajien välillä, tätä havaintoa puoltaa

²⁶⁰ Huomio on mielestäni tärkeä, sillä mm. vuoden 2005 ryhmäkannelain työryhmämietintö ”ei empiirisesti tunnistanut tarpeita ryhmäkanteelle” (Välimäki 2008, s. 7).

²⁶¹ ”Välttämättömällä” tarkoitan, että ”rationaalisesti” toimiva vahingonkärsijä ei nostaisi vahingonkorvauskannetta tällaisessa asiassa ilman kollektiivin tukea ja resursseja.

myös se mitä kanteista on julkisuudessa lausuttu. Asfalttikartellitapauksissa on ollut enemmän yksilöllistä ainesta, joka vähentää yhteisen käsittelyn tuomia etuja. Niissä yhteinen asianajo ei myöskään ole ollut yhtä tarpeellista, sillä kantajat olivat huomattavasti vahvempia taloudellisesti kuin puukartellikanteissa.

Tuomioistuimen toiminnan osalta tulin tutkielmassani siihen tulokseen, että asfalttikartellituomioiden perustelut olivat johdonmukaisemmat ja laadukkaammat sekä niistä kävi selvästi ilmi tuomioistuimen tekemä kokonaisarviointi. Tästä esimerkkinä mainittakoon tuomioistuimen toteamus siitä, että kartellia ei ole syytä pitää lähtökohtaisesti tehottomana.

Vastaavasti puukartellikanteissa perustelujen ja erityisesti kokonaisarvioinnin puutteellisuus oli mielestäni ongelmallista. Tosin tässä kohdin on mainittava, että asfalttikartellikanteiden tuomareilla oli käytössään, Kilpailuviraston antama, poikkeuksellinen arvio kartellin vahingollisuudesta. Kuten olen edellä käsitellyt, tällaisen arvion antaminen olisi ollut erittäin hyödyllistä puukartellikanteiden kantajille sekä myös tuomareille. Kartellien yhtenevät piirteet olisivat mielestäni puoltaneet arvion antamista myös puukartellitapauksessa. Sillä en näe mitään syytä sille, miksei sitä tulisi yhtä lailla pitää ”yhteiskunnalle erityisen haitallisena”.²⁶²

Merkittävimpänä ongelmana minulle näyttäytyi kuitenkin tuomioistuimen kilpailunrajoitusaikaa koskeva linjaus puukartellikanteissa, joka oli mielestäni todella epälooginen. Tuomioistuin tulkitsi siis kilpailunrajoitusajan päättyneen huhtikuussa 2004, jolloin UPM Kymmene Oyj ilmiantoi kartellin. Tällä linjauksella oli ratkaiseva merkitys kantajien taloudellisten mallien ja vahingon osoittamisen kannalta.

Nimittäin kantajien mallinuksissa (sekä kantajien asiantuntijoiden suorittamissa vastaajan mallien toisinoissa) kartellivaikutus näkyi vain, jos kilpailunrajoitusaika oletettiin jatkuvan elokuulle 2004 ja se vahvistui lähestyttäessä loppuvuotta. Tuomioistuin ei pitänyt kantajien väitettä nk. *jälkivaikutuksesta* uskottavana eikä sen mielestä sitä oltu pystytty näyttämään toteen.

Tuomioistuin siis oletti, että kaikki seitsemän vuoden kartellin aikana saatu tieto kilpailijoista ja niiden toimintatavoista menetti kaiken relevanssinsa sillä hetkellä, kun UPM Kymmene ilmiantoi kartellin.

²⁶² Kilpailuviraston esitys markkinaoikeudelle 2004, s. 102

Tuomioistuimen soveltamaa logiikkaa seuraten, mikäli kartellirytykset olisivat ylläpitäneet keinotekoisien alhaisia hintoja, olisivat ne vapaaehtoisesti nostaneet ne ”oikealle kilpailulliselle tasolle” välittömästi, kun kartelli ilmiannettiin.²⁶³ Koska hinnat eivät välittömästi muuttuneet, jäljellä jää kaksi vaihtoehtoa: joko kartelli oli täysin tehoton tai kartellin jälkivaikutus jatkui ilmiannosta huolimatta.

Asian tarkastelu jo pelkästään maalaisjärjellä osoittaa, miksi tuomioistuimen ratkaisu ei ollut looginen. Ensinnäkin muut kartellirytykset vahvasti kiistivät kartellin olemassaolon ilmiannon jälkeen, joten hintojen nostaminen siinä vaiheessa ilman mitään muuta järkevää selitystä olisi ollut käytännössä ”tunnustus” kartellin olemassaolosta. Hintojen nosto olisi ollut myös vastoin kartelliyhtiöiden omia taloudellisia intressejä ja vaikuttanut negatiivisesti niiden tulokseen. Lisäksi seitsemän vuoden kartellin jälkeen yhtiöt eivät ole todennäköisesti edes olleet tietoisia, mikä olisi nk. kilpailullinen puunhinta.

Mielestäni kilpailunrajoitusaikaa koskeva linjaus oli merkittävä virhe tuomioistuimen toimesta, sillä sen vuoksi kantajien malleilla ei pystytty osoittamaan vahingon aiheutumista.

Vaihtoehtoisesti tuomioistuimien olisi voinut tulla siihen tulokseen, että vuosien yhteistoiminnan kautta saatu tieto suhteellisen vakiintuneilla markkinoilla on hyödynnettävissä vielä joitain kuukausia kartellin ”virallisen” päättymisen jälkeenkin.

Kilpailunrajoitusaikaa koskeva ratkaisu perustui lopulta siihen, etteivät kantajat pystyneet esittämään siitä uskottavaa näyttöä. Juuri tässä tilanteessa tuomioistuimen kokonaisvaltainen arviointi olisi ollut tarpeen, sillä on täysin kohtuutonta edellyttää kantajia osoittamaan, että yhtiöt jatkoivat kilpailunrajoituksen avulla saamiensa tietojen käyttöä – tällaisen seikan näyttäminen on käytännössä mahdotonta niillä tiedoilla, joilla kantajat operoivat.

Tuomioistuimen olisi voinut ottaa huomioon edellä esitetyt seikat sekä sen, että kartellit ovat lähes poikkeuksetta vahingollisia, kartelliyhtiöt olivat tuhonneet todistusaineistoa, kieltäneet muistiinpanojen tekemisen kartellitapaamisista, salanneet kartellia lähes kymmenen vuotta sekä toimineet alalla, jonka luonteesta johtuen ainoa looginen syy harjoittaa kiellettyä yhteistoimintaa on hintojen kontrollointi. Suuret metsäyhtiöt olivat siis tuomioistuimen kannan mukaan riskeeranneet mittavat mainetappiot, miljoonien seuraamusmaksut sekä

²⁶³ Tämä siksi, että kilpailunrajoituksen vaikutukset päättyivät tuomioistuimen linjauksen mukaan ilmiantoon.

potentiaaliset yksityisoikeudelliset seuraamukset ilman, että he hyötyisivät kartellista laisinkaan.

Puukartellikanteiden kantajat lopulta hävisivät vuosia kestäneen oikeudenkäynnin, mutta tapauksen johdosta meillä on nyt saatavilla ajankohtaista käytännön tietoa kilpailuoikeudellisen vahingonkorvauksen ongelmista ja selvä indisio siitä, että kollektiiviselle oikeudelle on suuri tarve oikeusjärjestelmässämme. Sittemmin tehdyt lainsäädäntömuutokset kuten kartellien vahinko-olettaman sisällyttäminen KilpVahL:iin ovat pieniä askelia oikeaan suuntaan, mutta mielestäni ne eivät yksinään ole riittävät.

Kollektiivisen oikeuden kehittäminen tulisi olla suuri prioriteetti lainsäätäjille, sillä muutoin valtava määrä massavahinkoja jää käytännössä prosessikelvottomiksi ja niiden kärsijät ilman tosiasiallisia mahdollisuuksia päästä aineellisiin oikeuksiinsa. Etenkin ryhmäkanteen saaminen toimivaksi lainkäytön instrumentiksi olisi *access to justice* -näkökulmasta kannalta ehdottoman tärkeää.

Mikään muutos ei kuitenkaan tapahdu ilman vastustusta, kuten nykyisen ryhmäkanteen säätämisen historia on osoittanut, tällaisten tavallista kansaa auttavien muutosten saavuttaminen kohtaa väistämättä voimakasta vastustusta elinkeinoelämän ja heidän etujaan ajavien poliitikkojen toimesta. Toivon, että tulevaisuuden *access to justice* tutkimus tulee jatkamaan oikeusjärjestelmässämme olevien ongelmien paljastamista sekä vaatimaan niihin muutosta, niin kuin olen itsekin yrittänyt tutkielmassani tehdä.

Siteeraten aikamme minulle henkilökohtaisesti merkittävintä yhteiskuntakriittikkoa:

”What the public wants is called ‘politically unrealistic’. Translated into English that means power and privilege are opposed to it”²⁶⁴ – Noam Chomsky

²⁶⁴ Chomsky 2012, s. 151.